

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2025

Bc. Jáchym Srkal

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Život aristokracie v meziválečném Polsku, 1918-1939
Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jáchym Srkal**

Osobní číslo: **H23331**

Studijní program: **N0222A120033 Historie**

Specializace: **Historie – Soudobé dějiny**

Téma práce: **Život aristokracie v meziválečném Polsku, 1918-1939**

Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Student v diplomové práci analyticky popíše proměny každodenního života aristokracie v Polsku v letech 1918-1939 (s nezbytnými exkursy do doby starší a pozdější). Zaměří se na pozici aristokracie ve společnosti, rodové strategie a hlavní znaky každodenního života, a to především z perspektivy samotných aristokratů.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Maria Czapska, *Evropa v rodině*, Praha: Academia, 2010.

Joanna Janicka, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struk-tury gospodarcze ordynacji*. Lublin: Norbertinum, 2000.

Wiktor Marzec, *Landed Nation: Land Reform and Ethnic Diversity in the Interwar Polish Parliament*, *Nationalities Papers*, 51/4, 2022, s. 929-949.

Wojciech Roszkowski, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, *Przegląd Historyczny* 74/2, s. 281-299.

Eustachy Sapieha, *Tak był o, czyli niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy*, Warszawa 1999.

Matylda z Windisch-Graetzów Sapieżyna, *My i nasze Siedliska*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2003.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D.**

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2024**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2025**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2024

Prohlašuji:

Práci s názvem Život aristokracie v meziválečném Polsku, 1918-1939 jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnici Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 15. 6. 2025

Bc. Jáchym Srkal

Poděkování

Rád bych zde v první řadě poděkoval mému vedoucímu Mgr. Zbyňkovi Vydrovi, Ph.D. za věnovaný čas, přínosné rady a za zapůjčení některých materiálů. Dále bych rád poděkoval Doc. Mgr. Michalovi Térovi, Ph.D. a Mgr. Dítě Homolové, Ph.D. za konzultace k literatuře. V neposlední řadě děkuji své rodině, přítelkyni a přátelům.

Anotace

Název: Život aristokracie v meziválečném Polsku, 1918-1939

Diplomová práce je věnována životu aristokracie v meziválečné Polsku mezi lety 1918 až 1939. Zabývá se proměnami každodenního života v polské aristokratické společnosti, rodinnými majetky, volnočasovými aktivitami a v neposlední řadě i politickou kariérou aristokratů. To vše z perspektivy pěti vybraných aristokratů a pěti aristokratek.

Klíčová slova: dějiny Polska, dějiny šlechty 20. století, Maria Walewská, Janina Zofia Potocká, Maria Czapská, Maria Zdzisława Lubomirska, Matylda Sapieżyna, Edward Raczyński, Hipolit Korwin-Milewski, Janusz Radziwiłł, Maurycy Zamoyski, Eustachy Sapieha

Anotacja

Tytuł: Życie arystokracji w Polsce międzywojennej, 1918-1939

Praca dyplomowa poświęcona jest życiu arystokracji w Polsce międzywojennej w latach 1918-1939. Zajmuje się zmianami życia codziennego w polskim społeczeństwie arystokratycznym, majątkami rodzinnymi, zajęciami rekreacyjnymi i wreszcie karierą polityczną arystokratów. Wszystko to z perspektywy pięciu wybranych arystokratów i pięciu arystokratek.

Słowa kluczowe: historia Polski, historia szlachty XX wieku, Maria Walewska, Janina Zofia Potocka, Maria Czapska, Maria Zdzisława Lubomirska, Matylda Sapieżyna, Edward Raczyński, Hipolit Korwin-Milewski, Janusz Radziwiłł, Maurycy Zamoyski, Eustachy Sapieha

Annotation

Title: The Life of the Aristocracy in Interwar Poland, 1918-1939

The thesis is dedicated to the life of the aristocracy in interwar Poland between 1918 and 1939. It deals with the changes of everyday life in Polish aristocratic society, family estates, leisure activities and, last but not least, the political career of aristocrats. All this from the perspective of five selected aristocrats and five aristocratic women.

Keywords: history of Poland, history of nobility in the 20th century, Maria Walewska, Janina Zofia Potocka, Maria Czapska, Maria Zdzisława Lubomirska, Matylda Sapieżyna, Edward Raczyński, Hipolit Korwin-Milewski, Janusz Radziwiłł, Maurycy Zamoyski, Eustachy Sapieha

Obsah

Seznam zkratk.....	11
Úvod.....	11
1. Polsko – litevská unie v období šlechtické republiky	22
1.1. Období volených králů.....	22
1.2. Trojí dělení Polska.....	25
1.3. Státní zřízení polské šlechtické republiky	26
1.4. Sarmatismus jako kulturní směr Polsko-litevské šlechty	27
2. Polsko v dlouhém 19. století.....	30
2.1. Situace v záborech	30
2.2. Polské pokusy o nabytí svobody.....	32
2.3. Polská šlechta v 19. století.....	34
3. Vznik polského státu a utváření hranic	38
3.1. V časech 1. světové války.....	38
3.2. Vznik II. Republiky	39
3.3. Zápas o hranice	40
4. Druhá republika	44
4.1. První roky republiky (1918-1921)	44
4.2. Parlamentní demokracie (1921-1926)	47
4.3. Sanační režim (1926-1935).....	53
4.3.1. Piłsudského Coup d'état.....	53
4.3.2. Režim Sanace	54
4.4. Poslední roky republiky (1935-1939).....	62
5. Život aristokracie v meziválečném Polsku.....	65
5.1. Dětství a výchova.....	66
5.2. Rodová sídla a majetky (velkostatky, lesy, podnikání)	74
5.3. Móda a bydlení.	84
5.4. Kariéra a postavení aristokracie ve společnosti.	87
5.5. Cestování v životě aristokracie	102
5.6. Volnočasové aktivity	110
Závěr.....	118

Summary.....	121
Prameny a literatura.....	122
Publikované prameny	122
Literatura.....	123
Internetové zdroje	130
Zdroje obrazové přílohy.....	131
Seznam tabulek.....	132
Mapy.....	133
Obrazová příloha	141

Seznam zkratek

BBWR – Nestranický blok pro spolupráci s vládou

HDP – Hrubý domácí produkt

KNP – Komitet narodowy Polski (Polský národní výbor)

OZN – Tábor národního sjednocení

PKP – Polské státní dráhy

PPS – Polská socialistická strana

PSL – Svaz polských lidových stran

PSL Piast – Lidová strana Piast

PSL Wyzwolenie – Lidová strana Wyzwolenie

PZInż – Státní strojírenské závody

RR – Regentská rada

SPK – Strana národní pravice

YWCA – Křesťanské sdružení mladých žen

ZLN – Lidový národní svaz

Úvod

Tato diplomová práce si klade za cíl představit život a proměny každodenního života polské aristokracie v Polsku v letech 1918-1939 (s nezbytnými exkursy do doby starší a pozdější). Práce také obsahuje obecné kapitoly věnované nejdůležitějším událostem dějin Polska v období novověku, 19. století a důležité dějiny první poloviny 20. století, představuje stručný a ucelený kontext doby. Ačkoliv je v české historiografii téma šlechta a její život velmi oblíbený, o období po roce 1918 tak velký badatelský zájem není, a už vůbec ne o šlechtu polskou. Primární kapitola práce je věnována přímo vybraným aristokratům, ta je rozdělena na několik tematických podkapitol a z perspektivy samotných aristokratů popisuje proměnu každodenního života i nové trendy.

Struktura práce je chronologicky rozdělena do několika kapitol, přičemž první čtyři si kladou za cíl přiblížit historické pozadí daného období a zdůraznit roli šlechtické společnosti ve státu. Hlavní pátá kapitola se zabývá životem vybraných aristokratů ve zkoumaném období (1918-1939) a snaží se zachytit problematiku, identitu, nové trendy a proměny života polské aristokracie po první světové válce, do začátku druhé a to na pozadí znovu nabyté nezávislosti polského státu roku 1918.

První kapitola se zabývá vrcholem šlechtické moci v Polsku během období šlechtické republiky. Stručně popisuje její dějiny od založení Polsko-litevské unie v roce 1569, od jejího největšího rozmachu, přes bouřlivé 17. století až po století 18. kdy soustátí začíná mocensky postupně slábnout a je následně mezi lety 1772, 1793 a 1795 na třikrát rozděleno mezi Rusko, Prusko a Rakousko. V podkapitole nazvané státní zřízení polské šlechtické republiky se snažím nastínit fungování tohoto soustátí a zdůraznit jak velkou roli hrála ve vedení státu šlechta, která volila budoucí krále. Ukázka role šlechty v ní, je velmi důležitá, srovnáme-li to s rolí šlechty v druhé polské republice (1918-1939). Nejdůležitější podkapitolou v rámci první kapitoly je ta věnovaná sarmatismu, což byl specifický kulturní směr Polsko-litevské šlechty v období novověku a vázal se k teorii o původu národa. Popisují zde, do jakých aspektů života šlechty se sarmatismus promítal a ovlivňoval je.

Druhá kapitola je věnována Polsku v dlouhém 19. století a situaci v ruském, rakouském a pruském záboru. Období charakteristické listopadovým a lednovým povstáním v letech 1830 a 1863 na území Kongresovky. Ve zkratce představuje polské pokusy o znovunabytí svobody právě skrze povstání. Samostatná podkapitola je potom

věnována polské šlechtě v období 19. století. Ta musela bojovat o udržení svých šlechtických titulů. Zabývám se zde situací ve všech třech záborech a snažím se ukázat, jak moc se role polské šlechty změnila.

Třetí kapitola nazvaná vznik polského státu a utváření hranic je rozdělena na tři podkapitoly. První se věnuje polským snahám o znovuzískání svobody během bojů v první světové válce. Polsko a Poláci řešili tehdy velmi komplikované postavení. Území bývalé Rzeczpospolité se nacházelo jak ve státech Dohody (Rusko), tak Trojspolku (Německo, Rakousko-Uhersko). V této kapitole se poprvé věnuji i maršálu Piłsudskému, který je důležitou postavou celé druhé polské republiky. V druhé a třetí podkapitole se věnuji samotnému vzniku Polska a bojům o nově utvořené hranice. Polsko tehdy bojovalo takřka se všemi svými sousedy. Mám na mysli s Ruskem v roce 1920, s Československem o Těšínsko v roce 1919 a konflikty na německé hranici.

Čtvrtá kapitola je, co se týče rozsahu druhá nejdelší, jelikož mapuje dějiny druhé polské republiky (1918-1939). Pro přehlednost jsem podkapitoly rozdělil podle klíčových událostí. První část popisuje první roky republiky 1918-1921, popisuje průběh prvních voleb do polského parlamentu, popisuje hlavní politické strany a zahraniční politiku. Druhá část kapitoly je věnovaná demokratickým rokům, tedy 1921-1926. V té době byla přijata ústava, proběhly první prezidentské volby. V kapitole je věnován prostor také hospodářství, zahraniční politice, měnové reformě a zejména pozemkové reformě, která byla schválena a částečně realizována. Nejvíce se dotkla právě aristokracie. Období bylo charakteristické nestabilní politickou situací, kdy časté střídání vlád a špatná hospodářská situace zapříčinila státní převrat vedený maršálem Piłsudským. Právě období Piłsudského vlády mezi lety 1926-1935 je nastíněno v další podkapitole. Poslední podkapitola se zabývá neklidným obdobím 30. let, kdy po smrti maršála bylo stále více hmatatelné napětí v rámci mezinárodních vztahů. Popisuje poslední roky druhé polské republiky do jejího obsazení v roce 1939.

Pátá hlavní kapitola je věnována životu polské aristokracie. Stěžejním pro mou práci je vybraný vzorek 10 aristokratů. Jedná se o pět mužů – Eustachy Sapieha, Janusz Radziwiłł, Maurycy Zamoyski, Edward Raczyński, Hipolit Korwin-Milewski a stejný počet žen – Matylda Sapieżyna, Janina Zofia Potocká, Maria Czapská, Maria Lubomirská a Maria Walewská. V zájmu mého výzkumu a analýzy bude proměna jejich každodenního života, politická kariéra, volný čas a cestování. Kapitolu jsem rozdělil na podkapitoly věnované výchově a mládí, rodinným majetkům a rodině, módě a bydlení, politické kariéře, cestování a volnočasovým aktivitám. Hlavním cílem je představit život

aristokratů v rámci druhé polské republiky. Zajímalo mě, jak moc se život změnil od dob minulých, ať už v každodenním životě nebo v rámci společenského postavení aristokratů. Tyto dvě otázky byly pro mě hlavním cílem mého výzkumu. Samotný výzkum je založen primárně na studiu pamětí a vzpomínek vybraných aristokratů.

Vzhledem k rozsahu této práce bylo samozřejmě nutné uplatnit jistou selekci, na základě které byl učiněn výběr. Hlavní pramennou základnou, použitou v mé práci, představují prameny osobní povahy tzv. „ego dokumenty“. Získáním vybraného vzorku, který by byl natolik reprezentativní, aby umožňoval zevšeobecnění závěrů, lze následně úspěšně použít metodu sondy.¹ Vzhledem k tomu, že diplomová práce je do jisté míry omezena velikostí vzorku, byl zvolen vzorek o velikosti deset. Výběr reprezentativního vzorku bych osobně rozdělil na 2 části:

1. Důkladné prozkoumání a rešerše dostupných pramenů pro sledované období. Naneštěstí je problém v pramenech osobní povahy ten, že ne všechny se zachovají a ne každý si svůj deník píše. Tím se potenciaální vzorek snížil.
2. Aby byl vzorek co nejvíce reprezentativní a věrohodný, byla snaha obsáhnout co možná nejvíce aristokratických rodů usazených v Polsku.

Rozhodl jsem se pro pět mužských a pět ženských představitelů a představitelky polské aristokracie popsaných dříve. Jak jsem již zmínil, hlavním pramenem pro mou práci byly ego dokumenty, které byly dlouhou dobu u nás jako dobový pramen přehlíženy. Vzpomínky jsou určitým typem historického pramene, který vyžaduje speciální přístup. Vzpomínky mají různý charakter.² Některé deníky prozradí o autorovi více než jiné, některé přiblíží jeho každodenní život, jiné jsou spíše zaměřené na pracovní kariéru nebo rodinu. V rámci analýzy pramenů osobní povahy je důležité vyfiltrovat důležité informace od nedůležitých. Pozitivem tohoto typu pramene je prohloubení znalostí o zákulisí, dále také následná dostupnost ověření dané informace.³ Hlavním problémem a negativem, na co si musíme dát pozor je subjektivní hledisko vzpomínek.⁴

Téma vzpomínek mě zavádí k paměťovým studiím. Francouzský sociolog a filozof Maurice Halbwachs (1877-1945) patří k předním teoretikům sociologie paměti. Jeho koncept kolektivní paměti v díle „*Kolektivní paměť*“ patří dodnes k nejužívanějším

¹ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 64.

² JAKUBEC, Ivan, *Paměti a vzpomínky jako prvořadý historický pramen?* In: SEKYRKOVÁ, Milada, (eds.). *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha: Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10, 2006, ISBN 80-7037-152-8, s. 72

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, s. 73

teoretickým principům.⁵ Tvrdí, že každý z nás má svou vlastní biografii, vnitřní vyprávění, jehož kontinuita a smysl zakládá naši identitu.⁶ Chce-li si člověk vybavit vlastní minulost, musí si často vypomoci vzpomínkami jiných.⁷ Některé události se tak ke čtenáři mohou dostat zprostředkovaně. Rozlišujeme dva druhy paměti – individuální paměť a kolektivní (rodinnou) paměť. Individuální paměť si utváří každý jedinec během své socializace. V některých situacích určují naše vzpomínky jiní (například naše vzpomínky z dětství jsou mnohdy pouze zprostředkované vzpomínky rodičů).⁸ To mě přivádí k druhému typu paměti a to ke kolektivní. Ta některé individuální vzpomínky roztavuje v kolektivní vzpomínky, kde představuje sdílené vzory předávané z generace na generaci.⁹ Halbwachs tvrdí, že naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními, i když se týkají událostí, na nichž jsme se podíleli sami, nebo věcí, které jsme viděli pouze mi.¹⁰ Podle něj je to tím, že nikdy nejsme sami. Rodinná paměť (kolektivní) se tak ve světle zjištění jeví jako velmi důležitou paměťovou složkou, jejichž funkce neslouží jen k vybavování dob minulých, ale dějů, které rodiny spojují.¹¹ Mohou se tak objevit události, na které má rodina stejné názory, jelikož skrze kolektivní paměť jim byla připomínána již odmalička. Kolektivní rodinná paměť byla velmi důležitou pro šlechtickou identitu, jelikož společné vzpomínky v rámci relativně úzké uzavřené skupiny lidí na společnou a rodinnou historii, svoje předky a rodinné majetky formovaly identitu jednotlivých členů rodiny. Vytvořil se specifický vztah mezi subjekty.

Jak už jsem naznačil, využil jsem primárně deníky a vzpomínky aristokratů. Ty byly z většiny pochopitelně v polském jazyce.

Jedná se o *70 lat wspomnień*¹² (Korwin-Milewski), které autor dokončil v roce 1927 v Poznani a vzpomínky byly vydány v roce 1930. Autor zemřel až o dva roky později, takže je pravděpodobně psal s myšlenkou následného vydání. Pramen obsahuje celý život pisatele a je rozdělen do několika tematických kapitol. Mimo své vzpomínky autor předkládá i své četné názory na události tehdejší doby.

⁵ NOVOTNÝ, Lukáš, *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*, SOCIOweb, č. 4, 2007, s. 1. [online]

⁶ ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila a kol., *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha: NLN, 2018, ISBN 978-80-7422-584-0, s. 179.

⁷ HALBWACHS, Maurice, *Kolektivní paměť*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, ISBN 978-80-7419-016-2, s. 94.

⁸ NOVOTNÝ, *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*, cit. d., s. 2.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, cit. d., s. 51.

¹¹ Tamtéž, s. 13.

¹² KORWIN – MILEWSKI, *Hipolit, 70 lat wspomnień*, Poznań, Drukarnia Katolicka Sp. Akc.; Jan Jachowski Księgarnia Uniwersytecka, 1930.

Vzpomínky *Rogalin i jego mieszkańcy*¹³ (Raczyński) obsahují dějiny a vzpomínky na historické rodové sídlo rodiny. Autor předkládá zážitky ze svého pobytu a zprostředkovaně představuje historii rodu spjatou s tímto místem.

Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy,¹⁴ (Eustachy Sapieha) jsou vzpomínky napsané za účelem následné publikace. Sám Eustachy se považoval za historika rodu a snažil se zde vyzdvihnout svou rodinu a původ. Vzpomínky byly dokončené v roce 1999 během pobytu v Africe, kam autor utekl před Němci. Rozděleny jsou do několika kapitol (dětství, armáda, Afrika ...)

Dále jsem pracoval s velmi užitečnými vzpomínkami Maurycy Zamoyského¹⁵ a Janusze Radziwiłła.¹⁶ Obě dvě knihy mají spoustu věcí společných. Nachází se zde jak samotné vzpomínky aristokratů, tak popis politické kariéry a hospodaření v pracích historiků. Autoři vzpomínek velmi často popisují své hospodaření a majetky spolu s rodnými domy. V oblasti soukromého života nejsou tolik sdílní a v tom vidím největší nedostatek těchto knih.

Co se týče vzpomínek aristokratek, pracoval jsem se vzpomínkami Marie Lubomirské¹⁷, Janiny Zofii Potocké¹⁸ a Marie Walewské¹⁹. Maria Lubomirská představila své vzpomínky originálně a celkem netradičně skrze své rodinné fotografie. Ve svém druhém deníku vzpomíná denně v rámci přesně datovaných záznamů na válečná léta.²⁰ Vzpomínky Janiny Zofie Potocké a Marie Walewské jsou napsány ve formě deníků. Jsou primárně omezeny na specifické období – 1914-1919 a rok 1918. To však neznamená, že by deníky neobsahovaly vzpomínky z jiných etap života aristokratek. Maria Walewská psala své vzpomínky mezi lety 1969-1970, neboli s velkým odstupem. Zajímavé je, že součástí deníku Janiny Zofie Potocké je také vzpomínání její dcery Zofie, která popisuje život se svojí matkou a otcem. Záznamy jsou datovány přesným dnem a rokem.

¹³ RACZYŃSKI, Edward, *Rogalin i jego mieszkańcy*, Rogalin: Majatek Rogalin Sp. z o.o., 2015.

¹⁴ SAPIEHA, Eustachy, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy*, Warszawa: Świat Książki, 2012.

¹⁵ JANICKA, Joanna, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarze ordynacji*, Lublin: Norbertinum, 2000.

¹⁶ JARUZELSKI, Jerzy, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2001.

¹⁷ LUBOMIRSKA, Maria, *W słowach i obrazach*, Warszawa: Ośrodek KARTA albumy, 2023.

¹⁸ POTOCKA, Janina Zofia a POTOCKA, Zofia Barbara, *Peczara*, Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2014.

¹⁹ WALEWSKA, Maria a SŁODKOWSKA, Elżbieta, ed, *Rok 1918: wspomnienia*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1998.

²⁰ LUBOMIRSKA, Maria, *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914-1918.*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.

Velmi přínosným se ukázal deník Matyldy Sapieżyny²¹, jelikož zde velmi podrobně popisuje své cesty napříč Evropou. Je také celkově nejobsáhlejší a je přehledně psán po jednotlivých letech a událostí. Obsahuje také četné fotografie.

Jako poslední deník je jediný, který byl přeložen do češtiny a autorkou je Maria Czapská.²² Popisuje život i rodinnou historii a předky. Zároveň se stejně jako Matylda Sapieżyna nebojí představit své vlastní názory a postoje na důležitá témata.

Zabýváme-li se dostupnou literaturou pojednávající o polské šlechtě 20. století, nalezneme jí velmi málo. Významným autorem, věnujícím se polské šlechtě je bezesporu Jan Květina se svými publikacemi jako *Mýtus republiky: Identita a politický diskurz raně novověké polské šlechty*²³ či *Šlechtická demokracie: parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*.²⁴ Ale ani on se nevěnuje šlechtě ve 20. století, nýbrž šlechtě v dobách novověku. Ze situace vyplývá, že při psaní se budu opírat o polskou sekundární literaturu, kde je toto období zmapované o poznání lépe. Jako příklady můžu uvést práci manželů Łozińských²⁵ o životě šlechty ve druhé republice, práce Andrzeje Kwileckého²⁶ nebo dílo Ewy Polak-Pałkiewicz.²⁷ Velmi přínosnou studií a jedinou svého druhu je soupis největších vlastníků půdy v Polsku v roce 1922 od Wojciecha Roszkowského.²⁸ Nemálo důležitým přehledem se ukázala také příručka všech osob v rámci politického aparátu druhé republiky.²⁹ Velmi přínosné v rámci celé práce se ukázali české nebo polské syntézy polských dějin například *Dějiny Polska* od kolektivu autorů vydavatelství NLN³⁰, syntéza od Marceli Kosmana³¹, Jerzyho Zdrady³² či Andrzeje Chwalby.³³ Opomenout nelze ani práci anglického historika Normana Daviese.³⁴

²¹ SAPIEŻYNA, z Windisch – Graetzów Matylda, *My i nasze Siedliska*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2003.

²² CZAPSKÁ, Maria, *Evropa v rodině*, Praha: Academia, 2010.

²³ KVĚTINA, Jan, *Mýtus republiky: Identita a politický diskurz raně novověké polské šlechty*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020.

²⁴ KVĚTINA, Jan, *Šlechtická demokracie parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011.

²⁵ ŁOZIŃSKA, Maja, ŁOZIŃSKI Jan, *Życie codzienne arystokracji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2020.

²⁶ KWILECKI, Andrzej, *Ziemiaństwo wielkopolskie*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1998.

²⁷ POLAK-PAŁKIEWICZ, Ewa, *Rycerze wielkiej sprawy: szkice ziemiańskie*, LTW, 2015.

²⁸ ROSZKOWSKI, Wojciech, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, *Przegląd Historyczny* 74/2, 1983, s. 281-299.

²⁹ MAJCHROWSKI, Jacek (red.), *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: BGW, 1994.

³⁰ FRIEDL, Jiří a kol., *Dějiny Polska*, Praha: NLN, 2017.

³¹ KOSMAN, Marceli, *Dějiny Polska*, Praha: Karolinum, 2011.

³² ZDRADA, Jerzy, *Historia Polski 1795–1914*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.

³³ CHWALBA, Andrzej, *Historia Polski, 1795-1918*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000.

³⁴ DAVIES, Norman, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, Praha: Prostor, 2003.

Jen závěrem je potřeba podotknout, že zájem o polskou, ale i československou šlechtu 20. století je značně upozaděn a tomuto tématu by měla být věnována větší pozornost.

Subjekty výzkumu

Pro celkovou přehlednost práce a pochopení bych rád zde krátce představil své subjekty výzkumu, se kterými jsem pracoval.

Maria Walewská (3. listopadu 1895 - 7. ledna 1980) byla dcerou Władysława a Marie Kuźnických. Władysław zdědil jako mladší syn jen peníze a nikoliv rodinné panství a tak finanční situace nebyla uspokojivá. Později zakoupil panství v Kowali, které po jeho smrti spravovala právě Maria Walewská. Vyrůstala v Radomi, kde vystudovala střední školu a v roce 1913 nastoupila na zemědělskou fakultu univerzity v Krakově. Po válce se věnovala obnově svého panství. V roce 1920 se vdala za Aleksandera Walewského. Ten po konci v armádě společně s Marií hospodařil na jejím panství. Spolu vychovali čtyři děti. V Kowali se angažovala v organizaci škol a vedla radomský kroužek statkářů. Během druhé světové války sloužilo její panství jako útočiště pro potřebné. Po válce se ocitla bez prostředků a začala učit na místní škole v Radomi. Zemřela roku 1980 a byla pohřbena poblíž svých rodičů.³⁵

Janina Zofia Potocká (1851-1928) vyrůstala se svými rodiči v Chrzastowie a později v Paříži. Narodila se do aristokratického rodu Potockých. Zpočátku byl rod Potockých řazen mezi střední šlechtu, změna ovšem nastala v 16. století kdy se jejich věhlas a prestiž značně rozšířila. Až do 20. století si rodina udržela postavení jednoho z nejvýznamnějších polských šlechtických rodů. Janina se provdala za příslušníka stejného rodu Konstanty Potockého. Po svatbě žili společně na panství Peczara, které společně renovovali. Společně velmi často cestovali a měli spolu pět dětí. Bohužel ani jeden z jejich tří synů svou matku nepřežil, což bylo pro Janinu velkou tragédií. Zemřela ve Varšavě v roce 1928.³⁶

Maria Czapská (6. února 1894 – 11. června 1981) se narodila v Praze, neboť její otec si vzal její matku, která pocházela z české větve Thun-Hohensteinů. Mládí strávila v Przyłukách poblíž Minsku, kde její otec držel své majetky. Její otec, hrabě Hutten – Czapski pocházel z hraběcí větve Hutten – Czapských na Bukowcu, která hraběcí titul

³⁵ In: WALEWSKA, Maria, *Rok 1918: wspomnienia*.

³⁶ In: POTOCKA, Peczara.; SZCZEPANIAK, Janina z Potockich Konstantowa Potocka. In. Muzeum Zamoyskich w Kozłówece [online].

získala v Prusku v roce 1804. Jejím životním městem byla Paříž, kam přijela v roce 1925 dokončit svou práci a získat titul na místní univerzitě. Sama byla velmi aktivní spisovatelkou jak doma v Polsku tak i později v Paříži. Během druhé světové války pomáhala židovskému obyvatelstvu a v roce 1945 se vrátila do Francie, kde strávila zbytek života. I zde byla autorsky velmi aktivní a v roce 1981 ve Francii zemřela.³⁷

Maria Zdzisława Lubomirská (10. října 1873 – 12 července 1934) pocházela z rodu Branických. Její manželem se v roce 1893 stal Zdzisław Lubomirski. Rod Lubomirských je historicky doložený již od 15. století a ve století 16. rodina zbohatla díky těžbě soli, které bylo tehdy velmi výnosným podnikem. Sám Zdzisław byl za války členem Regentské rady mezi lety 1917-1918. Během války Maria pobývala střídavě ve Varšavě a v obci Mała Wieś a také v Petrohradu. Ráda cestovala, například do Paříže. S manželem vychovala dvě dcery a syna. Zemřela v roce 1934 ve Varšavě.³⁸

Matylda Sapieżyna (4. listopadu 1873 – 29. prosince 1968) pocházela z rakouského rodu Windisch-Grätze a měla na Rakousko silné vazby. Do polského prostředí se dostala až sňatkem s Pawełem Sapiehou v roce 1893. Měli spolu dohromady pět dětí, tři dcery a dva syny, které vychovávala na rodinném panství Siedliska. Matylda velmi ráda a často cestovala po celé Evropě a věnovala se charitativní a sociální činnosti, například bojovala za emancipaci a práva žen. Její manžel byl v rámci sociální činnosti také velmi aktivní. Zemřela ve věku 95 let v Krakově.³⁹

Edward Raczyński (19. prosince 1891 - 30. července 1993) se v Zakopaném narodil do aristokratické rodiny Raczyńských. Vyrostl na rodinném sídle Rogalin a následně vystudoval gymnázium v Krakově. Studoval i v cizině, konkrétně v Lipsku, v Londýně a doktorát práv získal v Krakově. V roce 1919 si ho vyhlídla diplomatická služba, když do roku 1922 sloužil jako tajemník na velvyslanectví v Kodani. Následně byl převelen do Londýna, kde vykonával obdobné povinnosti až do roku 1926. Po svatbě s Joyous Markhamovou se vrací do Varšavy, kde pracoval do roku 1932 v ústředí ministerstva zahraničních věcí. V témže roce se podruhé oženil a to s Cecylií Marií Jaroszyńskou se kterou měl tři dcery. Pomyslným vrcholem v jeho meziválečné kariéře bylo působení u Společnosti národů jako vyslanec. Rok 1934 ho opět přivedl do Londýna, kde již jako velvyslanec hájil polské zájmy v zahraničí. Během druhé světové války

³⁷ In: CZAPSKA, *Evropa v rodině.*; DUNIN-BORKOWSKI, *Almanach Błękitny: Genealogia żyjących rodów polskich*, cit. d., s. 284-285.

³⁸ In: LUBOMIRSKA, *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914-1918.*; LUBOMIRSKA, *W słowach i obrazach.*; SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 185.

³⁹ In: SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska.*

zastával v Londýně post ministra zahraničí (1941-1943). Ve Velké Británii zůstal i po válce, když dokonce v letech 1979-1986 vykonával úřad prezidenta Polska v exilu. Zde i v roce 1993 zemřel ve věku 101 let a byl následně pochován v rodinném sídle v Rogalinu.⁴⁰

Hipolit Korwin-Milewski (26. července 1848 – 11. února 1932) byl polským šlechticem z rodu Korwinů. Narodil se ve městě Druskininkai nedaleko Grodna. Vyrůstal a žil převážně na území dnešního Běloruska a Litvy, kde vlastnil své majetky. Na studia ho rodiče poslali do soukromé školy v Paříži. V roce 1888 se oženil s šlechticnou Kazimierou Hołyńskou. Nikdy však děti neměl. Jako občan Ruska působil Hipolit jako zvolený poslanec ve státní Dumě (1906-1909). Zvolen za svůj okres byl i podruhé, ale celé své funkční období nedokončil a rezignoval na svůj post v roce 1910. Během první světové války pobýval v různých částech Evropy a po jejím konci se vrátil domů. Z politiky se krátce na to stáhl a věnoval se obnově svého panství a podpoře místní kultury. Zemřel ve městě Poznaň v roce 1932.⁴¹

Janusz Radziwiłł (3. září 1880 – 4. října 1967) se narodil v Berlíně do jednoho z nejstarších a nejváženějších aristokratických rodů v celém Polsku. Nižší studia absolvoval v Německu, kde také často pobýval a v Berlíně nastoupil na vysokou školu, přičemž vystudoval obor lesnictví. Ještě před válkou získal ke správě panství Szpanów. Pobyt na něm byl pro knížete osudovým, neboť zde potkal svou ženu Annu Lubomírskou se kterou měl dva syny a dvě dcery. Po válce byl držitelem značných majetků a po úmrtí otce i majitelem rodové ordynace Ołyky. Během války působil v Regentské radě a jeho povinnosti spočívaly v zahraniční politice. V roce 1920 po osobní ztrátě přijal místo důstojníka v polské armádě a zúčastnil se probíhající války s Ruskem. Po válce se věnoval politice, kde za konzervativní stranu v roce 1928 kandidoval do sejmu a byl zvolen. Jako člen BBWR zastával krátce i pozici ministra zahraničí a to roku 1932. Následně usedl i jako senátor v senátu v roce 1935. Během druhé světové války byl několikrát zatčen okupačními vojsky a mnohokrát bojoval se svými zbylými konexemi za vězněné. V roce 1945 byl zatčen NKVD a v roce 1947 ve vězení zemřela jeho manželka Anna. Janusz se ve stejném roce po propuštění odebral do Varšavy, kde dožil v malém a skromném bytě.

⁴⁰ In: RACZYŃSKI, *Rogalin i jego mieszkańcy.*; WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego.*; MAJCHROWSKI, Jacek (red.), *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 109-110.

⁴¹ In: KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień.*

I přes všechny útrapy odmítl opustit zemi. Zemřel v roce 1967 ve Varšavě.⁴²

Maurycy Zamoyski (30. července 1871 – 5. Května 1939) byl v období meziválečného Polska největším vlastníkem půdy v zemi a majitel Zamoyské ordynace. Po studiu na gymnáziu nastoupil na univerzitu v německém Stuttgartu. Zde započala jeho vášeň a láska k umění, které celý život významně podporoval. V roce 1906 se oženil s Marií Sapieżynou se kterou měl syna Jana Tomasze. Politicky aktivním byl již před první světovou válkou jako poslanec státní Dumy. Během války byl členem Komitetu narodowego v Paříži. V rámci výboru fungoval do roku 1919, kdy se účastnil vyjednávání na Versailleské mírové konferenci. Ve Francii zůstal jako polský velvyslanec v Paříži. V roce 1922 stanul jako kandidát demokratů v prezidentských volbách, ale neuspěl. Jako velvyslanec působil do roku 1924, kdy se na krátkou dobu stal ministrem zahraničí Polska. Později diplomatické služby opustil a věnoval se správě svých majetků a nadací spojených s dobročinnou činností. Zemřel před vypuknutím války v roce 1939 na svém panství v Klemensówě, kde byl následně pochován.⁴³

Eustachy Sapieha (7. srpna 1916 – 2. března 2004) byl synem významného státníka druhé republiky Eustachy Sapiehy (1881-1963) z významného aristokratického rodu Sapiehů. Vyrůstal se svými dvěma staršími bratry a mladší sestrou na rodinném panství ve Spuszy. Po studiích v Pszczyně nastoupil na vojenskou kadetní školu v Grudziądzu. Působil v rámci jezdeckva a díky svému šlechtickému původu získal také tradičně důstojnickou hodnost. S plukem se v roce 1939 zúčastnil začínající druhé světové války. Válku strávil v zajateckém táboře v Německu. Po propuštění v roce 1945 se oženil se šlechticnou Antoninou Marií Sapiehou z rodu Leszczyc. Útěk před Sověty ho zavedl do Afriky, když se v roce 1947 se svou rodinou usadil v Nairobi v Keni. Zde se zabýval lovem, organizoval safari a těžil rudé rubíny, které prodával. Se svoji ženou měl tři dcery. Zemřel v Keni v roce 1996.⁴⁴

⁴² In: JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła.*; DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967.*; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 542.

⁴³ In: JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji.*; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 117.

⁴⁴ In: SAPIEHA, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy.*

1. Polsko – litevská unie v období šlechtické republiky

1.1. Období volených králů

Po vytvoření Polsko – litevské unie v roce 1569 se toto soustátí stalo třetím největším útvarem tehdejší Evropy – po Moskevské a Osmanské říši.⁴⁵ Jako významný hráč ve střední a východní Evropě se stal její trůn terčem zájmu ostatních evropských dynastií.⁴⁶ Šlechta, ustanovující se volbou nového panovníka, soupeřila v tomto období i mezi sebou, zejména tábory katolíků a protestantů. Zpočátku se zdálo, že hlavním kandidátem na trůn je syn císaře Maxmiliána II. Habsburkové by se stali cennými spojenci při obraně před osmanskou hrozbou z východu a navíc polským magnátům se zamlouvala státní politika Habsburků, kde základem moci ve státě je aristokracie.⁴⁷ Dalšími kandidáty byli Jindřich z Valois z Francie a Ivan IV. Hrozný. Následně na třech valných sejmech (konvoční, volební a korunovační) byl roku 1573 šlechtou zvolen Jindřich z Valois.⁴⁸

Jindřichovi se v Polsku příliš nelíbilo.⁴⁹ Po smrti svého bratra Karla IX. v roce 1574 doslova prchá ze země, aby se mohl ujmout koruny francouzské.⁵⁰ Polsko bylo opět bez krále.

Jednou z nevýhod těchto polských elekcí bylo to, že často docházelo ke konfliktům a vnitřním rozbrojům, což mnohdy vedlo k podvojně volbě a nastalá situace se řešila vojensky.⁵¹ Dalším nebezpečím byla možnost ovlivnění volby zvenčí. Takto zvolen byl i sedmihradský kníže Štěpán Báthory v roce 1575. Dopomohl mu

⁴⁵ FRIEDL, Jiří a kol., *Dějiny Polska*, Praha: NLN, 2017, ISBN 978-80-7422-306-8, s. 211.

⁴⁶ Po smrti posledního z Jagellonců nastalo ve státě interregnum. Polská šlechta musela vybrat nového krále. Již za svého života se Zikmund II. August obával, že by polská koruna mohla připadnout moskevskému carovi Ivanu IV. Hroznému. V dopise z roku 1553 adresovaném Mikuláši Radziwiłłovi, přezdívanému „Červený“, prosí o radu a znepokojivě informuje o jeho snaze získat korunu a podporu císaře v Římě. In: FERENC, Marek, *Listy polskie króla Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła „Rudego“ z lat 1548-1556*, Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego MCCCIV, Prace Historyczne z. 136, 2009, s. 144.

⁴⁷ MARKIEWICZ, Mariusz, *Historia Polski 1492-1795*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007, ISBN 978-83-08-04128-4, s. 386.

⁴⁸ Jakmile byl král zvolen, nechala si šlechta potvrdit a zajistit svá politická práva tzv. Jindřichovské články (*artykuły henrykowskie*). Tyto články podepisoval i budoucí král Štěpán Báthory a později byly při jednotlivých korunovacích upravovány a doplňovány (*pacta conventa*). In: Tamtéž, s. 390.

⁴⁹ Zdráhal se potvrdit příslibený dokument o náboženských svobodách, bránil se sňatku s téměř o 30 let starší Annou Jagellonskou, která byla sestrou zesnulého krále. Dalším trnem v oku mu byla značně omezená moc panovníka ze strany parlamentu. In: KOSMAN, Marcell, *Dějiny Polska*, Praha: Karolinum, 2011, ISBN 978-80-246-1842-5, s. 120.

⁵⁰ Jeho matka Kateřina Medicejská měla co dělat, aby zaplatila Jindřichovu zpáteční cestu, jelikož pokladna byla téměř prázdná. In: MAUROIS, André, *Dějiny Francie*, Praha: NLN, 1994, ISBN 80-7106-098-4, s. 136.

⁵¹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 234.

k tomu i sňatek s výše zmíněnou Annou Jagellonskou.⁵²

V roce 1587 nastal opět problém podvojně volby. Zvoleni byli dva kandidáti – Zikmund III. Vasa a arcivévoda Maxmilián.⁵³ Zikmund III. Vasa roku 1592 nastoupil i na trůn švédský a tak vznikla personální unie mezi Rzeczpospolitou a Švédskem.⁵⁴ Po smrti Zikmunda se na trůnu vystřídají jeho dva synové – Vladislav IV. Vasa a Jan II. Kazimír.⁵⁵ Jan II. Kazimír abdikuje v roce 1668 v průběhu války na Ukrajině. O rok později byl zvolen domácí kandidát Michał Korybut Wiśniowiecki.⁵⁶ Stát nebyl jednotný a vnitřních rozporů využívali jeho sousedé.⁵⁷ Této situace využil další silný hráč na východě a to Osmanská říše, která oblehla Lvov.⁵⁸ Král ještě před bitvou ve Lvově v pouhých 33 letech umírá.

Vítězstvími nad Osmany si polský magnát Jan Sobieski dopomohl ke svému zvolení v roce 1674 a vládne jako Jan III. Sobieski.⁵⁹ Král v Grodnie získá podporu pro svoji protitureckou politiku, takže po vypovězení smlouvy s Francií podepisuje spojení s císařem Leopoldem I.⁶⁰ Svým slavným vítězstvím v roce 1683 ukončuje druhé obléhání Vídně. Navzdory vítězství a následnému vstupu do Svaté ligy (1684), již nedochází k polské expanzi a Polsko – litevská unie se již nachází v defenzivě.⁶¹ Od 17. století se soustátí nachází v krizi, způsobené vnitřními ozbrojenými konflikty při volbě

⁵² Báthory byl zkušený státník a je třeba také říci, že měl štěstí na své spolupracovníky. V roce 1579 povýšil nedávno založenou kolej ve Vilně na univerzitu, již druhou v zemi. Ve stejném roce také naplno vypukl konflikt s Moskvou. Král reorganizoval armádu, konkrétně jízdu, pěchotu i dělostřelectvo podle západoevropského vzoru a ihned slavil úspěch. Po krátkém obléhání dobývá Polock (1579), Velké Luky (1580) a následně obléhá, i když neúspěšně Pskov. Tak Báthory získal pro Polsko opět Polock a nově i Inflanty (Livonsko). In: KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 121, 125.; MARKIEWICZ, *Historia Polski 1492-1795*, cit. d., s. 407-408.

⁵³ Ani tentokrát Habsburkové na polský trůn nedosáhli, neboť utrpěli drtivou porážku v bitvě u Byčiny v roce 1588, kterou jim uštědřil kancléř Jan Zamojski, podporovatel Zikmunda. In: KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 129.

⁵⁴ Období jeho vlády bylo dosti bouřlivé. Velmi rychle se proti němu vytvořila silná šlechtická opozice a nepomohl ani fakt, že král započal diplomatická jednání s Habsburky. In: Tamtéž.

⁵⁵ Během vlády dynastie Vasovců země procházela hlubokou krizí, dokonce se mluví o prvním pokusu o rozdělení Polska. Dochází k válečným konfliktům s Rusy a Švédy, ke vzpouře kozáků Bohdana Chmelnického (1648-1657) na Ukrajině a k občanské válce během Lubomírského povstání. In: OPALIŃSKI, Edward, *Kryzys, rozpad i odrodzenie Rzeczypospolitej w okresie II wojny północnej (1655 - 1660)*, *Kwartalnik Historyczny* 2018, 2. číslo, s. 350.; *Dějiny Polska*, cit. d., s. 254-255.; DAVIES, Norman, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, Praha: Prostor, 2003, ISBN 80-7260-083-4, s. 281.

⁵⁶ Nový král se nepýšnil výraznou individualitou, navíc trpěl vážnými zdravotními problémy. In: KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 160.

⁵⁷ Jan Sobieski vede roku 1671 vojenskou kampaň na Ukrajině proti vpádu kozácko-tatarské armády a rozpráší ji. In: MARKIEWICZ, *Historia Polski 1492-1795*, cit. d., s. 564.

⁵⁸ Velký korunní hejtman Sobieski poráží v rozhodující bitvě u Chotimi v roce 1673 osmanská vojska a získává pro unii velké a slavné vítězství. In: Tamtéž, s. 570.

⁵⁹ Válečný hrdina uzavírá spojenecké smlouvy s Francií (1675) a Švédskem (1677), jelikož doufá v podporu ze strany krále Ludvíka XIV. v Pobaltí a Braniborsku. Jeho plány mu ovšem překazil sám Ludvík, když uzavřel spojení s kurfiřtem braniborským. In: KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 161.

⁶⁰ MARKIEWICZ, *Historia Polski 1492-1795*, cit. d., s. 578.

⁶¹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 253.

krále, šlechtickými povstáními a četnými válečnými konflikty – toto období (1620-1710) je někdy nazýváno jako polské století válek.⁶²

Po smrti krále v roce 1696 je následujícího roku zvolen saský kurfiřt Fridrich August I.,⁶³ korunován jako Fridrich August II. Na trůn nastupuje dynastie Wettinů a tímto aktem vzniká personální unie mezi Rzeczospolitou a Saskem. Jako panovník byl velmi ambiciózní.⁶⁴ Nejen, že se pokoušel o snížení vlivu šlechty a posílení svého, tak jak vládnul v Sasku, ale dokonce pomýšlel i na císařskou korunu a spojení obou států, což by vedlo k vytvoření velmoci ve střední a východní Evropě.⁶⁵ I kvůli svým ambicím se zúčastnil druhé severské války (1700-1721) po boku Ruska a Dánska proti Švédsku vedené králem Karlem XII.⁶⁶ Po četných porážkách ve válce nově utvořená varšavská konfederace šlechty dokonce vypověděla králi poslušnost a následujícího roku ho formálně sesadila z trůnu.⁶⁷ Švédská strana prosadila v červenci 1704 volbu poznaňského vojvody Stanisława Leszczyńskiego.⁶⁸ Návrat na trůn se nabídl Augustu II. Silnému v roce 1709, když ruská vojska cara Petra I. Velikého uštědřila rozhodující porážku Švédům v bitvě u Poltavy a znamenalo to nové rozdělení sil v tomto evropském prostoru.⁶⁹ Země je válkou dosti zpustošená a vypukají zde hladomory. V roce 1717 po tzv. *němém sněmu* získává Rusko značný vliv nad unií a omezení suverenity států bylo stále více zřejmé.⁷⁰

Po jeho smrti v roce 1733 došlo opět k podvojně volbě. Francie opět prosadila přes svoji ambasádu ve Varšavě zvolení Stanisława Leszczyńskiego, s nímž do Polska přišlo osvícenství.⁷¹ Jenže jen o pár měsíců později je za asistence ruských vojsk také korunován syn zesnulého krále, August III.⁷² Po jeho zvolení Leszczyński opouští zemi a usazuje se v Lotrinsku, kde se stal vévodou. August III. se jako saský kurfiřt angažuje v

⁶² Tamtéž, s. 260.

⁶³ Přídomek silný získal až v 19. století, neboť ve své době byl zván spíše jako saský Herkules. Tak či onak to svědčí o jeho fyzickém vzezření. In: COUFALOVÁ, Iveta, *Saský Herkules a Lutherova růže – konverze Augusta Silného a saská konfesijní kultura na přelomu 17. a 18. století*, Proměny konfesijní kultury. Metody – témata – otázky (= Historie, sv. 3), Olomouc: FF UP, 2015, s. 73.

⁶⁴ Ještě před svým zvolením mladý král konvertoval ke katolicismu (Sasko bylo luteránské), stalo se tak roku 1697 v Badenu. Bylo to nutné k získání koruny, jeho manželka tak neučinila a tak se nikdy polskou královnou nestala. In: COUFALOVÁ, *Saský Herkules a Lutherova růže – konverze Augusta Silného a saská konfesijní kultura na přelomu 17. a 18. století*, cit. d., s. 74.

⁶⁵ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 171.

⁶⁶ Navíc se Švédsko mohlo spolehnout na pomoc rodu Sapiehů na Litvě, kde zároveň probíhala občanská válka. In: Kolektiv autorů, *Dějiny Německa*, Praha: NLN, 1995, ISBN 80-7106-125-5, s. 113.; *Dějiny Polska*, cit. d., s. 270.

⁶⁷ Tamtéž, s. 271.

⁶⁸ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 173.

⁶⁹ Švédsko na úkor Ruska ztratilo své velmocenské postavení a již nikdy ho nezískalo zpátky. In: MARKIEWICZ, *Historia Polski 1492-1795*, cit. d., s. 606.

⁷⁰ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 175-176.

⁷¹ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, cit. d., s. 283.

⁷² KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 177.

mnoha válkách , nikoliv však jako polský král.⁷³ Země se částečně stabilizuje, ale vliv cizích mocností , zejména Ruska, nepřestává sílit. Naopak velký Polsko - litevský stát a jeho vliv v regionu slábne.

1.2. Trojí dělení Polska

Jelikož Francie tentokrát nepostavila svého kandidáta, mělo právě Rusko hlavní slovo při volbě nového panovníka. Navzdory snahám opozice složené z rodin Potockých a Radziwiłłů zvolit za krále hejtmana Jana Klemense Branického, Kateřina II. Veliká vybrala kandidáta spojeného s jí podřízenou *Familií* (rod Czartoryských)⁷⁴. Byl jím Stanislav Poniatowski , který od roku 1764 vládl jako Stanislav II. August.⁷⁵ Carevna si jeho zvolením slibovala udržení poměrů v zemi takové, jaké byli doteď. Kateřina II. Veliká informuje ambasadora: „*Hlavním a nejdůležitějším zájmem všech sousedních mocností je, aby elekce v Polsku zůstala zachována a nebyla nahrazena dědičným právem, protože by to byl první krok k provedení různých reforem škodících našim zájmům.*“⁷⁶ Navzdory tomu však nově zvolený král spolu s rodinou Czartoryských provádí mnoho osvícenských reforem.⁷⁷ Touha Ruska zastavit reformy a jeho obava z mocenského vzestupu Polska vedla k následnému trojímu dělení Polska v letech 1772, 1793 a 1795.⁷⁸

Rusko, Prusko a Rakousko, které se druhého dělení neúčastnilo, si tak mezi sebe rozdělily území odhadem o velikosti 733 500km².⁷⁹ Pro obyvatele Polska to byl obrovský šok, z kterého se jen těžko vzpamatovávali, jelikož odhadem až 1/3 obyvatel se po prvním dělení ocitla mimo území Rzeczpospolité.⁸⁰ Postupně dochází k omezení polské armády a dalším reformám. Králi se ovšem nepodaří zabránit dalším dělením. Navzdory všem skutečnostem vychází 3. května 1791 první polská ústava. Po Spojených státech druhá na světě a první v Evropě. Mezi druhým a třetím dělením v roce 1794 dochází k povstání Tadeusze Kościuszka. Účastní se ho i králův synovec a kníže Józef Antoni

⁷³ Slezske války v letech 1740–1741, 1744–1745 a také během Sedmileté války v letech 1756–1763.

⁷⁴ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 184.

⁷⁵ Poniatowski, jako vyslanec v Rusku, měl údajně poměr s budoucí carevnou Kateřinou, což mělo jistě vliv na jeho zvolení polským králem. In: *Dějiny Polska*, cit. d., s. 286.

⁷⁶ MARKIEWICZ, *Historia Polski 1492-1795*, cit. d., s. 652.

⁷⁷ Zejména nově založená škola kadetů, neboli Szkoła Rycerska (1765-1766) měla za úkol vychovat novou generaci šlechtických synů v oblastech politiky, správy a vojenství. Hlavním mužem v pozadí byl Adam Kazimierz Czartoryski. I tak se nevyhnul povstání, konkrétně povstání Barské konfederace. In: *Dějiny Polska*, cit. d., s. 286.

⁷⁸ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, cit. d., s. 285.

⁷⁹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 212.

⁸⁰ Tamtéž, s. 301.

Poniatowski, avšak i po počátečních úspěších bylo neúspěšné a soustátí to nezachránilo. Tak roku 1795 Polsko-litevská unie zmizela z mapy Evropy.

1.3. Státní zřízení polské šlechtické republiky

Polské státní zřízení bylo velmi silně ovlivněno systémem starověké římské republiky.⁸¹ Ideálem se tak stala *Monarchia mixta*, „*znamení princip smíšené ústavy, usilující o kombinaci různých prvků vlády, od výkonné moci jednotlivce, až po vládu širokého lidu a zajišťující harmonii a rovnováhu mezi jednotlivými společenskými stavy, nacházející vzájemnou shodu.*“⁸² Během 16. století měla šlechta velmi velký politický vliv v mnoha oblastech - volí krále, rozhoduje o válkách a smlouvách.⁸³ I přes tyto skutečnosti král stále disponoval značnými pravomocemi. Kromě toho byla polská koruna lákavou vstupenkou pro šlechtické rody mezi královské dynastie Evropy.⁸⁴ Můžeme zde ovšem uplatnit klasický trojúhelník: král – senát – sněmovna poslanců.⁸⁵ Tohle všechno by ovšem nebylo možné bez znalostí antických tradic, myšlení a humanistické vzdělanosti jako celku.⁸⁶ Určitým vzorem pro polskou aristokracii byla také Benátská republika.⁸⁷ Pozice krále byla v republice vždy ovlivněna právě šlechtou a to již při elekcí. Král má také povinnost svolat sejm minimálně jednou za dva roky a bez něj nemohl schválit žádné rezoluce.⁸⁸ Mimo to se pravidelně scházel také sejmík, tvořený místní a lokální šlechtou.⁸⁹ Senát, který byl tvořen nejmocnějšími rodinami, výhradně magnáty s vysokým socioekonomickým postavením, vytvořil obsazení, které lze nazvat jakousi „*přirozenou aristokracií.*“⁹⁰ Navíc senát pobýval při královském dvoře. Naopak parlament byl tvořen jak aristokracií, tak méně majetnou šlechtou. Co se týče měst, ta na rozdíl od těch v habsburské monarchii neměla prakticky žádná práva a zcela podléhala svým vlastníkům. To samé platilo i pro měšťanstvo.

Politický systém byl složitý i pro dobové pozorovatele a dodnes existují jeho různé

⁸¹ KVĚTINA, Jan, *Šlechtická demokracie parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, ISBN 978-80-87378-58-8, s. 29.

⁸² Tamtéž, s. 30.

⁸³ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 236.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ KVĚTINA, Jan, *Šlechtická demokracie parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*, cit. d., s. 32.

⁸⁶ KVĚTINA, Jan, *Mýtus republiky: Identita a politický diskurz raně novověké polské šlechty*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020, ISBN 978-80-7468-412-1, s. 211.

⁸⁷ Tamtéž, s. 213.

⁸⁸ KVĚTINA, Jan, *Šlechtická demokracie parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*, cit. d., s. 233.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž, s. 51.

interpretace.⁹¹

Zajímavostí je, že za celé období šlechtické republiky (223 let) vládlo jedenáct králů, ale jen čtyři z nich byli rodilí Poláci.⁹²

1.4. Sarmatismus jako kulturní směr Polsko-litevské šlechty

Šlechta v Polsku byla velmi početnou skupinou obyvatelstva. Politicky plnoprávného obyvatelstva bylo mezi 6-10 %, což je nejvyšší podíl osob s právem aktivní politické participace v tehdejší době.⁹³ Avšak v pozdější době výrazně vzrostl vliv a bohatství hrstky magnátských rodin – Radziwiłłové, Potočtí, Braničtí, Czartoryští, Zamoyští, Lubomírští a Sapiehowé – které zacházeli s nižší šlechtou jako s klienty a jejich majetek byl větší než koruny.⁹⁴ Lze prakticky mluvit o státech ve státě. Šlechtic, který nevlastnil půdu nebo zchudl, nenabýval všech politických práv a nemohl zastávat jednotlivé posty v úřadech.⁹⁵ Drobná šlechta v 17. století nenásledovala příkladu renesance a nestavěla svá obydlí ve městech (i díky finanční slabosti), dokonce šlechta obecně zdůrazňovala svou averzi k velkým městům, což se ovšem ke konci století začalo měnit.⁹⁶ Nutno podotknout, že oproti západu se v Polsku moc velkých měst nenacházelo, hustota zalidnění byla nízká a polská kultura se ztotožňovala s agrárním způsobem života.⁹⁷ Navíc šlechta zde byla považována za téměř mystickou, s dědičnými přednostmi těla, mysli a charakteru.⁹⁸ Mimo jiné šlechta začala odvozovat svůj původ od starověkého národu Sarmatů a vzniká tak polský sarmatismus.

Sarmatismus, opírající se o tvrzení, že Slované pochází z kmene Sarmatů. Jednalo se o kulturní směr, ovlivňující a dotýkající se všech aspektů života nejen polské, ale i šlechty litevské. Samotný sarmatismus sloužil i jako legitimizace společenské a politické kultury.⁹⁹ Tento kulturní směr je spojen také s nástupem humanismu (přírodní vědy, literatura, kultura). Součástí kultury byl jakýsi kodex správného chování – čest,

⁹¹Lze ho definovat jako magnátskou oligarchii, šlechtickou demokracii, decentralizovaný parlamentarismus či *Sonderweg*. In: KVĚTINA, *Mýtus republiky: Identita a politický diskurz raně novověké polské šlechty*, cit. d., s. 217-218.

⁹² DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve střední Evropě*, cit. d., s. 277.

⁹³ KVĚTINA, *Šlechtická demokracie parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*, cit. d., s. 68.

⁹⁴ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve střední Evropě*, cit. d., s. 278.

⁹⁵ ZAJĄCZKOWSKI, Andrzej, *Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce (Ideologia a struktury społeczne)*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum, 1961, s. 27.

⁹⁶ TAZBIR, Janusz, *Kultura szlachecka w Polsce: rozkwit – upadek*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1998, ISBN 83-86138-00-9, s. 17.

⁹⁷ BOGUĆKA, Maria. *The lost world of the "Sarmatians": Customs as the regulator of Polish social life in early modern times*. Warszawa: Institute of History, 1996, ISBN 83-86301-25-2, s. 9.

⁹⁸ TAZBIR, *Kultura szlachecka w Polsce: rozkwit – upadek*, cit. d., s. 32.

⁹⁹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 246.

pohostinnost, válečnictví a katolické náboženství. Výsadou šlechty bylo doslova povinnost prolévat krev na obranu země a býti oporou křesťanství.¹⁰⁰ Během úpadku Rzeczpospolity v 17. století byl sarmatismus vnímán jako zaostalý směr a úpadek v přímé konfrontaci s osvícenstvím.

Bohatství a přepych byli symbolem života šlechty. Magnáti si stavěli honosné vily a sídla. Jejich majetek byl součástí „*Ordynacje rodowe*.“¹⁰¹ Bohatí magnáti si mohli dovolit dokonce vlastní lázně ve svých sídlech.¹⁰² Oděv byl ještě více spjat s postavením ve společnosti a magnáti utráceli nemalé částky, aby jejich šaty byly ušity z těch nejluxusnějších tkanin.¹⁰³ Počátky orientálních vlivů z východu v odívání se datují již okolo 16. stol. skrze osobu Štěpána Báthoryho. Polská elita, podle Modrzewského, mohla vyjadřovat své různé politické a sociální postavení i během jednoho dne.¹⁰⁴ Elita později oděv zpopularizovala i pro běžný lid. Oblečení bylo tak podobné, že během obléhání Vídně (1683) byla polská a osmanská armáda oděná tak, že nebylo lehké rozpoznat kdo je kdo.¹⁰⁵ Tento styl nahradil na konci 16. století šaty inspirované módou z Itálie, německých zemí, Francie, Španělska a Maďarska, které tak zcela vytlačil.¹⁰⁶ Základem byl „*żupan*“ (dlouhý plášť), „*delia*“ v 16. a „*kontusz*“ (kožešinový plášť) v 17. století a teplé kabáty – „*bekiesza*“ nebo „*ferezja*“.¹⁰⁷ Šaty byly doplněny zahnutou šavlí tureckého typu. V pozdější době byla tato móda a vzezření polské šlechty v zahraničí vnímána jako barbarská a zpátečnická.¹⁰⁸ Také na území Polska vznikl velký trh s komoditami pocházející z orientu, který ve velkém zprostředkovávala arménská menšina.¹⁰⁹

Šlechta samozřejmě třímala ve svých rukou mnoho práv např. absolutní nedotknutelnost svého šlechtického titulu, osvobození zemědělské půdy od daní, osvobození od cla, právo na nákup soli za snížené ceny, zákon propinace, výhradní

¹⁰⁰ BOGUCKA, *The lost world of the "Sarmatians": Customs as the regulator of Polish social life in early modern times*, cit. d., s. 29. dále ZAJĄCZKOWSKI, Andrzej, *Szlachta polska. Kultura i struktura*, Warszawa: Semper, 1993, ISBN 83-85810-03-X, s. 50.

¹⁰¹ Fideikomis – neboli svěřenectví, umožňoval nedělitelnost šlechtického majetku.

¹⁰² BOGUCKA, *The lost world of the "Sarmatians": Customs as the regulator of Polish social life in early modern times*, cit. d., s. 102.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ JASIENSKI, Adam, *A Savage magnificence: Ottomanizing fashion and the politics of display in early modern east-central Europe*, Muqarnas, 2014, Vol. 31, s. 177.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 180.

¹⁰⁶ BOGUCKA, *The lost world of the "Sarmatians": Customs as the regulator of Polish social life in early modern times*, cit. d., s. 103.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 103-104.

¹⁰⁸ JASIENSKI, *A Savage magnificence: Ottomanizing fashion and the politics of display in early modern east-central Europe*, cit. d., s. 182.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 187.

přístup a zastávání politických a duchovních úřadů.¹¹⁰ Toto výnosné postavení šlechta bránila, hlavně při vzestupu měšťanské třídy, které neumožnila vlastnit zemské statky.¹¹¹ Šlechta byla přesvědčena, že každý měšťan je nepřítel a podvodník, který okrádá a ožebračuje milovanou zemi.¹¹²

Nakonec je dobré zmínit, že důležitým prvkem šlechtické kultury a identity byl celý republikánský systém¹¹³ a tradice republikanismu včetně spolu s ním spjatou svobodou.¹¹⁴ Zejména svoboda byla důležitým privilegiem šlechty.

¹¹⁰ ZAJĄCZKOWSKI, *Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce (Ideologia a struktury społeczne)*, cit. d., s. 29-30.

¹¹¹ BOGUĆKA, *The lost world of the "Sarmatians": Customs as the regulator of Polish social life in early modern times*, cit. d., s. 22.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ V 17. století byla šlechta nejvíce zpolitizovanou skupinou společnosti, což jí odlišovalo od šlechty jiných evropských zemí. In: BOGUĆKA, *The lost world of the "Sarmatians": Customs as the regulator of Polish social life in early modern times*, cit. d., s. 29.

¹¹⁴ GAWIN, Dariusz. *Republikánská identita Poláků*. In: RUCIAJ, Maciej – SZYMANOWSKI, Maciej (eds.). *Pravým okem: antologie současného polského politického myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, ISBN 978-80-7325-211-3, s. 52.

2. Polsko v dlouhém 19. století

Období dlouhého 19. století je pro obyvatelstvo obdobím nesvobody. Kdysi velké království zmizelo z politických map Evropy a polský národ byl v existenčním a kulturním ohrožení. Multikulturní země, kde vedle sebe koexistovaly různorodé národy, náboženství i spousta jazyků již neexistovala. Místo toho byla země rozdělena mezi tři mocnosti, které přistupovaly k nově nabytému území a obyvatelstvu rozdílně. I kvůli tomu je to právě šlechta a inteligence, která na sebe vzala zodpovědnost k šíření polské kultury a dala impuls ke vzniku moderního polského národa a kultury, která přečkala všechna těžká období dlouhého 19. století. Důležitou úlohu sehraje emigrace, zejména ve Francii (generálové Poniatowski a Dąbrowski).

2.1. Situace v záborech

Situace v rakouském, pruském a ruském záboru se v každé zemi lišila. Co mají země společného je to, že na trůny nastoupili noví panovníci se svými ambicemi – František II. (1792) na ten rakouský, Fridrich Vilém III. (1797) jako pruský král a v Rusku car Alexandr I. (1801).

Zábor rakouský byl rozsahem 140 tisíc km² nejmenší, ale žilo zde okolo 4,8 mil. obyvatel.¹¹⁵ Pod Rakouskem se ocitla část Malopolska a Podolí, dále také historické hlavní město Krakov. Jinak řečeno, pod Habsburskou monarchií se ocitlo historické území „*Galicja*“ (Halič). Dochází zde k centralizaci a úředním jazykem je němčina. Území bylo dále rozděleno na 18 okresů v čele se starosty a celé území se stalo gubernií v čele s gubernátorem sídlícím ve městě Lvov.¹¹⁶ Z počátku byli do úřadů jmenováni němečtí a čeští úředníci, až na pár výjimek z řad šlechty, ale později byly i kvůli jazykové bariéře úřady obsazovány polskou šlechtou a nižším měšťanstvem.¹¹⁷ Dochází ke germanizaci a to zejména na školách, ovšem ne v tak přísné podobě jako v pruském záboru. Kvůli Josefským reformám, platným i zde, bylo zrušeno zhruba 150 klášterů a duchovenstvo bylo kontrolováno.¹¹⁸ Zachováno bylo arcibiskupství ve Lvově a biskupství v Přemyšli a Tarnově (do 1805). V roce 1809 zaniká biskupství v Tarnově, ale ke stávajícímu v Přemyšli opět vzniká v Krakově, Lublini a Kielci.¹¹⁹ Omezeny byly

¹¹⁵ ZDRADA, Jerzy, *Historia Polski 1795–1914*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005, ISBN 978-83-01-14506-4, s. 9.

¹¹⁶ CHWALBA, Andrzej, *Historia Polski, 1795-1918*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000, ISBN 83-08-03053-X, s. 189.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 205.

¹¹⁹ ZDRADA, *Historia Polski 1795–1914*, cit. d., s. 20.

pravomoce šlechty, nebyla osvobozena od daní, naopak daně se v celé Haliči neustále zvyšovaly. K největším změnám ovšem došlo na venkově, díky řadě reforem.

Zábor pruský zabíral území o rozsahu 148 tisíc km², kde žilo zhruba 2,7 mil. obyvatel.¹²⁰ Na rozdíl od Rakouska se Prusko a stejně tak Rusko účastní všech tří dělení. Prusko během něj získalo královské Prusy, Velkopolsko, Varmijsko a Kujavsko. Získalo tím velká města jako Varšavu, Poznaň, Gdaňsk a Toruň. Tato nová území vytvořila nové územní celky jako Nové Slezsko, Jižní Prusy a Nové Východní Prusy. Po roce 1795 byly navíc rozděleny na 5 nových departmentů okolo velkých měst (Varšava, Bělostok, Kališ, Poznaň, Płock).¹²¹ Úředním jazykem se stala němčina a dochází k mnohem tvrdší germanizaci než v záboru rakouském. Hohenzollernové měli zájem o to, aby polská šlechta sama vstupovala do armády a úřadů, ovšem jen malá část tak učinila.¹²² Docházelo ke kolonizaci a zabavování majetku polské šlechty a duchovenstvu. Prusko primárně bohatlo z exportu obilí na západ a z obchodních center jako byl Gdaňsk.¹²³

Zábor ruský byl největším, celkem to bylo 471 tisíc km² a žilo zde okolo 6 mil. lidí, což bylo 45% obyvatel bývalé Rzeczpospolity.¹²⁴ Do téhle obrovské rozlohy spadalo území Litvy, Livonska, Běloruska a Ukrajiny. Území bylo členěno na 9 gubernií, v jejichž čele stál gubernátor jmenovaný carem/carevnou. V porovnání s ostatními zábory Rusko na tom svém provedlo nejméně změn – ponechala polské soudy obsazené Poláky a roku 1802 zakládá hlavní soud litevský.¹²⁵ Důležitým místem byly školy, ve kterých se šířila polská kultura a vzdělanost a na rozdíl od dvou dalších záborů se školy nezavírají, ale naopak otevírají nové, zejména díky kurátorovi Adamu Jerzy Czartoryskému.¹²⁶ Vyučujícím jazykem je polština a v litevském Vilně funguje polské divadlo. Tak jako v pruském záboru, tak i v tom ruském je velká poptávka po důstojnících z řad polské šlechty. Katolické vyznání je v zemi povoleno v jisté cenzurované podobě. Polské šlechtě je ponechán majetek, ale pouze té, která se neúčastní povstání (např. Kościuszkova povstání roku 1794).

Celkově lze říci, že bohatá a střední šlechta bohatla, či si udržela značnou část majetku. Dařilo se obchodu s obilím (zejména v pruském a ruském záboru), ale malá nemajetná šlechta se stávala rolníky. Na druhou stranu tu byla celá řada lidí a šlechticů

¹²⁰ Tamtéž, s. 9.

¹²¹ CHWALBA, *Historia Polski, 1795-1918*, cit. d., s. 176.

¹²² Tamtéž.

¹²³ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 206.

¹²⁴ ZDRADA, *Historia Polski 1795–1914*, cit. d., s. 9.

¹²⁵ CHWALBA, *Historia Polski, 1795-1918*, cit. d., s. 204.

¹²⁶ Tamtéž, s. 206.

nespokojených se situací, kteří v emigraci spřádali plány na obnovení samostatnosti polského národa.

2.2. Polské pokusy o nabytí svobody

Navzdory prvotnímu šoku z rozdělení Polska to neznamenal konec snů o opětovné svobodě.¹²⁷ Naděje byla živena hlavně patrioty v exilu, kteří se primárně opírali o pomoc Francie.¹²⁸ Po porážce pruské armády Napoleonem, sám císař slavnostně přijíždí do Varšavy a roku 1807 vzniká varšavské knížectví.¹²⁹ Byla ustanovena sedmičlenná vládní komise a pět direktorů, mezi kterými byl jako ministr války Józef Poniatowski. Po uzavření míru v Tylži, byl Napoleonem jmenován saský král Fridrich August I. novou hlavou státu i přes značnou nelibost z řad obyvatelstva.¹³⁰ Mimo krále tu vždy figuroval jakýsi správce z řad maršálů Francie (Murat, Davout a Berthier). Varšavské knížectví se rozprostíralo na 104 tisících km² a žilo zde kolem 2,6 mil. obyvatel.¹³¹ Počet obyvatel se skoro zdvojnásobil po válce s Rakouskem v roce 1809.¹³² Polská armáda se účastní Napoleonova tažení do Ruska roku 1812, kde tvořila V. sbor pod vedením Poniatowského a čítala 36 tisíc mužů.¹³³ Po porážce a ústupu z nítra ruské říše se najednou ocitlo varšavské knížectví v nebezpečí. Po vstupu ruských vojsk na polské území v roce 1813 tento státní útvar přestává existovat. Sám Poniatowski, nově povýšený na maršála

¹²⁷ Republikánské smýšlení a tradice v kontrastu s absolutismem nových panovníků a národní hrdost nemohla být jen tak vymazána z myšlení polských elit. In: LUKOWSKI, Jerzy a ZAWADZKI, Hubert. *A concise history of Poland*. Cambridge concise histories. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, ISBN 0-521-55917-0, s. 112.

¹²⁸ Již během revolučních válek ve Francii vznikají polské legie pod vedením generála Dąbrowského.

¹²⁹ Napoleon, na rozdíl od území v Itálii, nevidí Polsko jako ekonomickou kolonii. Hlavním přínosem byla polská produkce obilí, jehož export zásoboval francouzskou armádu i během pozdější invaze do Ruska. Samozřejmostí bylo připojení se k Napoleonově kontinentální blokádě Velké Británie. In: BROERS, Michael. *Europe under Napoleon*. London: I.B. Tauris, 1996. ISBN 978-1-78453-061-7, s. 224.

¹³⁰ CZUBATY, Jarosław. *Księstwo Warszawskie – pierwsze nowoczesne państwo polskie?. Kwartalnik Historyczny*, 2018, 2. číslo, s. 366.

¹³¹ GRAB, Alexander. *Napoleon and the Transformation of Europe*, London: Red Globe Press, 2003, ISBN 0-333-71694-9, s. 179.

¹³² Tehdy vypukla válka páté koalice. Generál a ministr války s nově vytvořenou polskou armádou poráží vojsko rakouské a slaví vítězství. Mezitím Napoleon po prohře u Aspernu a Esslingu poráží arcivévodu Karla v bitvě u Wagramu a po jatkách tak upevňuje své mocenské postavení v Evropě. Poniatowski pro Polsko získává Západní Halič a Krakov. I přes tuto skutečnost byla většina obyvatel zklamaná. hranice knížectví byla umělá, panovník cizinec, většina polských historických zemí se stále nacházela za vlastními hranicemi, jméno Polska se nenacházelo na mapě Evropy a jako francouzský satelit knížectví neprovádělo vlastní zahraniční politiku. In: KOVAŘÍK, Jiří, *Napoleon II – císař Francouzů (1804-1821)*, Třebíč: Akcent, 2018, ISBN 978-80-7497-230-0, s. 264. dále viz GRAB, *Napoleon and the Transformation of Europe*, cit. d., s. 180.

¹³³ ŠURGOT, Michal, *Napoleonské paměti: 1812 Z Moskvy a v zajetí – paměti Ernsta Baumbacha a dalších Württemberčanů*, Michal Šurgot, 2019, ISBN 978-80-906631-6-9, s. 28. Podle některých odhadů se tažení zúčastnilo až 100 tisíc Poláků a to i jako součást jiných sborů a divizí. Bojují u Smolenska i Borodina a zejména polská jízda se v bojích činí a dokazuje, že polské jezdecktvo bylo jedno z nejlepších na světě.

Francie, umírá téhož roku v bitvě u Lipska.

Na vídeňském kongresu v roce 1815 byla budoucnost polského státu jedním z důležitých bodů jednání.¹³⁴ Vzniká tak Kongresové Polsko. V Kongresovce Polsko a Rusko prakticky spojovala jen osoba panovníka a společná zahraniční politika.¹³⁵ Kongresové Polsko se rázem stalo „záborem“ s největší mírou autonomie a svobod. Car Alexandr I. se tak stal ve Varšavě velmi oblíbenou osobou, i když sám na Vídeňském kongresu prohlásil: „*V očích Poláků budu vždy utlačovatel*“.¹³⁶ Velký vliv na polskou kulturu mělo osvícenství. Vzniká spousta tajných spolků a spikleneckých skupin, často tvořených liberály, kteří byli potlačováni jak Rusy, tak polskou katolickou církví.¹³⁷ Pravdou ale bylo, že nezávislost Polska byla jen fikcí, která se udržovala několik let.¹³⁸ Car ve 20. letech neváhal ovlivňovat politické orgány tak, jak se mu zachtělo.¹³⁹ Nespokojeno mimo šlechtu bylo také polské rolnictvo. Tato skutečnost vyvolala nevoli ve všech třídách a vedla k neúspěšnému listopadovému povstání v roce 1830-1831.¹⁴⁰ Po potlačení povstání ruskou armádou byla autonomie polského království značně okleštěna. I kvůli této skutečnosti vypukla velká emigrace, která měla mimo jiné za cíl uchovat polskou kulturu a samozřejmě stále bojovat za svobodu. Byla zrušena ústava, důstojníci

¹³⁴ Carské Rusko a Prusko se snažili prosadit zachování polského státu. Prusko by jako náhradu za záborová území získalo Sasko, spojence Napoleona. Sami Poláci v čele s knížetem Adamem Czartoryským bojovali o to, aby stát existoval v hranicích varšavského knížectví. Proti tomu byla Británie, Rakousko a restaurovaná Francie a tak byl přijat kompromis. Vzniká tak polské království tzv. Kongresovka na území ruského záboru, dále částečně svěbytné Poznaňské velkoknížectví podřízené Prusku a svobodné město Krakov. In: *Dějiny Polska*, cit. d., s. 366-367.; MAŻEWSKI, Lech, *O ciągłości między Księstwem Warszawskim i Królestwem Polskim (1807-1830)*. in MAŻEWSKI, Lech (red.), *System polityczny, prawo i konstytucja Królestwa Polskiego 1815-1830*, Radzymin: Wydawnictwo von borowiecky, 2013, s. 16-17, ISBN 978-83-66480-45-2.

¹³⁵ Kongresovka disponovala vlastní armádou, vládou, správou a územní strukturou, úředním jazykem, školstvím i soudnictvím. Spolu s tím byla přijata nová ústava, která potvrdila zrušení nevolnictví a svobodu všech obyvatel i jejich vyznání. Dokonce úřady vykonávali výhradně Poláci s výjimkou vrchního velitele polské armády, kterým se stal carův bratr Konstantin. In: *Dějiny Polska*, cit. d., s. 367.

¹³⁶ MAŻEWSKI, *O ciągłości między Księstwem Warszawskim i Królestwem Polskim (1807-1830)*, cit. d., s. 17.

¹³⁷ Vznikají organizace jako Společnost filomatů (přátel věd), svaz svobodných Poláků, studentská organizace *Panta Koina*. Ilegální činnost fungovala i v armádě, kde se zformovalo Národní zednářství pod rouškou oficiálně tolerovaného zednářství. Důstojníci nesouhlasili, jaké poměry panovaly v armádě za vedení velkoknížete Konstantina. In: KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 221.

¹³⁸ NICOLSON, Harold, *The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity: 1812-1822*, New York: GROVE PRESS, 2001, s. 179, ISBN 080213744X.

¹³⁹ Kvůli povstání děkabristů byl car vůči Polákům podezřívavý, což se projevilo zatýkáním, perzekucí a různými zásahy v policejních, vojenských a soudních záležitostech. In: DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, cit. d., s. 167.

¹⁴⁰ Ozbrojeného povstání se účastní tzv. Třetí křídlo. To zahrnovalo drobnou nemajetnou šlechtu, úředníky z měst a malou část inteligence. V anglosaské literatuře je tzv. Třetí křídlo označované jako *Left wing*. Drobná a nemajetná šlechta tvořila až 80% šlechtického stavu v Polsku a měla největší zájem na povstání kvůli svému vyřazení v politickém životě. In: ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu: století polských povstání (1794-1864)*, Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-668-8, s. 188. dále viz LESLIE, R. *Politics and Economics in Congress Poland, 1815-1864, Past & Present*, 1955, č. 8., s. 46.

a vojáci účastníci se povstání byli degradováni, či museli přejít do ruské armády a sloužit na Kavkaze. Méně šťastní skončili ve vyhnanství na Sibiři.¹⁴¹ Během revolučního roku 1848 byl ruský zábor revolučním bouřím ušetřen. Emigraci se to zde nepodařilo tak jako v rakouské Haliči a pruské Poznani, kde dochází k ozbrojeným střetům a odstřelování jednotlivých měst, ale i tam byli nakonec povstalci poraženi.¹⁴² Vlna nacionalismu postupně sílí a vedle mesianismu je to i idea slovanství a vědomí slovanské sounáležitosti.¹⁴³ Nacionalisté stále počítali s obnovou státnosti dle hranic z roku 1772, čili před prvním dělením. Lednové povstání vypuká v roce 1863, kdy byl sepsán *Manifest 22. ledna*. Na rozdíl od povstání Kościuszkova a listopadového se neslo ve znamení jednotlivých bojůvek na polském venkově a nikoliv o regulérní střet dvou armád.¹⁴⁴ Přece jen ale měla všechna tři povstání něco společného, a to, že ani jedno nebylo úspěšné. Po neúspěchu dochází k další vlně emigrace, zejména na Západ. Lidé byli perzekuováni, šlechtě byly zabaveny statky a půda. Kongresové Polsko bylo vtěleno do Ruského impéria a ztratilo svou částečnou autonomii, i když formálně existovalo dále.

2.3. Polská šlechta v 19. století

V průběhu staletí si polská šlechta udržovala vysoké procentuální zastoupení v obyvatelstvu bývalé Rzeczpospolity. Během 19. století se ale stále rozevíraly mocenské a ekonomické nůžky mezi magnátskými rody a drobnou chudou šlechtou. Navíc šlechtictví se stalo něčím, co se dalo téměř koupit a tak výrazně poklesla tradiční ideologická hodnota výlučnosti a daru milosti, získaného jedině narozením.¹⁴⁵ Po rozpadu státu měly záborové mocnosti zájem na „aristokratizaci“ šlechty a její připojení k aristokracii státu, se kterým se tak měla blíže spojit, což mělo za následek darování titulů knížecích, hraběcích nebo baron mezi polskou šlechtou.¹⁴⁶

Polská aristokracie a východní Evropa byla terčem mnoha předsudků a pohrdání „dobrou společností“, které převzal osvícený západ z děl starověkých spisovatelů, kteří východ vnímali jako doménu Hunů, Skythů a právě Sarmatů.¹⁴⁷

Drobná a chudá šlechta byla velmi početnou skupinou, která po vydání ústavy z května 1791 neměla žádný politický vliv, a proto byla hlavním hybatelem během

¹⁴¹ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve střední Evropě*, cit. d., s. 169.

¹⁴² ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu: století polských povstání (1794-1864)*, cit. d., s. 263-267.

¹⁴³ Tamtéž, s. 276.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 301.

¹⁴⁵ ZAJĄCZKOWSKI, *Szlachta polska. Kultura i struktura*, cit. d., s. 88.

¹⁴⁶ CHWALBA, *Historia Polski, 1795-1918*, cit. d., s. 82.

¹⁴⁷ SIADKOWSKI, Marcin. *Szlachcicen: przemiany stereotypu polskiej szlachty w Wiedniu na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2011, ISBN 978-83-7383-494-1, s. 55.

národních povstání v průběhu 19. století.¹⁴⁸ Vlastněná půda drobnou šlechtou se začala zmenšovat již od 18. století a v průběhu 19. století došlo k dovršení tohoto trendu, kdy z velké části za ztrátou majetku byly dluhy.¹⁴⁹ Stala se tak nemajetnou, často dokonce nedržela žádnou půdu a sociální status se rovnal poddaným, i když nikdy neztratila symbolický význam šlechtického titulu.¹⁵⁰ Po povstání z roku 1863 byla ve velkém deklasovaná drobná šlechta původem z Litvy, která se ve velkém účastnila povstání.¹⁵¹ Hlavním znakem polských povstání bylo to, že nebyly vedeny zdola běžným lidem, ale shora a to šlechtou. Šlechta byla nositelem polské kultury a ideologie o znovunabytí samostatného státu a svobody. Ovlivněna byla zejména úspěšnými povstáními ve Francii a Belgii. Na druhou stranu neúspěšná povstání znamenala i dokončení modernizačního procesu odloučením „národa od státu“.¹⁵²

V Haliči byl také záměr o „aristokratizaci“ polské šlechty. Ta si musela nechat svůj urozený původ potvrdit rakouskými úředníky a na základě předložených dokumentů byla přiřazena do jedné ze dvou skupin: magnáti a šlechta rytířská.¹⁵³ V záboru i po rozpadu unie dominovala šlechta polská a to i ve velkých městech jako Krakov a Lvov.¹⁵⁴ Tam se vytvářela velmi kosmopolitní společnost, kde ovšem byla národnost velmi důležitá (např. při výběru partnera) a byla zde velká tendence polských rodů sblížovat se mezi sebou.¹⁵⁵ Do první skupiny náleželi ti aristokraté, kteří dle dokumentů získali tituly hrabě a baron.¹⁵⁶ Již během průmyslové revoluce napříč Evropou bylo zejména pro bohaté průmyslníky a finančníky čím dál snadnější pronikat mezi šlechtickou elitu.¹⁵⁷ Počet nobilitací tak stoupá. I přes ztrátu významných stavovských privilegií zůstával erb a široká rodina součástí identity spolu s tradicemi, které je třeba udržovat pro další generace

¹⁴⁸ Ta byla bohatou šlechtou a státem deklasována, i když dle zákona si všechna šlechta měla být rovna. V praxi to tak ale nebylo. In: ŘEZŇÍK, *Za naši a vaši svobodu: století polských povstání (1794-1864)*, cit. d., s. 224

¹⁴⁹ CHAMERSKA, Halina. *Drobna szlachta w Królestwie Polskim: (1832-1864)*, Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1974, s. 57-58.

¹⁵⁰ ŘEZŇÍK, Miloš. *Formování moderního národa: (evropské "dlouhé" 19. století)*: Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-406-3, s. 135.

¹⁵¹ Dochází k represím, konfiskaci půdy, k vypálení 9 statků ... In: SIKORSKA- KULESZA, Jolanta, *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*, AJAKS, 1995, ISBN 83-85621-37-7, s. 94.

¹⁵² ŘEZŇÍK, *Za naši a vaši svobodu: století polských povstání (1794-1864)*, cit. d., s. 364.

¹⁵³ GÓRZYŃSKI, Sławomir, *Nobilitacje w Galicji w latach 1772-1918*, Warszawa: Wydawn. DiG, 1997, ISBN 83-7181-110-1, s. 11-12.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 113.

¹⁵⁵ GODSEY Jr., William D., *Quarterings and Kinship: The Social Composition of the Habsburg Aristocracy in the Dualist Era*, Mainz: Institut für Europäische Geschichte, 1999, s. 77.

¹⁵⁶ Titul kníže byl udělován jen lidem z panovnických rodů. In: GÓRZYŃSKI, *Nobilitacje w Galicji w latach 1772-1918*, cit. d., s. 12.

¹⁵⁷ David Cannadine používá termín „rozměňování vybrané společnosti“. In: GODSEY Jr., *Quarterings and Kinship: The Social Composition of the Habsburg Aristocracy in the Dualist Era*, cit. d., s. 77.

a to v Habsburské monarchii či jinde v Evropě.¹⁵⁸

Styl oblékání polské šlechty po rozpadu unie se razantně proměnil. Mocnosti pochopily, že i něco tak jednoduchého, může získat politickou podporu u šlechtických tříd v tak extrémně polarizované společnosti.¹⁵⁹ Proto tradiční sarmatský oděv v Rusku ihned zakázaly. I v Haliči musela šlechta nosit schválený oděv, zvláště když zastávala příslušné úřady v Habsburské monarchii.¹⁶⁰ I přesto tradiční oděv úplně nevymizel. Osmanskou říší inspirovaná móda byla použita během listopadového povstání v letech 1830-1831 jako symbol nezávislosti, národní hrdosti a republikanismu.¹⁶¹

V průběhu 19. století dochází k rozpadu šlechty jako poměrně ucelené sociální vrstvy, přičemž se i samotní představitelé polské šlechty od kolektivní identity distancovali.¹⁶² Menší, drobná šlechta měla mimo absenci majetku také mnohdy problém svůj šlechtický původ prokázat. V carském Rusku byla drobná šlechta běžně začleňována do venkovských či městských komun.¹⁶³ Navázání kontaktů s inteligencí a měšťany bylo pro chudé šlechtice snazší a slučovací tendence živější než třeba u bohatších šlechticů.¹⁶⁴ Jak už bylo zmíněno dříve, polská šlechta si musela projít přísnou legitimizací nejen v Rakousku, ale i v Rusku a Prusku. Šlechta byla rozdělena do kategorií: v Rakousku do pěti, Rusku do šesti a v Prusku to bylo podmíněno vlastnictvím pozemků.¹⁶⁵ Navíc narůstá konflikt s inteligencí a bohatými průmyslníky a podnikateli o vůdčí úlohu v zachování a šíření národní identity. Tyto nové třídy společnosti byli dle Józefa Chałasińskiego v mnoha ohledech pokračovatelem šlechty. Vyznačovali se dobrými mravy a nároky na přední místo ve společnosti, mnohdy kapitálem, vzdělaností a udržovali úzké vztahy vytvářené ve městech.¹⁶⁶ Nesmíme také zapomínat, že se nacházíme v době zasažené průmyslovou revolucí, která se projevila změnami v životech jak šlechty, tak i ostatních obyvatel. Tradiční ekonomika v zemědělství založená na robotě nebo práci v nájmu přestává stačit, tradiční zemědělství není ziskové, majitelé a

¹⁵⁸ GÓRZYŃSKI, *Nobilitacje w Galicji w latach 1772-1918*, cit. d., s. 50.

¹⁵⁹ JASIENSKI, *A Savage magnificence: Ottomanizing fashion and the politics of display in early modern east-central Europe*, cit. d., s. 197.

¹⁶⁰ GÓRZYŃSKI, *Nobilitacje w Galicji w latach 1772-1918*, cit. d., s. 12.

¹⁶¹ JASIENSKI, *A Savage magnificence: Ottomanizing fashion and the politics of display in early modern east-central Europe*, cit. d., s. 197.

¹⁶² SMOCZYŃSKI, Rafał a ZARYCKI, Tomasz, *Totem inteligencji – Arystokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2017, ISBN 978-83-7383-831-4, s. 18.

¹⁶³ Tamtéž, s. 20.

¹⁶⁴ CHAMERSKA, *Drobná szlachta w Królestwie Polskim: (1832-1864)*, cit. d., s. 121.

¹⁶⁵ SMOCZYŃSKI a ZARYCKI, *Totem inteligencji – Arystokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*, cit. d., s. 21.

¹⁶⁶ TAZBIR, *Kultura szlachecka w Polsce: rozkwit – upadek*, cit. d., s. 200.

podnikatelé jsou nuceni zavádět novinky a na venkov začíná pronikat průmysl.¹⁶⁷
Aristokracie se musí přizpůsobit a pozvolna proniká do světa podnikání.

¹⁶⁷ CYMBROWSKI, Borys, *Szlachcic mieszczańinem? Zmiany społeczne na przykładzie wybranych bohaterów XIX-wiecznych powieści realistycznych. Przypadek niemiecki i polski*, Roczniki Nauk Społecznych, 2017, č. 4, s. 196.

3. Vznik polského státu a utváření hranic

3.1. V časech 1. světové války

K vypuknutí 1. světové války, která začala atentátem na rakouského arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu, došlo 28. července 1914.¹⁶⁸ Polský národ se ocitl v nezáviděníhodné situaci. Území bývalé Rzeczpospolité se nacházelo ve státech Trojspolku (Německo a Rakousko-Uhersko) a Dohody (Rusko). Navzdory těmto skutečnostem tento polský problém nezajímal jak Británii tak ani Francii.¹⁶⁹ Poláci si museli vybrat. Dochází ke střetu koncepcí. Pro Józefa Piłsudského bylo hlavním nepřítelem Rusko a tak své úsilí věnoval boji na straně Rakouska – Uherska. Naopak Roman Dmowski prosazoval koncepci antiněmeckou a tak podporoval sblížení s Ruskem.¹⁷⁰ Rakousko – Uhersko jako jediné uvítalo vytvoření polských legií, které zde začal formovat sám maršál Piłsudski.¹⁷¹ Nově vytvořené legie se osvědčily v boji na východní frontě, která se pohybovala i na území bývalého polského státu.¹⁷² Dochází k četné finanční podpoře Poláků v zahraničí. V dopise adresovanému sdružení obrany Poláků v Chicagu maršál Piłsudski děkuje za zaslání praporu, náramkových hodinek a 7500 \$.¹⁷³ Následný pokus o získání veřejného mínění ze strany mocností Trojspolku deklarací z 5. listopadu 1916, která obsahovala příslibení vytvoření polského státu, se bez konkrétních činů nesetkal s očekávanou odezvou a Poláky si na svou stranu nezískal.¹⁷⁴ Německo, které neúspěšně verbovalo Poláky, vyžadovalo připojení polských legií, jenže Piłsudski vědom si toho, že společná cesta s Němci skončila, toto nařízení odmítl a následně byl uvězněn v Magdeburgu.¹⁷⁵ Legie tak již na straně Trojspolku od roku 1917

¹⁶⁸ Nelze to považovat za jedinou příčinu vypuknutí války, neboť rozpory mezi znepřátelenými mocnostmi byly tak velké, že se konfliktu již nedalo vyhnout. In: WARNER, Philip, *První světová válka*, Ostrava: OLDAG, 1997, ISBN 80-85954-28-1, s. 13.

¹⁶⁹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 412.

¹⁷⁰ ZDRADA, *Historia Polski 1795–1914*, cit. d., s. 803-804.

¹⁷¹ CHWALBA, *Historia Polski, 1795-1918*, cit. d., s. 571.

¹⁷² Válku vnímala velká část obyvatelstva jako příležitost k opětovné svobodě a vytvoření vlastního státu.

¹⁷³ List J. Piłsudskiego do Komitetu Obrony Narodowej w Chicagu z 11. maja 1915r [online]. Józef Piłsudski Institute of America – archival collection online, Dostupné z: <https://archiwa.pilsudski.org/index.php>.

¹⁷⁴ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 411.

¹⁷⁵ Tam zůstal několik měsíců a tato skutečnost mu pomohla dotvořit už tak mohutnou autoritu. Sám Piłsudski ve vězení přemýšlel, proč byl uvězněn. Obvinění zveřejněné v novinách se mu zdálo nelogické a tyto informace sdílel s Zdzisławem Lubomirským, který byl vystudovaným právníkem. In: MAJKOWSKI, Władysław, *Marszałek Józef Piłsudski a odrodzona Polska*, Polonia University Scientific Journal, 2015, č. 2, s. 25.; Kopia listu Marszałka Józefa Piłsudskiego z więzienia w Magdeburg do Księcia Zdzisława Lubomirskiego

nebojovaly. Dmowski¹⁷⁶ aktivně působil v Londýně a Paříži, snažíc se přesvědčit mocnosti o potřebě vzniku samostatného Polska a zakládá Polský národní výbor (KNP), stejně tak činí v USA Paderewski, který v kongresu získal podporu prezidenta Wilsona pro vznik sjednoceného a nezávislého státu.¹⁷⁷ Těžiště úsilí se přesunulo pouze na stranu států Dohody, což přineslo ovoce v roce 1918 po konci války.

3.2. Vznik II. Republiky

Již v průběhu války se rozvinula řada koncepcí jak naložit s Polskem a jeho obyvateli. Americký prezident Woodrow Wilson zastával ideu práva na sebeurčení. Idea představuje princip, kde na obyvatele není nahlíženo jako na poddané, ale občany mající právo na ustanovení vlastního státu.¹⁷⁸ Odlišné představy měly ústřední mocnosti. Vídeň a Berlín soupeřil o vliv nad územím bývalé Rzeczpospolity i mezi sebou. Za nejlepší byl považován kompromis, kdy samostatné Polsko by se ocitlo pod patronátem obou mocností, ale ve skutečnosti by fakticky bylo kontrolované Německem.¹⁷⁹ Rusko po Bolševické revoluci (1917) bylo pro Poláky nemyslitelné. Na podzim roku 1918 se císaři Karlu I. nepodařilo zastavit rozklad a následný rozpad Rakouska – Uherska a tím započal proces nového uspořádání Evropy, kde se v prostoru bývalé monarchie objevily nové nástupnické státy, mimo jiné První Československá a Druhá Polská republika.¹⁸⁰

Problematickou složkou vývoje státního aparátu byla existence několika hlavních mocenských center.¹⁸¹ Taková byla situace - decentralizovaný stát bez stanovených

¹⁷⁶ Roman Dmowski i Jan Ignacy Paderewski byli přední polští politici a členové delegace zastupující Polsko na Pařížské mírové konferenci v roce 1919. In: MAJCHROWSKI, Jacek (red.), *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: BGW, 1994, ISBN 83-7066-569-1, s. 61, 93.

¹⁷⁷ WANDYDZ, Piotr S., *Střední Evropa v dějinách: od středověku do současnosti*, Praha: Academia, 1998, ISBN 80-200-0657-5, s. 187.

¹⁷⁸ *Promýšlet Evropu dvacátého století: Evropa sjednocená-rozdělená*, Brno: Matices moravská, 2012, ISBN 978-80-86488-96-7, s. 26.

¹⁷⁹ ŽUPANIČ, Jan. *Rakousko-Uhersko a polská otázka: za první světové války*, Praha: Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1193-7, s. 134.

¹⁸⁰ ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň, Nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, ISBN 80-86473-87-2, s. 34.

¹⁸¹ Mimo stále fungující Polský národní výbor v Paříži to byla mocenská centra rozdělená a umístěná dle jednotlivých záborů. V rakouském záboru to byla Polská likvidační komise, která sídlila v Krakově a měla za úkol postupně převzít správu nad Haličí od rakouských úřadů. O pár dní dříve vznikla také Národní rada Těšínského knížectví disponující výkonnými pravomocemi. Na území ruského záboru, konkrétně v Lublinu, působila Prozatímní vláda vedená socialisty a spolupracovníkem Piłsudského Ignacy Daszyńským. V pruském záboru bylo hlavním mocenským centrem město Poznaň, kde vznikla Vrchní lidová rada, která byla později zvolena lokálním parlamentem. In: *Dějiny Polska*, cit. d., s. 426.; KUBÁT, Michal, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, Praha: Dokořán, 2006, ISBN 80-7363-079-6, s. 37-38.; CZUBIŃSKI, Antoni, *Historia Polski XX wieku*, Poznaň: Wydawnictwo Poznańskie, 2003, ISBN 83-7177-201-7, s. 106.

hranic, s prázdnou pokladnou, se sousedy, kteří taktéž bojovali o své nové hranice. Ke změně došlo po příjezdu hrdiny Piłsudského do Varšavy, kde se téměř okamžitě sešel s představiteli regentské rady, která mu předala velení nad armádou.¹⁸² Veškerou moc předaly do rukou Piłsudského také lublinská vláda a mocenská centra na území Haliče, na druhou stranu Poznaň ovládaná pravicovými národními demokraty v čele s Dmowským vyčkávala, dokud území neopustí německá správa a armáda, která tak učinila až na závěr pařížské mírové konference.¹⁸³ KNP zůstalo rivalem generála až po dosažení kompromisu v roce 1919. Piłsudski stanul v čele jako „náčelník státu“, Paderewski se stal premiérem a ministrem zahraničních věcí a Dmowski spolu s ním měl reprezentovat Polsko na konferenci v Paříži.¹⁸⁴ 16. listopad 1918 je oficiálně dnem ustanovení II Rzeczpospolity polské, která trvala do roku 1945.

3.3. Zápas o hranice

Situace ve střední a východní Evropě po rozpadu monarchie byla vším, jen ne klidnou. Nástupnické národní státy bojovaly ať už slovy, perem či zbraněmi o své nové hranice a Polsko nebylo výjimkou. Poláky zastupovala v Paříži na mírové konferenci v roce 1919 již výše zmíněná delegace v čele s ministrem zahraničí Paderewským. Delegace vyvíjela rozsáhlé aktivity za účelem uznání polských práv ve sporných oblastech Prus, východní Haliče a na východní hranici, konkrétně v Litvě a Bělorusku.¹⁸⁵ Polsko sázelo na podporu ze strany Francie, která se tradičně angažovala v polské otázce a byla destinací pro značnou část polské emigrace. Vyjednávací pozici posilovalo i to, že již pár měsíců před mírovou konferencí a pouhých 64 dnů po jmenování Piłsudského náčelníkem státu se konaly volby do Ústavodárného Sejmu (26. ledna 1919).¹⁸⁶ Francouzská politika na východě však nebyla tak jednoznačná. Vyhřívající se na piedestalu vítězů se Francie snažila stabilizovat region, potlačit další možný vzestup Německa a šíření bolševismu napříč Evropou. Francie podporovala Polsko pouze v otázkách západních hranic. Již během války Francie podporovala „bílé“ v Rusku v boji proti bolševikům a mnoho státníků doufalo, že vítězstvím by získala Francie znovu velmi

¹⁸² *Dějiny Polska*, cit. d., s. 427.

¹⁸³ WANDY CZ, *Střední Evropa v dějinách: od středověku do současnosti*, cit. d., s. 188.; KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 38-39.

¹⁸⁴ WANDY CZ, *Střední Evropa v dějinách: od středověku do současnosti*, cit. d., s. 188.

¹⁸⁵ CZUBIŃSKI, *Historia Polski XX wieku*, cit. d., s. 118.

¹⁸⁶ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 39.

silného spojence na východě.¹⁸⁷ Zároveň s Velkou Británií podporovala nároky Československa na Těšínsko (na stranu Polska se přikláněla Itálie a USA), navíc podepsala dohody o platbě válečných reparací a o vytvoření svobodného města Gdaňsk (1920), s čímž Polsko nesouhlasilo a trvalo na připojení města k Polsku.¹⁸⁸

Ozbrojené konflikty na Litvě a Ukrajině můžeme považovat za jakýsi prolog k následnému konfliktu s Ruskem. Polsko se na území své bývalé Rzeczpospolity snažilo o zvýšení vlivu, což byl problém. Litva již v roce 1917 pod dohledem Německa přijala deklaraci o vytvoření vlastního státu v rámci práva národa na sebeurčení.¹⁸⁹ Sázka Litvy na pomoc Německa se po porážce v 1. sv. válce ukázala jako milná a roku 1919 polské jednotky vstoupily do hlavního města bývalého velkoknížectví Vilnius. Tato skutečnost znamenala zjevný konflikt s Litevci. Piłsudski měl se stát na východě (Litva, Bělorusko a Ukrajina) své plány a to vytvoření federace pod vedením Polska, která by byla mezi Německem a Ruskem.¹⁹⁰ Mimo Polsko začalo i bolševické Rusko obsazovat sporné území a vytvořila se linie táhnoucí se mezi všemi výše zmíněnými státy. Válečnému konfliktu se jen těžko dalo vyhnout.

Po vítězné revoluci v Rusku, kde ale stále probíhala občanská válka, bylo cílem Lenina a soudruhů vyvést komunismus i směrem na západ. Jako vhodná země se jevilo po válce rozvrácené Německo, jenže v cestě stálo nově utvořené Polsko, se kterým po jeho ofenzivě mělo dlouhé společné západní hranice. Polsko, zpuštěné válkou, bez surovin pro průmyslovou výrobu, nedostatkem jídla, zaplavené ruskými rubly a rakousko-uherskými korunami bylo silně závislé na západních spojencích a nedokáže podle Lenina bolševismu čelit.¹⁹¹ Rusko se ihned po krátké bitvě v roce 1919 zmocnilo Vilnius. Rudá armáda byla zaměstnávána stále probíhající občanskou válkou a Piłsudski toho samozřejmě využil. Zmobilizoval armádu a po 3 dnech své „rodné město“ (Piłsudski se narodil v malé vesnici nedaleko Vilnius) dobyl zpět.¹⁹² Zpočátku slavil úspěchy a armáda postupovala směrem na východ, zabírajíc téměř celé území Litvy a Běloruska. Zlom přišel tehdy, když Piłsudski odmítl pomoc „bílím“ a generálu Děnikinovi dobýt

¹⁸⁷ CIENCIALA, Anna M. a KOMARNICKI, Titus, *From Versailles to Locarno: Keys to Polish Foreign Policy, 1919-25*, Kansas: University Press of Kansas, 1984, ISBN 070060247X, s. 15.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 258.

¹⁹⁰ CIEMBRONIEWICZ, Wiesław Kozub, SZLACHTA, Bogdan a kol., *Polska XX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010, ISBN 978-83-233-2851-3, s. 43.

¹⁹¹ ZAMOYSKI, Adam, *Varšava 1920: Leninovo neúspěšné dobývání Evropy*, Praha: Academia, 2023, ISBN 978-80-200-3335-2, s. 18.

¹⁹² NOWAK, Andrzej, *Klęska imperium zla: rok 1920*, Kraków: Biały Kruk, 2020, ISBN 978-83-7553-290-6, s. 48.

Moskvu, čímž pomohl bolševikům k vítězství a následnému obrácení pozornosti na konflikt s Polskem.¹⁹³ Generál předpokládal, že kdyby Děnikin vyhrál, stalo by se Rusko jednou ze čtyř vítězných velmocí a teritoriální nároky, které si Polsko kladlo, by závisely na dobré vůli Ruska, jehož jménem se Děnikin nechal slyšet, že vnímá vytvoření nezávislého Polska s nechtí.¹⁹⁴ Po protiofenzivě ze strany Ruska tak rudá armáda obsazuje města Vilnius a Minsk. Polsko v dubnu 1920 zahájilo ofenzivu s cílem dobýt Kyjev a oslabit obě nepřátelské armády, což se povedlo. Mezitím Piłsudski získal titul polského maršála.¹⁹⁵ Po značných úspěších se karty začaly obracet na stranu komunistického Ruska. Sovětská protiofenziva nejprve vyhnala Poláky z Ukrajiny a poté velitel Tuchačevskij postupoval ze severu od řeky Bereziny.¹⁹⁶ Za pár měsíců se ocitli u bran Varšavy. Varšava se roku 1920 připravovala na obranu, mobilizovala, zatímco ze spojenců se pouze Francie zmožila k vojenské misi za účelem pomoci v plánování vojenských operací.¹⁹⁷ Válka vyvrcholila bitvou o Varšavu, která se uskutečnila v srpnu 1920. Bitva skončila pro Rusko naprostým debaklem a jeho porážka je označovaná jako tzv. Zázrak na Visle.¹⁹⁸ Válka skončila podepsáním Řižského míru 18. března 1921, přičemž Polsko získalo značnou část západní Ukrajiny a Litvy.

Situace na Německo-polských hranicích byla daleko poklidnější. Díky povstání ve Velkopolsku se ještě před konferencí v Paříži ocitla většina území historického Pruska v polských rukou.¹⁹⁹ Složitější to bylo v oblasti baltského pobřeží. Vytvořením svobodného města Gdaňsk přišlo Polsko o přístup k Baltskému moři, jelikož na úzkém pásu se nenacházel žádný přístav.²⁰⁰ Prosadil se kompromis k nelibosti všech zúčastněných stran.

Bez ozbrojeného konfliktu se neobešla ani situace na hranicích

¹⁹³ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve střední Evropě*, cit. d., s. 125.

¹⁹⁴ ZAMOYSKI, *Varšava 1920: Leninovo neúspěšné dobývání Evropy*, cit. d., s. 21.

¹⁹⁵ NOWAK, *Klęska imperium zła: rok 1920*, cit. d., s. 83.

¹⁹⁶ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve střední Evropě*, cit. d., s. 125.

¹⁹⁷ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 437.

¹⁹⁸ NOWAK, *Klęska imperium zła: rok 1920*, cit. d., s. 109.

¹⁹⁹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 438.

²⁰⁰ Tato skutečnost přiměla Polsko vybudovat o pár kilometrů dále přístav Gdyně. V Horním Slezsku žili jak Poláci, tak i Němci a lidé hlásící se k národnosti slezské. Slezsko jako průmyslově rozvinutá země byla pro obě strany velmi důležitá, a proto se o situaci zajímaly i jiné evropské státy. Došlo k vyhlášení plebiscitu, kde se hlasovalo o tom, jestli se území připojí k Polsku nebo k Německu. Obě strany začaly rozsáhlou kampaň, která vyvrcholila v roce 1921 vítězstvím Německa ve zmíněném hlasování, jelikož pro Polsko se vyslovalo pouze 40 % obyvatel. Napětí ovšem přetrvávalo a přerostlo v povstání polské strany a ozbrojeným střetům, které ustaly až podepsáním příměří pod dohledem států Dohody. In: BRZOZA, Czesław a SOWA, Andrzej Leon, *Historia Polski, 1918-1945*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007, ISBN 978-83-08-04125-3, s. 48-49.

s Československem. Spor se vedl o území bývalého Těšínského knížectví, které bylo pro oba státy hospodářsky významné. Vyjednávání o sporné území započalo již během první světové války v roce 1917-1918 a to prostřednictvím národních výborů obou zemí. Historicky Těšínsko náleželo českému státu od 14. století, ale ve století 20. bylo osídlené převážně polským obyvatelstvem.²⁰¹ Všichni věděli, že se území bude muset rozdělit, ale o rozdělení měl každý jiné představy. V návrhu z roku 1918 se většina území měla ocitnout na straně polské a to včetně Košicko-bohumínské železniční trati, která byla jediným železničním spojením mezi českými zeměmi a Slovenskem a měla tak pro Československo obrovský význam.²⁰² Rozbuškou války byly již dříve zmíněné volby, které se měly v Polsku konat roku 1919 a volit se mělo nejen na Těšínsku, ale i na Oravě a Spiši, čili na všech sporných územích.²⁰³ Toto rozhodnutí narušovalo svrchovanost cizího státu a vyprovokovalo reakci Československa, které s vědomím národnostní situace v Těšínsku nemohlo dovolit, aby se volby konaly. „*Ministerská rada se rozhodla, že jest nutno obsaditi Těšínsko a hlavně zajistiti úplně Košicko-Bohumínskou dráhu.*“²⁰⁴ I přes vojenskou převahu Československa, způsobenou i stále probíhající válkou mezi Polskem a Ruskem, se vrchní velitel plukovník Šnejdárek snažil vyřešit situaci bez boje, za účasti důstojníků dohodových mocností.²⁰⁵ Návrh byl Polskou stranou odmítnut a tak došlo ke krátké Sedmidenní válce. Československo po krátkých bojích postupně obsadilo Bohumín, Karvinou a později dokonce bez boje Těšínsko spolu s Trincem, když se nevelká polská posádka, ještě ztenčená dezercí, rozhodla stáhnout za řeku Vislu.²⁰⁶ Po podepsání příměří v roce 1919 bylo o rok později definitivně rozhodnuto, že se Těšínsko rozdělí mezi Polsko a Československo, přičemž nová hranice v podstatě kopíruje tok řeky Olše, čímž Československo získalo vše, o co mu šlo, konkrétně Košicko-bohumínskou dráhu a ostravsko-karvinský revír spolu s průmyslovými podniky.²⁰⁷

²⁰¹ DEJMEK, Jindřich, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve 20. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, ISBN 80-86547-07-8, s. 136.

²⁰² BÍLEK, Jiří. *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, Praha: Epoque, 2018, ISBN 978-80-7557-150-2, s. 37.

²⁰³ Tamtéž, s. 41.

²⁰⁴ ŠNEJDÁREK, Josef. *Co jsem prožil*, Praha: Melantrich, 1939, s. 205.

²⁰⁵ BÍLEK, *Kyselá těšínská jablíčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, cit. d., s. 49.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 65.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 108-109.

4. Druhá republika

4.1. První roky republiky (1918-1921)

V počátcích nového mladého státu byla situace velmi složitá. Tyto první roky byly, jak už bylo zmíněno dříve, poznamenány bojem o hranice nového státu. Země byla samozřejmě jako ostatní státy Evropy vyčerpaná po první světové válce a válka s bolševickým Ruskem situaci taky nepomohla. Území Polska zabíralo 389 700 km², tím se země stala šestou největší zemí Evropy (za SSSR, Francií, Španělskem, Německem a Švédskem).²⁰⁸ Dědictvím z času záborů bylo málo rozvinuté hospodářství, primárně orientované na zemědělskou produkci. Podle údajů až 75 % obyvatel bydlelo na venkově a pouze 25 % ve městě.²⁰⁹ Většina obyvatel také pracovala v zemědělství, přesněji 65 % z celkového počtu 27,2 milionů obyvatel (první sčítání proběhlo v roce 1921).²¹⁰ Nesmíme také zapomínat, že spousta lidí, hlásící se k polské národnosti žilo v dalších zemích. Je to dáno velkými vlnami emigrace před a během rozdělení Polska. Mimo zemi se podle odhadů nacházelo až 8 milionů Poláků. Dalšími problémy byla nerovnoměrně rozvinutá země, existence vícero měn – dědictvím z času záborů a také národnostní skladba země. Menšiny tvořily něco přes 30 % obyvatelstva: 69,2 % tvořili Poláci, dále 14,3 % Ukrajinci, 7,8 % Židé, 3,9 % shodně jak Bělorusové, tak Němci, méně pak Litevci a Češi.²¹¹ Tohle všechno tvořilo platformu pro ne vždy harmonické soužití v zemi. Právě Židé jako druhá nejpočetnější menšina zaujímal specifické postavení. Křesťanští Poláci vnímali Židy jako cizí element, mluvící vlastním jazykem jidiš, často neznající polštiny a žijící v uzavřených komunitách.²¹² Byli chápáni také jako konkurence v podnikání (Židé často vlastnili hostince) a tak byli i ekonomicky perzekuováni.²¹³

²⁰⁸ Administrativně bylo Polsko rozděleno na 16 vojvodství, později se stala Varšava samostatně spravovaným celkem. In: KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 261.; BRZOZA a SOWA, *Historia Polski, 1918-1945*, cit. d., s. 52.

²⁰⁹ Tento trend se zachoval ještě z časů Polsko-litevské unie. In: CZUBIŃSKI, *Historia Polski XX wieku*, cit. d., s. 138.

²¹⁰ Tamtéž, s. 136, 138.

²¹¹ MARZEC, Wiktor, *Landed Nation: Land Reform and Ethnic Diversity in the Interwar Polish Parliament*, Nationalities Papers, 2023, č. 51, s. 933.

²¹² *Dějiny Polska*, cit. d., s. 444.

²¹³ DAVIES, Norman, *God's Playground. A History of Poland. Vol. 2: 1795 to the Present*. Oxford: Oxford University Press, 1981, s. 302.

Na druhou stranu měli Židé vlastní školy, státní i soukromé, vydávali literaturu a věnovali se židovskému filmu.²¹⁴

Volby do ústavodárného sejmu měly situaci uklidnit, ale ani politická situace nebyla stabilní a odrážela stav samotné země. Všeobecné volební právo měli všichni občané starší 21 let bez ohledu na pohlaví (výjimkou byli vojáci a lidé zbaveni občanských práv).²¹⁵ Při volbách bylo dbáno na to, aby proběhly zcela nestranně. Prozatímní náčelník státu Piłsudski vydal několik nařízení, která zaručovala vést širokou propagandistickou kampaň, stanovovala tresty za jakékoliv maření voleb a jejich ovlivňování.²¹⁶ Kvůli problémům, že volby byly vypsané i v okresech, které se nacházely na sporných územích nebo v oblastech, které si Polsko nárokovalo, bylo v roce 1919 zvoleno pouze 340 poslanců z ústavního počtu 526.

Na rozdíl od Československa byla šlechta v Polsku politicky aktivní skupinou, zastávající úřady jak v sejmu, tak později v senátu či na ministerstvech.²¹⁷ Kontinuitu můžeme najít v tradici angažovanosti nejvyšší třídy v řízení země a jistou tradici šlechtické republiky a svobody jak už bylo zmíněno v předešlých kapitolách. Charakteristické pro polskou politickou scénu II. republiky byla roztržštěnost jednotlivých stran politického spektra. Bylo to zapříčiněno mimo jiné rozdělením země v minulosti, jelikož stejná politická strana, např. lidovci, měli jiný politický program v bývalém rakouském, než třeba v ruském záboru, což vedlo k očividným komplikacím.²¹⁸ Své politické strany měly také početné menšiny a jejich poslanci se podílely na chodu země stejně tak jako v Československu. I navzdory roztržštěnosti jednotlivých stran lze rozlišit čtyři hlavní politické proudy: národně-demokratický, socialistický, lidovecký (agrární) a křesťansko-demokratický.²¹⁹ Nejsilnějšími stranami II. polské republiky tradičně byly lidová strana (PSL) „Wyzwolenie“, lidová strana (PSL) „Piast“, které se později v roce 1923 sloučily do svazu polských lidových stran (PSL), dále polská socialistická strana (PPS) a lidový národní svaz (ZLN), což byla strana

²¹⁴ Během druhé světové války se na území dnešního Izraele, konkrétně v Tel Avivu, vytvořila početná skupina polských uprchlíků, kteří zde zakládali své komuny a dokonce se mluví o malém Polsku. In: Tamtéž.; PATEK, Artur, *Polští váleční uprchlíci v Tel Avivu (1939-1948)*. Portrét prostředí, Český časopis historický, 2019, č. 3, s. 614.

²¹⁵ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 40.

²¹⁶ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 215.

²¹⁷ Srov. MAJCHROWSKI, Jacek (red.), *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: BGW, 1994, ISBN 83-7066-569-1.

²¹⁸ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 446.

²¹⁹ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 41.

národních demokratů.²²⁰ Ve volbách žádná ze stran nezískala většinu a i to zapříčinilo časté střídání vlád a politickou nestabilitu. Premiérem byl zvolen Jan Ignacy Paderewski (ZLN), který zastával i úřad ministra zahraničí.

Nahradil ve funkci dočasně zvoleného premiéra Moraczewského (PPS), kterého podporoval Piłsudski. Méně známá věc je, že proti jeho osobě byl zorganizován převrat ještě před volbami v roce 1919. Pravicové demokratické strany, nespokojené s nabídkou třech a následně čtyřech ministerstev, které podle nich nereflektovaly politickou situaci v zemi, tak odmítly místo ve vládě se socialisty.²²¹ Nový levicový kabinet čelil tlaku ze strany pravice, tak extrémistické levice.²²² V ulicích dochází k řadě násilností. Mezi lidmi připravující převrat byla řada pravicových politiků jako Stanisław Grabski a Eustachy Sapieha, příslušník rodu Sapiehů.²²³ Cílem bylo zatknout co nejdříve členy vlády. Vzbouřenci mylně předpokládali, že armáda se postaví za ně, což se nestalo a povstání bylo bez prolití kapky krve neúspěšné.²²⁴ Navíc nikdo, kdo se v pokusu angažoval, nebyl potrestán a otevřela se tak cesta ke kompromisu.

Nejvýznamnějším počinem v počátcích sejmu bylo schválení malé ústavy.²²⁵ Malá ústava je jen jakousi dočasnou náhražkou ústavy, která dočasně zaujímá její místo a pouze definuje státní orgány a jejich kompetence.²²⁶

Pro mezinárodní politiku znamenal zlom versailleský systém, který mimo mírové smlouvy zahrnoval i pakt o Společnosti národů.²²⁷ Polská zahraniční politika byla definovaná svízelnou situací z minulosti. Z toho vyplývá, že polská politika byla značně antiněmecká a antisovětská. Obklíčeno svými nepřáteli bylo Polsko nuceno hledat spojence jinde. Polští představitelé viděli hlavního spojence ve Francii. Současně si také uvědomovali, že Francie nemohla mnohdy efektivně jednat bez podpory Velké Británie.²²⁸ Bohužel pro Poláky spojenectví s Francií, které posílilo pozici Polska proti Německu, zároveň zvýšilo obavy Britů z možné hegemonie Francie na kontinentu a

²²⁰ MARZEC, *Landed Nation: Land Reform and Ethnic Diversity in the Interwar Polish Parliament*, cit. d., s. 933.; DAVIES, *God's Playground. A History of Poland. Vol. 2: 1795 to the Present*, cit. d., s. 298.

²²¹ REZMER, Waldemar, *The coup in Poland in January 1919*, ACTA HISTORIKA, s. 45-46.

²²² Tamtéž, s. 48

²²³ Tamtéž, s. 50.

²²⁴ Tamtéž, s. 57.

²²⁵ Ta je podle Michala Kubáta polským specifíkem, které obohatilo právo a politickou vědu, tj. stalo se samostatným teoretickým pojmem. In: KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 42.

²²⁶ Zároveň započaly přípravy na vytvoření nové ústavy, která byla později představena v roce 1921.

²²⁷ I když se později během nástupu fašistických režimů organizace projevila jako bezzubá, jednalo se o první mezinárodní organizaci vytvořenou z důvodu zachování míru ve světě.

²²⁸ CIENCIALA a KOMARNICKI, *From Versailles to Locarno: Keys to Polish Foreign Policy, 1919-25*, cit. d., s. 9.

z toho důvodu ostrovní stát mnohdy nahlížel na Polsko jako na francouzský satelit.²²⁹ Spojenecká smlouva s Francií spolu s vojenskou aliancí byla podepsána již v únoru 1921. Pro Francii byla klíčová německá otázka a prázdné místo po předchozím spojení s Moskvou měly zaplnit dohody s Varšavou a Prahou.²³⁰ Z tohoto důvodu Francie podporovala vytvoření Malé dohody (1921) mezi Československem, Jugoslávií a Rumunskem. Francie v tom viděla spojení, které bylo namířeno proti Německu, nikoliv proti Maďarsku, proto velmi podporovala případný vstup Polska do Malé dohody nebo jejího přetvoření v pakt nový.²³¹ Polsko i kvůli jisté animozitě mezi politickými elitami k Československu několikrát nabídku vstupu odmítlo.²³² Ale ve stejném roce došlo k podepsání několika separátních smluv za účelem spolupráce. Následné roky vzájemných vztahů byli střídavé a kolísaly.²³³

Významným milníkem polské republiky a demokratického režimu bylo přijetí nové „velké“ ústavy 21. března 1921.

4.2. Parlamentní demokracie (1921-1926)

Březnová ústava přinesla plnohodnotnou demokracii a republikánský parlamentarismus, což ovšem v této podobě trvalo pouze pět let. Navzdory různým představám jednotlivých politických stran o tom, kam by mělo demokratické Polsko směřovat, panovala jedna shoda skoro všude napříč politickými stranami – zachovat polskou státnost.²³⁴ Značnou moc držel stále náčelník státu, mnohdy měl na vládu větší vliv než samotný sejm. Rok 1922 byl rokem prvních voleb do polského senátu a zároveň nových voleb do sejmu. Stejně jako sejm i senát z řad senátorů vedl maršálek senátu. Politická situace ovšem byla stále nestabilní, jelikož po rezignaci středolevé vlády Wincenty Witose (PSL Piast) v roce 1921 se do konce roku 1922 vystřídal pět vlád. Období bylo charakteristické střetem mezi Piłsudským a národními demokraty, který vyvrcholil prezidentskými volbami, ve kterých se překvapivě maršál Piłsudski rozhodl

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ NISIOBĘCKA, Aneta, *Polsko-francuski sojusz wojskowy w latach 1919–1939*. In: Przystanek Historia, pl. [online]. Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej, Centrum Edukacyjne IPN im. Janusza Kurtyki, [2022-08 18] Dostupné z: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/francja/94267,Polsko-francuski-sojuszwojskowy-w-latach-19191939.html>

²³¹ DEJMEK, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve 20. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, cit. d., s. 138.

²³² MISZCZUK, Marcin, *The Little Entente – expectations and outcomes*, Ante portas - studia nad bezpieczeństwem, 2019, č. 2(13), s. 27.

²³³ Vztahy s Litvou byly kvůli Vilniusu napjaté a Polsko se neangažovalo ani u dalších pobaltských států.

²³⁴ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 45.

nekandidovat.²³⁵ Z pěti předložených kandidátů nakonec kandidovali jen tři: pravicový Maurycy Zamoyski (ZLN), šlechtic a největší pozemkový vlastník, který kvůli svému šlechtickému původu měl spousty odpůrců, dále středolevý kandidát - Stanisław Wojciechowski (PSL Piast) a levicový kandidát, podporovaný národnostními menšinami Gabriel Narutowicz (PSL Wyzwolenie).²³⁶ Z vítězství se radoval právě Narutowicz, ale ne nadlouho. Pouhých pět dní po nástupu do úřadu byl 16. prosince 1922 během výstavy v Národní galerii ve Varšavě zastřelen.²³⁷ V pořadí druhým prezidentem se stal neúspěšný kandidát z prvních voleb Stanisław Wojciechowski z lidové strany Piast, který nahradil Macieje Rataje, prozatímního prezidenta země. Sám Piłsudski byl atentátem šokován a rozhodl se rezignovat na svůj post náčelníka státu (1923). Při rozlučkovém banketu v luxusním varšavském hotelu Bristol obvinil z atentátu na prezidenta národní demokrata a odsoudil brutalitu pravice.²³⁸ Zanedlouho se od něj odklonila i samotná levice. Po odchodu z politiky se maršál věnoval psaní, převážně historických prací.²³⁹

Spolu s ústavou byla také schválena polská pozemková reforma. Ta si kladla za cíl podobně jako v Československu přerozdělit půdu drženou bohatou 1% vrstvou obyvatelstva, hlavně šlechtou. Sociálně-ekonomická situace byla v poválečném Polsku velmi složitá a to zejména v zemědělství. Pozemková reforma byla sejmem schválena již v roce 1920, ale nemohla být uvedena v praxi, jelikož byla v rozporu s novou ústavou z nadcházejícího roku.²⁴⁰ S pozemkovou reformou samozřejmě nesouhlasili velkostatkáři, kteří vlastnili největší podíl půdy.

²³⁵ KOVÁCS, István. *Piłsudski-- , Katyń-- , Solidarita--: klíčové pojmy polských dějin 20. století.*, Brno: Barrister & Principal, 2010, s. 75.

²³⁶ *Polska XX wieku*, cit. d., s. 49.

²³⁷ Důvodem atentátu měla být podpora menšin žijících v Polsku. Nacionalismus, politická pluralita a neshodlivost byla obrazem polské společnosti. Nebyl to první atentát na představitele nejvyššího úřadu. V roce 1921 byl proveden atentát na náčelníka státu Piłsudského a to ukrajinským advokátem a nacionalistou Fedakem za účelem získání nezávislosti pro Ukrajince. Při atentátu byl pouze lehce postřelen vojvoda Kazimierz Grabowski. In: Tamtéž.; MAZUR, Grzegorz, *Zamach na marszałka Józefa Piłsudskiego*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, Historia*, 2005, č. 60, s. 411.

²³⁸ KOVÁCS, *Piłsudski-- , Katyń-- , Solidarita--: klíčové pojmy polských dějin 20. století.*, cit. d., s. 77.

²³⁹ I když začal psát už před první světovou válkou, jako vojenského historika ho akademická obec začala uznávat právě mezi lety 1923-1926. In: CHWALBA, Andrzej, *Józef Piłsudski. Historyk wojskowości*, Kraków: Universitas, 1993, ISBN 83-7052-177-0, s. 160.

²⁴⁰ ZIĘTARA, Wojciech, *Spoleczny czy ekonomiczny charakter reform rolnych w Polsce w okresie między - i powojennym, roczniki naukowe ekonomii rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich*, 2015, č. 102, s. 33.

Tabulka 1 Seznam největších vlastníků půdy v Polsku v roce 1922

Pořadí	Jméno a příjmení	Ha
1.	Maurycy hr. Zamoyski	190 900
2.	Karol ks. Radziwiłł	155 340
3.	Jaroslaw hr. Potocki	134 830
4.	Fiodor Ogarkow	89 270
5.	Albrecht ks. Radziwill	80 000
6.	Witold hr. Broel-Plater	60 010
7.	Alfred hr, Potocki	50 650
8.	Marek Malyński	48 350
9.	Hermann bar. Groedel	44 810
10.	Ferdynand ks. Radziwiłł	42 840

* ROSZKOWSKI, Wojciech, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, Przegląd Historyczny 74/2, 1983, s. 283.

Tabulka představuje přehled deseti největších vlastníků půdy v meziválečném Polsku, přesněji v roce 1922 tedy před rozběhnutím samotné pozemkové reformy. Největším byl již dříve zmíněný hrabě Zamoyski s 190 900 ha. Studie Wojciecha Roszkowského nabízí přehled rovnou 500 největších vlastníků. Výsledkem studie je, že 403 osob je národností Poláků (80,6%).²⁴¹ Studie také dokazuje, že dominantní postavení zde měla polská aristokracie, konkrétně ty největší polské šlechtické rody.²⁴²

Maximum půdy v držení statkáře byla stanovena na 80 – 180 ha a v některých východních oblastech až do hranice 300 ha. Velikost a rozmezí se tak výrazně lišilo. Do čísel se ovšem nezahrnovaly lesy od 30-50 ha, opět podle toho kde se nacházely, poté rybníky do 3 ha a ostatní vody do 20 ha.²⁴³ Naopak úplně vyňaty byly pozemky zvláštního významu (farmy s vysokou produkcí), farmy s lihovary před rokem 1925 mohly mít výměru až 350 ha a farmy pěstující cukrovou řepu pro potřebu cukrovarů až 700 ha.²⁴⁴ Reformu řídil ministr zemědělství, který přes příslušné úřady nakupoval, prodával, měnil parcely. Hranice maximálního výkupu byla stanovena na 200 tisíc hektarů půdy ročně a

²⁴¹ ROSZKOWSKI, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, cit. d., s. 281.

²⁴² V seznamu nalezneme - 12 Potockých, 12 Lubomírských, 10 Radziwiłłů, 10 Zamoyských, 8 Tarnowských, 7 Tyszkiewiczů, 7 Czartoryských, 6 Sapiehů, 5 Broel-Platerů, 5 Światopełk-Czetwertyńských, 5 Dzieduszyckých, 5 Żółtowských, 4 Druckich-Lubeckých, 4 Raczyńských, 4 Kwileckých, 4 Czarneckých a další rody. In: Tamtéž, s. 282.

²⁴³ ZIĘTARA, *Spoleczny czy ekonomiczny charakter reform rolnych w Polsce w okresie między – i powojennym, roczniki naukowe ekonomii rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich*, cit. d., s. 34.

²⁴⁴ Tamtéž.

stát vyplácel jen polovinu ceny parcely.²⁴⁵ Lidé chtějící parcelu si ji museli koupit (bylo možné požádat o úvěr, ale určitou částku musel člověk zaplatit ihned) a to samozřejmě zpomalovalo přerozdělení pozemků.²⁴⁶ V průběhu 20. let došlo ve světě ke světové hospodářské krizi a tak se reforma vlekla, což mělo za příčinu, že ani před rokem 1939 nebyla zdaleka dokončena. To ovlivnilo i velikost ztráty šlechtické půdy. Hlavní politickou silou, která prosadila pozemkovou reformu, byla samozřejmě levice – obě lidové strany s podporou národní strany práce, komunistické i německé národní strany (obě po 2 mandátech v roce 1920).²⁴⁷ Proti byli samozřejmě národní demokraté a křesťansko-demokratická strana, jelikož se reforma dotýkala také církevního majetku.

Neméně důležitá byla měnová reforma. Středopravicová vláda premiéra Wincenty Witose, která disponovala jen mírnou většinou, nedokázala tíživou ekonomickou situaci vyřešit. Získat zahraniční půjčky se nepodařilo a zvyšovala se inflace a zadlužení státu, což přerostlo v ulicích k demonstracím ze strany dělníků, řemeslníků a například i železničářů, kteří tak ochromili dopravu státu.²⁴⁸ Ani strana premiéra, lidová strana Piast, nebyla jednotná a vojenským potlačením protestů ztratila vláda důvěru a podala demisi na konci roku 1923.²⁴⁹ Novým premiérem se ještě v téže roce stal národní demokrat, ekonom a bývalý ministr financí Władysław Grabski. Grabski si kladl za cíl oživit polskou ekonomiku. Byla schválena jednorázová státní daň pro podniky a velkostatkáře (tzv. státní průmyslová daň), kterou šlo rozložit mezi roky 1924-1926, dále se stát zbavil nepotřebných pozemků, reformoval financování státních drah, celní politiku země.²⁵⁰ Problémy řešil i prostřednictvím zahraničních půjček.²⁵¹ Později v roce 1924 proběhla měnová reforma a dočasná polská marka byla nahrazena polským zlotým.²⁵² Snížena tak byla superinflace, jenže ekonomická situace v zemi stále nebyla ideální. Státní kasu zatěžovaly vysoké výdaje na armádu, náprava poválečných škod, veřejné školství i udělování půjček pro soukromé podnikání.²⁵³ Bezpečností politiku narušovaly časté

²⁴⁵ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, cit. d., s. 131.

²⁴⁶ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 450.

²⁴⁷ MARZEC, *Landed Nation: Land Reform and Ethnic Diversity in the Interwar Polish Parliament*, cit. d., s. 933.

²⁴⁸ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 449.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 268.

²⁵¹ Tyto reformy přinesly převahu příjmů nad výdaji, ovšem na úkor výše zmíněných půjček a úvěrů získaných u státní banky.

²⁵² Měna byla kryta zlatem a jinými měnami a směnný kurz byl stanoven na 1,8 mil. polských marek za 1 zlotý, přičemž 5,18 zlotých se rovnal 1 americkému dolaru. In: CZUBIŃSKI, *Historia Polski XX wieku*, cit. d., s. 152.

²⁵³ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 449.

sabotážní bojůvky na východních hranicích, vedené skupinami vyslané ze SSSR. Došlo tak ke zřízení Sboru obrany pohraničí (*Korpus Obrony Pogranicza*), který jakožto vojensko-policejní složka chránil pořádek v pohraničí, ale zatěžoval rozpočet značnými výdaji (až 90 mil. zlotých).²⁵⁴ I situace na západní hranici byla značně nákladná, i když z úplně jiného důvodu. Ekonomické potíže byly prohloubeny celní válkou s Německem. V roce 1925 vypršela platnost smluv z Versailles, které poskytovaly jednostranné výhody, konkrétně pro Polsko to byla např. povinnost Německa nakupovat 500 tisíc tun uhlí měsíčně z polského Horního Slezska.²⁵⁵ K uzavření nové smlouvy nedošlo, jelikož si požadavky kladlo i Německo, které chtělo, aby se mohli němečtí průmyslníci svobodně usazovat v Polsku a provozovat zde svůj obchod. Zamítnutím Polsko přišlo o největšího odběratele uhlí a obecně o největší část svého exportu zboží, jelikož s Německem země obchodovala nejvíce.²⁵⁶ Polsko na oplátku uvalila cla na produkty z Německa a tak celní válka trvala až do roku 1930 (fakticky do roku 1934).²⁵⁷ Polsko jako slabší strana bylo ekonomicky těžce zasaženo. Průmysl se v zemi rozvíjel velmi pomalu.²⁵⁸ Průmyslově nejrozvinutější částí bylo Horní Slezsko. Dalším problémem byla nedostatečná železniční síť a různorodý vozový park. Program na rekonstrukci a přestavbu sítě byl připraven již v roce 1919, realizován až mezi lety 1921-1938, kdy bylo postaveno 1770 km tratí včetně nových spojení Varšavy s Poznaní a Krakovem, Slezska s Poznaní a Gdyní.²⁵⁹ Dráhy spravovalo Ministerstvo spojů do roku 1926, kdy došlo k založení Polské státní dráhy (PKP).²⁶⁰ Ke zlepšení situace došlo v Polsku i díky důvodům zmíněným výše o trochu později než jinde ve světě (až 1926). Od roku 1924 výroba mírně systematicky rostla, jenže na rozdíl od jiných zemí (např. Československa) nedosahovala průmyslová výroba úrovně před vypuknutím války.²⁶¹ Statní pokladnu zatěžovaly vysoké výdaje na armádu, náprava poválečných škod, veřejné školství i udělování půjček pro soukromé podnikání.

Nový premiér se rozhodl řešit i otázku pozemkové reformy, jelikož si byl dobře vědom situace, kdy tu existovala masa malých rolníků s malými hospodářstvími, která se

²⁵⁴ *Polska XX wieku*, cit. d., s. 152.; KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 269.

²⁵⁵ BRZOZA a SOWA, *Historia Polski, 1918-1945*, cit. d., s. 185.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 186.

²⁵⁷ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 269.

²⁵⁸ Jednak to bylo dáno špatnou hospodářskou situací po první světové válce a válce s bolševiky a za druhé byly některé části země zaostalejší než části jiné.

²⁵⁹ JEZIERSKI, Andrzej a LESZCZYŃSKA, Cecylia, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Key Text, 2003, ISBN 83-87251-71-2, s. 313.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Významnými komoditami byla výroba železa, oceli, zinku, koksu, cementu a cukru, dále těžba černého uhlí, soli. Z průmyslu můžeme uvést průmysl elektrotechnický a chemický. In: BRZOZA a SOWA, *Historia Polski, 1918-1945*, cit. d., s. 199-200.

nedokázala uživit a na straně druhé nepočtená skupina hospodářů vlastníci obrovské plochy půdy.²⁶² Ze snahy vzešel tzv. lanckoronský pakt, který byl podepsán v roce 1923 a měl urychlit parcelaci spolu s polonizací východního pohraničí.²⁶³

Důležitou událostí roku 1925 byla konference konaná ve švýcarském Locarnu. Ještě před konferencí byla snaha zmírnit napětí na hranicích Německa a Francie. Německo iniciativou doufalo ve znovu otevření problému Porýní, na druhou stranu uzavřením smlouvy de facto souhlasila s odstoupením Alsaska a Lotrinska, což se stalo v rámci versailleské smlouvy.²⁶⁴ Uzavřená smlouva z října 1925 uznala nedotknutelnost hranic mezi Německem, Francií a Belgií, která se konference také účastnila.²⁶⁵ Jako garanti smlouvy vystupovaly Velká Británie a Itálie – tzv. Rýnský garanční pakt.²⁶⁶ Součástí paktu byly uzavřeny dílčí arbitrážní smlouvy, ve kterých Německo slíbilo, že nebude usilovat o změnu hranic s Polskem (i Československem) vojenskou silou.²⁶⁷ Zároveň oba státy získaly záruky svých hranic od Francie, ovšem pouze v rámci paktu Společnosti národů.²⁶⁸ Tato skutečnost ukázala, že garantována hranice s Německem byla pouze ta západní a arbitrážní smlouvy je nemohly nahradit. Vše potvrzovalo tradiční neochotu Velké Británie se smluvně vázat na kontinentu v oblastech za řekou Rýn.

Hospodářství na tom nebylo dobře a v průběhu podzimu se život v Polsku rychle zhoršoval, hlavně kvůli celní válce s Německem a situaci nepomohl ani pád kurzu měny.²⁶⁹ Premiér Grabski se tak s celou svojí vládou rozhodl podat demisi. Osobou, pověřenou sestavit nový kabinet, se stal bývalý ministr zahraničí Aleksander Skrzyński, opírající se o podporu většiny parlamentních stran.²⁷⁰ Do vlády tak zasedli členové pravice, středu i levice (v podobě generála Żeligowského, který se stal ministrem vojenství). Skrzyński byl vystudovaným právníkem, liberálním politikem, který za Polsko podepsal Locarnské dohody, avšak po pár měsících, kdy byl pod velkým tlakem, v květnu 1926 na svůj post rezignoval.²⁷¹ Po třetí tak vládu sestavoval premiér Wincenty Witos. V tu dobu se již ve varšavských kuloárech hovořilo o chystaném převratu kvůli

²⁶² *Dějiny Polska*, cit. d., s. 450.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ ORT, *Evropa 20. století*, cit. d., s. 59.

²⁶⁵ GIEYSZTOR, Aleksander, KIENIEWICZ, Stefan a ROSTWOROWSKI, Emanuel, *History of Poland*, Warszawa: PWN, 1979, s. 566.

²⁶⁶ ORT, *Evropa 20. století*, cit. d., s. 59.

²⁶⁷ BERBER, Friedrich Joseph, *Locarno; a Collection of Documents*, London, Edinburgh, Glasgow: W. Hodge, Limited, 1936, ISBN 83-01-00392-8, s. 60-61.

²⁶⁸ GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 567.

²⁶⁹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 451.

²⁷⁰ *Polska XX wieku*, cit. d., s. 51.

²⁷¹ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 112.

stále přetrvávajícím problémům a nestabilní politické situaci. Úřad prezidenta byl slabý a nedisponoval zákonodárnou iniciativou, ani právem veta, navíc k rozpuštění sejmu prezident potřeboval souhlas 3/5 z celkového počtu 111 senátorů za přítomnosti alespoň poloviny ze 444 poslanců.²⁷² O provedení státního puče uvažoval jak sám Wincenty Witos (PSL „Piast“), tak i křesťanský demokrat Korfanty, či maršálek sejmu Maciej Rataj (PSL „Wyzwolenie“).²⁷³ Dále tyto skutečnosti vedly maršála Piłsudského k tomu, aby převrat uskutečnil i on sám.

4.3. Sanační režim (1926-1935)

4.3.1. Piłsudského Coup d'état

Navzdory tomu, že puč byl proveden až v květnu 1926, přípravy bývají většinou datovány již na přelom listopadu a prosince 1925.²⁷⁴ Piłsudski se netajil nelibostí k současnému politickému aparátu a pilně sbíral příznivce z řad armády, ale i z řad běžného lidu, který měl v paměti jak válečné úspěchy maršála, tak i politické neúspěchy staronového premiéra. Samozřejmě, že i armáda v této otázce nebyla jednotná, například odpůrcem Piłsudského byl generál Sikorski.²⁷⁵ Jeho pozici ve vládě ovšem, jak už bylo řečeno v roce 1925, naopak obsadil generál Żeligowski, který maršála podporoval. Generál ještě před pádem vlády premiéra Skrzyńskiego povolal pod záminkou cvičení dva pěší pluky do Rembertowa nedaleko Varšavy a svěřil velení právě Piłsudskému.²⁷⁶ Novému ministru vojenství se již rozkaz nepodařilo odvolat, jelikož byl z řad vojáků neuposlechnut.²⁷⁷ Piłsudski v té době udělal rozhovor pro noviny, ve kterých mimo jiné kritizoval předchozí vlády z „korupce zneužívání moci pro osobní prospěch a rozvrácení armády“ a oznámil: „*Vytáhnu do boje proti nejvyššímu zlu, jež stihlo náš stát, proti vládě nabubřelých politických stran a klik, jež vykonávají svou moc nad Polskem*“.²⁷⁸ Na tato slova premiér Witos reagoval: „*Říká se, že za Piłsudským stojí armáda, pokud tomu tak je, tak ať převezme moc silou. Já bych se na jeho místě ani na okamžik nerozpakoval to*

²⁷² ROTHSCHILD, Joseph. *East Central Europe between the two World Wars*, History of East Central Europe, Seattle: University of Washington Press, 1974, ISBN 0-295-95357-8, s. 50.

²⁷³ FASORA, Lukáš, *Dějiny Polska v meziválečném období*, Brno: CERM, 1999, ISBN 80-7204-121-5, s. 11.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 451-452.

²⁷⁶ Gen. HALLER, Stanisław, *Wypadki Warszawskie – od 12 do 15 Maja 1926 r.*, Kraków: Skład główny w księgarni Krakowskiej, 1926, s. 92-93.; KOVÁCS, *Piłsudski--*, *Katyń--*, *Solidarita--: klíčové pojmy polských dějin 20. století.*, cit. d., s. 79.

²⁷⁷ Gen. HALLER, *Wypadki Warszawskie – od 12 do 15 Maja 1926 r.*, cit. d., s. 92-93.

²⁷⁸ KOVÁCS, *Piłsudski--*, *Katyń--*, *Solidarita--: klíčové pojmy polských dějin 20. století.*, cit. d., s. 79.

*učinit; jestli tak Piłsudski nečiní, tak se zdá, že přece jen ty síly za sebou nemá“.*²⁷⁹ Ty síly maršál opravdu měl.

Piłsudski si to 12. května včele své armády namířil směrem k hlavnímu městu. Sám potom neočekával boj a snažil se mu vyhnout, armáda doprovázející ho do města měla být jen nástrojem zastrašení a ukázky, že vojáci stojí za ním.²⁸⁰ O záměru nebojovat ujišťoval i prezidenta republiky Wojciechowského při společném setkání na Poniatowského mostě ve Varšavě. Po neúspěšném vyjednávání začaly krvavé pouliční boje v ulicích. Navrch měly síly usilující o převrat a jedinou nadějí na vítězství armády, stojící za prezidentem, byly posily zvenčí. Generál Haller z prostor Belwederu kontaktoval Poznaň, Toruň, Krakow a Přemyšl.²⁸¹ Ovšem železničáři podporující socialisty zdrželi přepravu pluků natolik, že nemohly do Varšavy dorazit včas.²⁸² Vláda Wincenty Witose 14. května v prostorách wilanówského paláce, kam byla nucena se stáhnout, podala demisy spolu s prezidentem Wojciechowským, který rovněž rezignoval na post hlavy státu.²⁸³ V čele státu tak ve složité situaci stanul již podruhé dočasně maršálek sejmu Maciej Rataj.

Ačkoliv měl Piłsudski na své straně armádu, vlivní generálové jako například Sikorski či Haller byli proti převratu a později upadli v nemilost. Přebrot byl úspěšný i díky účinné propagandě v ulicích. Ekonomická a hospodářská situace spolu s oblíbeností a vítěznou aurou bývalého náčelníka státu si naklonila velkou část obyvatelstva na svou stranu.²⁸⁴

4.3.2. Režim Sanace

Po úspěšném převratu neměl Piłsudski zájem o funkci prezidenta, kterým byl formálně na konci měsíce zvolen, jelikož dlouhodobě kritizoval malé prezidentovy pravomoci.²⁸⁵ Raději na důležitá místa dosadil lidi, kteří budou vykonávat jeho vůli. Sám stanul na doživotí jako ministr války ve všech vládách a také plnil funkci generálního inspektora branné moci, který by v případě války plnil funkci vrchního velitele.²⁸⁶ Třetím

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Armáda nedisponovala žádnou artilerií a většina se skládala z jízdy, která by byla v pouličních bojích značně neefektivní. In: ROTHSCCHILD, Joseph, *Piłsudski's Coup d'Etat*, New York and London: Columbia university press, 1966, s. 65.

²⁸¹ Gen. HALLER, *Wypadki Warszawskie – od 12 do 15 Maja 1926 r.*, cit. d., s. 26.

²⁸² KOVÁCS, *Piłsudski--*, *Katyň--*, *Solidarita--: klíčové pojmy polských dějin 20. století.*, cit. d., s. 80.

²⁸³ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 279.

²⁸⁴ . Reformy provedené vládou premiéra Grabského se většinou projevily až právě po roce 1926.

²⁸⁵ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 453.

²⁸⁶ Tamtéž.

prezidentem Polska byl jmenován Ignacy Mościcki, profesor chemie, který neměl za sebou valné politické zkušenosti a většinu dosavadního života strávil vědeckou prací.²⁸⁷ Podobně na tom byl i nově zvolený premiér sestavující vládu Kazimierz Bartel, který byl profesorem polytechniky ve Lvově.²⁸⁸ Radikální čistky uvnitř armády či jinde neproběhly, i když někteří lidé byli odejiti či nahrazeni lidmi blízkými Piłsudskému, ať už v armádě nebo na úřadech ve vojvodstvích. Samotný režim znamenající doslova jakési „ozdravení“ nelze snadno charakterizovat. Základem byla neurčitá, ale mocná ideologie, podobná morálnímu znovuvybrojení, „*które vycházelo z představy, že zlo lze z lidské duše odstranit vojenským drilem*“.²⁸⁹ Režim navíc nepředstavoval znaky diktatury, jelikož parlament, politické strany a opozice normálně ve státě působily. Dal by se částečně označit za autoritářský režim. Piłsudski vše řídil ze zákulisí a svá rozhodnutí skrýval ve stínech parlamentu, přičemž opozici držel v šachu různými policejními metodami.²⁹⁰ Pravomoce parlamentu byly omezeny a naopak výkonná moc prezidenta, který spadal pod sféru vlivu Piłsudského, byla posilována.²⁹¹ Především prezident mohl nově rozpustit parlament na návrh vlády a to bez souhlasu senátu.²⁹² Tato i další změny byly přijaty v tzv. srpnové novele ústavy ze srpna 1926.²⁹³ Po převratu ovšem nové vládě chybělo politické zázemí. Piłsudski se rozhodl sjednotit své příznivce vytvořením uskupení, které by se zúčastnilo voleb a jehož úspěchy by umožnily zachovat podobu parlamentní vlády. V lednu 1928 byl založen Neustranický blok pro spolupráci s vládou (BBWR), v jehož čele stál Walery Sławek, blízký spolupracovník a přítel Piłsudského.²⁹⁴ BBWR zahrnovalo lidi z celého politického spektra, ať už reprezentanty pravice, levice, socialistů, centristů či konzervativců.²⁹⁵ BBWR byla spíše platformou pro všechny, kteří museli souhlasit s politikou maršála Piłsudského. Navenek to mohlo vypadat jako smíření před nadcházejícími parlamentními volbami. Ty se konaly v témže roce a zvítězil v nich právě blok BBWR, který vytvořil (i díky falšování hlasů v některých obvodech)

²⁸⁷ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 15.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 31.

²⁸⁹ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, cit. d., s. 132.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 133.

²⁹¹ FASORA, *Dějiny Polska v meziválečném období*, cit. d., s. 12.

²⁹² *Dějiny Polska*, cit. d., s. 454.

²⁹³ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 56.

²⁹⁴ *Rzady sanacji*. In: Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji Narodowej. [online]. Dostupné z: <https://zpe.gov.pl/a/rzady-sanacji/Ddyz0BFCh>

²⁹⁵ Jádrem bloku byli bývalí „*intelektuálně modernizovaní*“ legionáři. In: CHOJNOWSKI, Andrzej, *Rzady pomajowe*, *Polski wiek XX.*, 2009, č. 1, s. 170.; ROTHSCCHILD, *East Central Europe between the two World Wars*, *History of East Central Europe*, cit. d., s. 59.

nejsilnější poslanecký klub.²⁹⁶ Získal přes 1/4 hlasů v sejmu a 42% v senátu.²⁹⁷ Druhou nejsilnější stranou se stala levicová PSL, naopak národní demokraté ztratili nejvíce mandátů.²⁹⁸ Překvapením pro všechny se stal zisk 18 mandátů komunistické strany. Navzdory úspěchu se PSL rozhodlo odejít do opozice a BBWR tak nezískalo v sejmu většinu. To i přes značně prohloubené pravomoci prezidenta stěžovalo Piłsudskému prosazování svých zájmů. Maršálkem sejmu byl opozicí zvolen socialista Ignacy Daszyński (PPS). Následně po hlasování na protest celý klub BBWR opustil sál.²⁹⁹ Daszyński, bývalý spolupracovník Piłsudského v rámci polské socialistické strany a bývalý předseda vlády, se postavil proti květnovému převratu. I přes demokratické volby rostla obava opozičních stran o možném rozpuštění parlamentu, v reakci na to založily strany středu a levice opoziční blok *Centrolew*.³⁰⁰ Centrolew se těšil velké popularitě a na jeho podporu se konala celá řada demonstrací a stávek. V souvislosti s tím podal premiér Bartel demisi a vznikem nového kabinetu byl pověřen předseda BBWR Walery Sławek.³⁰¹ Nová vláda pokračovala v taktice odkládání zasedání tak, jak se jí to hodilo, což se opozici nelíbilo. V červnu 1930 byl do Krakova svolán kongres na obranu práva a svobody lidu, kde bylo přijato usnesení požadující rezignaci všech sanačních orgánů.³⁰² Opozice následně svolala do ulic masové demonstrace. Později v čele vlády stanul sám Józef Piłsudski, který v reakci na nepokoje nechal pozatýkat a uvěznit v pevnosti Brest několik předních představitelů opozice, mimo jiné i bývalého trojnásobného premiéra Wincenty Witose.³⁰³ Prezident Mościcki rozpustil obě komory parlamentu a vyhlásil předčasné volby. Ty se nesly ve znamení zastrašování, zatýkání a šikanování opozice, která nemohla vést regulérní předvolební kampaň.³⁰⁴ Volby potvrdily vítězství BBWR, ovšem získala kolem 47% v sejmu a 54% v senátu a to na ústavní 2/3 nestačilo.³⁰⁵ Právce v podobě národních demokratů a monarchistů získala v sejmu kolem 12%, levice v čele s PSL, socialisty a stranami středu okolo 17%.³⁰⁶ Naopak komunistům se podařilo udržet

²⁹⁶ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 455.

²⁹⁷ *Polska XX wieku*, cit. d., s. 54.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ KOSMAN, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 281.

³⁰⁰ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 57.

³⁰¹ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 28.

³⁰² CZUBIŃSKI, *Historia Polski XX wieku*, cit. d., s. 166.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 57.

³⁰⁵ ROTHSCHILD, *East Central Europe between the two World Wars*, *History of East Central Europe*, cit. d., s. 65.

³⁰⁶ Tamtéž.

pouhých 5 křesel.³⁰⁷ Přihlédneme-li k okolnostem, samotné volby by se daly brát pro opozici jako poměrně slušný výsledek. Došlo ale ke ztrátě většiny, což zapříčinilo, že již tak zřídka kdy scházející se parlament ještě více ztratil na významu oproti prezidentskému úřadu, podléhající Piłsudskému.³⁰⁸ K soudním procesům s opozicí docházelo ještě pár let po volbách a řada osobností byla nucena zemi opustit.

Co se týče zahraniční politiky, byl maršálův vliv na ni znatelný až do jeho smrti. Každopádně převrat z května 1926 nepředstavoval okamžitou změnu v zahraniční politice Polska.³⁰⁹ Spojencem zůstávala Francie primárně proti Německu a Rumunsko proti Sovětskému svazu. Spojenectví s Rumunskem bylo pro Polsko symbolem přátelského naladění na rozdíl od ostatních sousedů, se kterými vedlo spory.³¹⁰ Po uchopení moci Adolfem Hitlerem v Německu se naskytl příležitost k širší diplomatické kolaboraci mezi Polskem a Československem. Hlavním iniciátorem byl Edvard Beneš, který navrhl novému polskému ministru zahraničí plukovníku Beckovi pakt všeobecného přátelství, jehož součástí byla demilitarizace společných hranic.³¹¹ Polsko bylo ochotno jednat, jenže po ochotě Malé dohody akceptovat francouzský návrh Paktu čtyř z roku 1933 Varšava ztratila zájem o postupné sblížování s Prahou.³¹² K podpisu smlouvy sice nakonec nedošlo, ale k prohloubení vzájemných vztahů také ne. Důvodem byl i fakt, že v průběhu 30. let začala Varšava vést tzv. politiku rovnováhy mezi Německem a SSSR.³¹³ Skončila celní válka s Německem a byly postupně podepsány smlouvy o neútočení jak se Sovětským svazem (1932)³¹⁴ tak s Německem (1934).³¹⁵ Vyjednávání s Berlínem probíhalo již od roku 1933 a uzavření smlouvy na 10 let bylo výhodné pro obě strany, jelikož se Adolf Hitler obával preventivní války, na kterou Německo ještě nebylo připraveno a Piłsudski uzavřením smlouvy sledoval ujištění, že ostatní mocnosti nebudou

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 57.

³⁰⁹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 459.

³¹⁰ BAJDA, Piotr, *Polsko-rumunské vztahy: pod oficiálním nátěrem schází hloubka*. In: Demokratický střed: nezávislý čtvrtletník o střední Evropě. [online]. [2022-05 12] Dostupné z:

<https://www.demokratickystred.cz/polsko-rumunske-vztahy-pod-oficialnim-naterem-schazi-hloubka/>

³¹¹ DEJMEK, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve 20. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, cit. d., s. 143.

³¹² Tamtéž, s. 143-144.

³¹³ Tamtéž, s. 144.

³¹⁴ Tento pakt byl uzavřen na tři roky a byl podmíněn uzavřením podobného paktu o neútočení s Finskem, Lotyšskem a Estonskem. Krátce nato následovala vzájemná návštěva politiků i novinářů, což přispělo k možné revizi vzájemných vztahů. In: GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 588.

³¹⁵ DAVIES, *God's Playground. A History of Poland. Vol. 2: 1795 to the Present*, cit. d., s. 311.

schopny urovnat své neshody s Německem na úkor polské západní hranice.³¹⁶ Výraznou aktivitu vyvíjela polská diplomacie také v Latinské Americe. Právě v největší zemi Jižní Ameriky, Brazílii, mělo Polsko již od 20. let svou ambasádu, konkrétně v Riu de Janeiru.³¹⁷ Zájem byl jak o ekonomickou, tak i kulturní spolupráci mezi zeměmi.

Po květnovém převratu a nástupu Piłsudského k moci v roce 1926 zažívalo Polsko období hospodářské konjunktury. Ačkoliv trvala jen krátce, jelikož Polsko jako zbytek Evropy bylo zasaženo roku 1929 velkou hospodářskou krizí, stalo se toto období pro zemi velmi důležité a to zejména v oblastech průmyslu, průmyslu automobilového či elektrifikace. Příčinou zlepšení hospodářské situace byli z velké části reformy bývalého premiéra Grabského, které se projevily až později od jejich zavedení. Ačkoliv průmyslová výroba rostla, HDP na obyvatele vzrostlo mezi lety 1929-1938 pouze o 3%, zatímco v ostatních zemích (Rumunsko, Maďarsko) rostlo mnohem rychleji.³¹⁸ Malé a střední soukromé podniky úřady opomíjely a místo toho stát vytvořil velké monopoly, privilegované firmy, které měly státu přinášet mimořádné příjmy výměnou za exkluzivitu na trhu.³¹⁹ Nejdůležitějším projektem meziválečného Polska bylo vybudování nového přístavu Gdyně. Jak už bylo naznačeno dříve, jeho vybudování bylo stěžejní pro přístup k Baltskému moři, neboť Gdaňsku byl přirknut status svobodného města. Plán na vybudování přístavu byl vypracován již v roce 1920, ale praktičtější kroky byly podniknuty až v roce 1923, avšak během tří let se toho podařilo dosáhnout jen velmi málo, zejména kvůli nedostatku kapitálu.³²⁰ Nový přístav byl spojen novou železnicí Bydgoszcz-Gdynia a tratí Inowrocław-Herby a následně s Horním Slezskem.³²¹ Jak na

³¹⁶ GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 589.

³¹⁷ Kvůli podpoře samotných Poláků žijících v Brazílii vznikly polské kulturní instituce. Velký zájem byl o zahraniční půjčky, které polská ambasáda chtěla uzavřít s Brazílií stejně jako například Itálie a Řecko. Problémem byla slabší vyjednávací pozice Polska, které se zajímalo i o druhou největší zemi v regionu, Argentinu, která s Brazílií vedla spory, což také zapříčinilo odklad možného úvěru pro Varšavu. In: LANDMANN, Tomasz, *Directions and Results of Activities of the Polish Embassy in Rio de Janeiro in Strengthening the Position of Poland and the Polish Community in Brazil in the 1920s – Selected Manifestations*, SMPP, 2022, č. 1, s. 184-188.

³¹⁸ FRĄCZYK, Jacek, *Gospodarka a'la Piłsudski: państwowe monopole, drożyzna i korupcja. A budżet opierał się na cukrze*. In. money.pl. [online]. [2016-11-11] Dostupné z: <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/gospodarka-przedwojenna-pilsudski-historia,193,0,2186177.html>

³¹⁹ Monopoly stanovovaly ceny, které maximalizovaly jejich zisky a byly ochotny je snižovat pouze tehdy, když si zákazníci již nemohli dovolit jejich produkty. In: Tamtéž.

³²⁰ První část stavby byla díky polsko-francouzské spolupráci dokončena v roce 1929 a od té doby pokračovala rychlým tempem. In: Dr. ZWEIG, Ferdynand, *Poland between two wars a critical study of social and economic changes*, London: Facsimile Publisher, 1944, ISBN 978-9333414791, s. 93.

³²¹ Staly se tak mocným pojítkem mezi centrem polského průmyslu v Horním Slezsku a Pomořansku a velkou měrou přispěly k hospodářskému sjednocení Polska skrze export do polského moře a rozvoj polsko-skandinávského obchodu. In: Tamtéž.

výstavbě přístavu, tak i železnic se spolupodílela francouzská strana, což mělo také politický význam v rámci francouzskou - polské spolupráce. Další velkou investicí byla výstavba továrny na dusíkatá hnojiva u Tarnowa z iniciativy prezidenta Moścického, která měla zásobovat zemědělce v případě války.³²² Investorem těchto projektů byl primárně stát, který v roce 1927 obdržel půjčky ze Spojených států amerických za účelem navýšení kapitálu.³²³ Důkazem úspěšného projektu bylo podepsání Polsko-gdaňské smlouvy z roku 1933, která upravovala využívání přístavu Gdaňsk.³²⁴ Nový přístav se stal velmi rychle jedním z nejdůležitějších přístavů v Baltském moři.³²⁵

Průmysl v Polsku do období krize systematicky rostl jako v ostatních zemích. Zemí číslo jedna v rámci průmyslové výroby bylo Japonsko následované USA, Francií, Itálií, Československem, Německem a Velkou Británií.³²⁶ Jak už jsem naznačil dříve, polská výroba byla o poznání nižší než ve zmíněných průmyslových mocnostech, ale mezi lety 1924-1929 křivka stoupala, i když se nikdy země za celé meziválečné období nedostala na čísla odhadovaná pro polské území před první světovou válkou.³²⁷ Polsko se exportem snažilo vstoupit na vzdálené exotické trhy: čínské, mexické či perské, ale pokusy nepřinesly kýžený úspěch, a proto jako před válkou zůstali hlavními příjemci polských výrobků pobaltské země spolu s Besarabií, která byla v 19. století součástí ruské říše a v meziválečném období byla součástí Rumunska.³²⁸ Problémem v rámci hospodářského růstu byl slabý vnitřní trh, jehož situace se nedařila dlouhodobě zlepšit ani silnými zásahy ze strany státu (polský stát byl v roce 1928 vlastníkem 58% průmyslu).³²⁹ Jak už bylo řečeno dříve, byl zde problém s monopoly v rámci podniků a jejich vysokou cenovou politikou.

Automobilový průmysl nikdy nedosáhl úrovně toho v Československu, ale v průběhu 20. let se rozvíjel vlastním tempem. Nejstarší automobilkou byl URSUS, jelikož firma byla založena již na konci 19. století a mimo osobní automobily se

³²² GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 582.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Dohoda zaručovala Gdaňsku minimální přepravu zboží ve výši asi 4,4 milionů tun a vyhrazovala tomuto městu tranzit zboží, pro které byla zvláště vhodná přístavní zařízení v Gdaňsku, jako je obilí, dřevo, ropa, umělá hnojiva, zinek, solení sledi a tak dále. Cukr, bavlna, železná ruda, rýže, čerství sledi směřovali do Gdyně. In: Dr. ZWEIG, *Poland between two wars a critical study of social and economic changes*, cit. d., s. 94.

³²⁵ Nejdůležitější komoditou vyváženou z přístavu bylo polské uhlí, které našlo odbytiště ve Spojeném království po tamní uhelné stávce z roku 1926. In: GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 582.

³²⁶ BRZOZA a SOWA, *Historia Polski, 1918-1945*, cit. d., s. 200.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ JEZIERSKI a LESZCZYŃSKA, *Historia gospodarcza Polski*, cit. d., s.

³²⁹ WANDYCYZ, *Střední Evropa v dějinách: od středověku do současnosti*, cit. d., s. 195.

specializovala zejména na výrobu autobusů a traktorů. V roce 1924 vyráběla nákladní vozy pro armádu v rámci italské licence.³³⁰ V kategorii osobních vozů byla v Polsku číslo jedna značka CWS, která byla založena v roce 1918. Vyráběla populární modely T-1, T-2 a limuzínu T-8. Oblíbené byly i modely motorek řady Sokół. Po deseti letech fungování byla CWS začleněna do nově vzniklých Státních strojírenských závodů (PZInż), které se zaměřovaly na armádní výrobu a v roce 1932 byla podepsána licenční smlouva na výrobu italských vozů Fiat, konkrétně Fiat 518 či nákladní automobil Fiat 618.³³¹

Vhodné podmínky panovaly na území Polska v rámci elektrifikace země, jelikož se zde nacházel dostatek přírodních zdrojů, většina ovšem nevyužitých. Tento impuls samozřejmě odstartoval snahy o využití těchto zdrojů. Využití elektřiny bylo téměř nerozvinuté, některé velké okresy a menší města byly zcela bez elektrického proudu, neboli 17 % z celkového počtu obyvatel měst nemělo dodávky elektřiny.³³² Vláda tedy začala podnikat kroky k modernizaci tohoto odvětví, jelikož si byla vědoma důležitosti elektrické energie v rámci zemědělství, průmyslu atd. Problémem byl, jako u řady jiných věcí, nedostatek financí a tak se Varšava snažila sehnat kapitál jinde, zejména na Wall Street a v londýnském City.³³³ V roce 1929 přišla zajímavá nabídka na rozsáhlou elektrifikaci Polska, což vyvolalo vášnivé spory uvnitř kabinetu i mezi veřejností. Pánové W. A. Harriman & Co. z USA předložili polské vládě podrobné schéma rozsáhlé elektrifikace země, s investicí kolem 100 milionů dolarů, z nichž 25 milionů by bylo poskytnuto během prvních deseti let a 1-5 milionů dolarů ročně v následujících letech. Požadovali výhradní právo na výrobu, přenos a prodej elektrického proudu v distriktech ve Varšavě, Lodži, Kielci, Lublinu, Krakově a Lvově na dobu šedesáti let a také dalekosáhlé daňové výsady a výjimky.³³⁴ Polská vláda plán velmi pečlivě zvážila a nakonec zamítla s odůvodněním, že podmínky byly monopolní povahy. Nesmíme zapomínat, že samotná polská vláda držela monopol v několika oblastech. Malé části plánu byly uskutečněny vládou v letech 1936-1939 v jižním a středním Polsku, jenže po velké hospodářské krizi nebyl dostatek financí na jeho dokončení.³³⁵

Říjen roku 1929 byl pro všechny velkým překvapením. Krach newyorské burzy předznamenal období velké hospodářské krize, která se rozšířila po celém světě.

³³⁰ JEZIERSKI a LESZCZYŃSKA, *Historia gospodarcza Polski*, cit. d., s. 300.

³³¹ Tamtéž.

³³² Dr. ZWEIG, *Poland between two wars a critical study of social and economic changes*, cit. d., s. 96.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Tamtéž, s. 97.

³³⁵ Tamtéž.

V důsledku poklesu cen na americkém akciovém trhu se během říjnového týdne „vypařilo 25 miliard dolarů“.³³⁶ Období velké hospodářské krize se dá těžko ohraničit, avšak v české historiografii se vžilo chronologické vymezení mezi lety 1929-1934.³³⁷ Následky krize však v každé zemi trvaly jinak dlouho. Krize zasáhla polskou republiku velmi těžce, zvláště po tak krátké době hospodářského růstu. Stejně jako v USA, kdy zvýšenou cenou produktů nutných k práci zasáhla krize nejprve americké zemědělce, taktéž nejvíce zasaženou třídou společnosti v Polsku byli polští rolníci.³³⁸ Ceny zemědělských produktů klesly, proto zejména malí rolníci museli prodávat část plodin, která byla určena pro vlastní obživu, lidé nemohli najít práci a před krizí nebylo kam utéct.³³⁹ Tím došlo k poklesu prodeje zemědělských strojů, ale i věcí běžné potřeby jako šatů, cukru, soli či zápalek.³⁴⁰ V důsledku toho došlo ke kolapsu průmyslové výroby, neboť výrobky neměl kdo kupovat a krize způsobila pokles průmyslové výroby o více než 40 %, tedy v míře srovnatelné s nejvyspělejšími zeměmi.³⁴¹ Navzdory tomu vláda dlouhou dobu do situace nezasahovala a doufala, že odezní.³⁴² Během krizových let došlo ke globálnímu zhroucení pravidel volného obchodu a země se uchýlily k protekcionismu. Desítky zemí zvýšily cla nebo cla na konkrétní zboží, zavedly kvóty, licence a dovozní monopoly.³⁴³

V této těžké době ovšem křídlo maršála Piłsudského prosadilo přijetí nové dubnové ústavy z roku 1935. Ústavu se podařilo prosadit provládnímu bloku BBWR díky vítězným volbám z roku 1930 a rozpadu Centrolewu, což zapříčinilo nejednotu opozice, která při projednávání nové ústavy opustila sál a BBWR mělo volnou ruku k jejímu prosazení.³⁴⁴ Došlo k navýšení prezidentských pravomocí, kde mimo zákonodárné, výkonné a kontrolní moci jmenoval prezident 1/3 senátu a mohl také jmenovat svého nástupce, přičemž funkční období zůstalo jako dříve sedmileté.³⁴⁵ Parlament, již tak politicky oslabený, vliv ještě ztratil a jeho pravomoci byly oslabeny. Změnám podlehy i

³³⁶ RÁKOSNÍK, Jakub a NOHA, Jiří, *Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929-1934*, Praha: Auditorium, 2012, ISBN 978-80-87284-29-2, s. 32.

³³⁷ Tamtéž, s. 84.

³³⁸ HEIDEKING, Jürgen a MAUCH, Christof, *Dějiny USA*, Praha: Grada, 2012, ISBN 978-80-247-2894-0, s. 247.

³³⁹ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 460.

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ KALIŃSKI, Janusz, *Historia gospodarcza XIX i XX w*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A., 2004, 2008, ISBN 978-83-208-1733-1, s. 148.

³⁴² *Dějiny Polska*, cit. d., s. 460.

³⁴³ KALIŃSKI, *Historia gospodarcza XIX i XX w*, cit. d., s. 150.

³⁴⁴ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 461.

³⁴⁵ KUBÁT, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, cit. d., s. 60.

volby, přičemž v každém volebním obvodu bylo voleno po dvou poslancích, kteří kandidovali na jedné kandidátce sestavené shromážděním jednotlivého obvodu, což znamenalo, že politické strany nemohly samostatně sestavovat své kandidátky.³⁴⁶ Zatímco jsme předchozí volby mohli označit za demokratické, nyní už nikoliv. Navzdory výše zmíněným skutečnostem si nová ústava zachovala základní občanské svobody a pluralismus politických stran.³⁴⁷ Někteří navrhovatelé nové ústavy považovali Piłsudského za toho, kdo převezme prezidentskou moc, ale Piłsudski byl v době schválení ústavy již smrtelně nemocný.³⁴⁸ Později 12. května 1935 zemřel a byl pochován v krakovském Wavelu, spolu s velkými polskými státníky.

4.4. Poslední roky republiky (1935-1939)

Po smrti prvního muže zůstalo ve státě mocenské vakuum. Místo nejmocnějšího muže ve státě se snažili pro sebe získat bývalí spolupracovníci Piłsudského (piłsudčici) – současný prezident Ignacy Mościcki, bývalý premiér a předseda BBWR Walery Sławek a generál Edward Śmigły-Rydz. Uvnitř vládnoucí skupiny nyní panovaly neshody. Skupina vracející se k dřívějším levicovým tradicím si přála liberalizaci a zahrnovala převážně bývalé členy polské vojenské organizace, mezi nimi nejvýznamnější roli sehrál Marian Zyndram-Kościałkowski, další skupina seskupená kolem Sławka naopak usilovala o silnější diktaturu.³⁴⁹ Po nedemokratických parlamentních volbách z roku 1935 Sławek doufal, že proběhnou i volby prezidentské a že se stane novou hlavou státu, jenže Mościcki si toho byl vědom a chytře využil pravomoci nové ústavy, kterou Sławek pomáhal tvořit a odmítl odstoupit.³⁵⁰ Značný byl stále význam armády a nově jmenovaný maršál Śmigły-Rydz, jako druhý muž za prezidentem založil Tábor národního sjednocení (OZN), který nahradil v roce 1937 zrušený blok BBWR.³⁵¹ Z iniciativy nové vlády byla zahájena výstavba centrální průmyslové oblasti v trojúhelníku Tarnov- Skarżysko – Přemysl, kde měla být v dostatečné vzdálenosti od exponovaných hranic položena základna pro zbrojní průmysl.³⁵² Stále častěji byla zdůrazňována úloha katolické církve

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 461.

³⁴⁸ GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 591-592.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 593.

³⁵⁰ Později Mościcki jmenoval Kościałkowského premiérem a v pozici generálního inspektora polských ozbrojených sil se ocitl Śmigły-Rydz, neboť podpořil současného prezidenta. Ten ambiciózního generála jmenoval o rok později maršálem. Walery Sławek byl politicky úplně zlikvidován a už nikdy nezastával některou z vedoucích funkcí. In: *Dějiny Polska*, cit. d., s. 463.; GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 593.

³⁵¹ FARYŚ, Janusz, *Polska bez Piłsudskiego: z dziejów myśli piłsudczykowskiej (1935-1939)*, Mazowieckie studia humanistyczne, 2002, 8/2, s. 285.

³⁵² GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 595.

ve státě. To zapříčinilo nárůst antisemitismu a ekonomický boj s židovským obyvatelstvem. Role opozice byla oslabena, strana národních demokratů se rozpadla, vznikla strana práce a skupina „Falanga“ tvořena radikály otevřeně se hlásící k fašismu.³⁵³ Rolníci, často protestující proti vládě, se sjednotili do jedné rolnické strany pod vedením bývalého maršálka sejmu Rataje. Vliv PPS po smrti Daszyńského klesal a toho využila různá dělnická hnutí spolu s komunisty.³⁵⁴ Zárodek demokratické strany vznikl roku 1937 prostřednictvím středového uskupení *Stronnictwa Demokratycznego*.³⁵⁵ Jádro opozice se nacházelo v emigraci. To ovšem neznamenalo, že by polevilo ve svém úsilí. Paderewski společně se Sikorským, Hallerem a Witosem se roku 1936 neúspěšně pokoušeli ve spolupráci s Francií, Československem a Rumunskem sjednotit opozici v rámci *Fronty Morges* a přivést Polsko zpět k demokracii.³⁵⁶

Snaha o průmyslovou soběstačnost a větší důraz na válečný průmysl vycházel z obav, jakým způsobem se vyvíjela zahraniční situace v Evropě. Navzdory skutečným pokračoval plukovník Beck v neutrální politice své země.³⁵⁷ Německo po opětovné militarizaci Porýní z března 1936 obrátilo svou pozornost na své sousedy. Britové byli představou o další válce zděšení a obávali se o konec svého impéria a pokračovali tak v politice appeasementu spolu s Francií, která se stále častěji řídila zahraniční politikou Velké Británie.³⁵⁸ Po připojení Sárska (1935), anšlusu Rakouska (1938) a Sudet na úkor Československa v rámci mnichovské dohody (1938) k Německu, obrátil Hitler svou pozornost k pobaltským státům a Polsku, od kterého žádal postoupení Gdaňsku.³⁵⁹ Samotné Polsko po vyřčení ultimáta obsadilo Zaolší, neboli zbylou část Těšínska.³⁶⁰ V reakci na situaci a fakt, že Hitler obsadil i zbylou část Československa, Velká Británie a Francie už nemínily dělat další ústupky. První jmenovaná země uzavřela v roce 1939 smlouvu o vzájemné pomoci s Polskem, kde její první článek zněl: *V případě, že by byla jedna smluvní strana zapletena do nepřátelství s některou evropskou mocností následkem*

³⁵³ Tamtéž.

³⁵⁴ Tamtéž.

³⁵⁵ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 464.

³⁵⁶ Kosman, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 295.

³⁵⁷ Stejnou pozici zaujímaly i USA, stále více izolovány ve 30. letech i díky zákonům o neutralitě podepsané prezidentem Rooseveltem. DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve střední Evropě*, cit. d., s. 135.; TINDALL, George Brown a SHI, David E., *Dějiny Spojených států amerických*, 4., opr. a dopl. vyd., Praha: NLN, 2000, ISBN 80-7106-452-1, s. 593.

³⁵⁸ WASSON, Ellis Archer, *Dějiny moderní Británie: od roku 1714 po dnešek*, Praha: Grada, 2010, ISBN 978-80-247-3267-1, s. 307.

³⁵⁹ FULBROOK, Mary, *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*, Praha: Grada, 2010, ISBN 978-80-247-3104-9, s. 79.

³⁶⁰ DAVIES, *Polsko – Dějiny národa ve střední Evropě*, cit. d., s. 135.

napadení, pak poskytne druhá strana straně zavlčené do nepřátelství neprodleně veškerou podporu a pomoc, která je v její moci.³⁶¹ Platnost smlouvy stvrdili podpisem ministr zahraničí VB lord Halifax a tehdejší velvyslanec v Británii Edward Raczynski. Spojenecké mocnosti jednaly také se Sovětským svazem, ale problém byl v tom, že Polsko ani Rumunsko nebylo ochotno povolit vstup sovětské armády na jejich území do vypuknutí nepřátelských akcí.³⁶² Německo tak předběhlo spojence a podepsalo smlouvu se SSSR samo. Německé ambice na obsazení Polska byly stále více zřejmé. V květnu 1939 byla do Polska vyslána britská vojenská mise, která měla vést rozhovory, jaká pomoc by měla být Polsku poskytnuta v případě vypuknutí války.³⁶³ Dne 1. září začala německá bitevní loď bez vyhlášení války odstřelovat přístav Gdaňsk a válka tak začala.³⁶⁴

Polská druhá republika tak po pouhých 21 letech zanikla a Polsko opět zmizelo z politické mapy Evropy.

³⁶¹ ŠNEJDÁREK, Antonín, *Druhá světová válka v dokumentech a fotografiích*, Praha: Svoboda, 1968, s. 143.

³⁶² LONGWORTH, Philip, *Dějiny impéria: sláva a pád ruských říší*, Praha: Beta-Dobrovský, 2008, ISBN 978-80-7306-334-4, s. 244.

³⁶³ Od začátku bylo jasné, že nedojde k britské letecké či námořní pomoci a Francouzi, slibující leteckou pomoc taktéž neměli v úmyslu Polsku pomoci a plánovali hlavně zabezpečit celistvost svého území. In: WILLIAMSON, David G, *Zrazené Polsko: nacistická a sovětská invaze v roce 1939*, Brno: Jota, 2010, ISBN 978-80-7217-740-0, s. 55-56.

³⁶⁴ Hitler správně předpokládal, že Polsko ve válce zůstane samo a i přes urputnou obranu se útočící vojsko nepodařilo odrazit. Německo tlačilo na Sovětský svaz, aby se k útoku připojilo, což se stalo 17. září a z východu na osamocené Polsko pochodovala rudá armáda. Sovětská agrese polské obyvatelstvo zaskočila a prezident, vláda a vrchní velitel se z bezvýchodné situace rozhodli řídit obranu země z exilu a překročili hranice Rumunska. Tento akt byl mezi obyvatelstvem a armádou chápán jako dezerce. Plnou kontrolu získaly obě země 6. října 1939 a přerозdělily si dobyté polské území. In: Kosman, *Dějiny Polska*, cit. d., s. 305.; PANTO, Dmitrij Ivanovič a ŁUKASZUN, Wojciech, *Sovětská okupace polského území v letech 1939-1941*, Praha: Muzeum 2. světové války v Gdaňsku, 2019, ISBN 978-83-65957-22-1, s. 8-9.

5. Život aristokracie v meziválečném Polsku

V průběhu předešlých kapitol, zabývajících se polskou šlechtou napříč dějinami jsem se pokusil nastínit měnící se postavení šlechty v polském státě. Dříve výnosné postavení, které se v tehdejší světě nikde jinde nenacházelo, bylo postupně během trojího dělení a rozborů průběžně ztraceno. To ovšem neznamená, že by se zcela vytratila polská šlechtická společnost. Na úkor nemajetné šlechty, která měla problémy si svůj šlechtický původ a postavení v záborech uhájit, majetek nepočtené bohaté vrstvy šlechty – aristokracie rostl. Aristokraté pocházející ze starobylých aristokratických rodů byli během let 1918-1939, vůdčí silou šlechtické společnosti, často držící značné majetky, vliv a zastávající i politické funkce na ministerstvech, v sejmu a senátu.

Na rozdíl od západoevropských zemí, kde byla horní komora parlamentu obvykle vyhrazena úzké skupině aristokracie, v Polsku byl potenciálně k dispozici komukoli se šlechtickým původem. Pozice v bezprostřední blízkosti dvora byla obsazena výhradně zástupci vyšší šlechty (aristokracie - neboli magnáti).³⁶⁵ Přesně definovat aristokracii je velmi složité. Ačkoliv aristokraté nabývali celé řady titulů, tyto ovšem nejsou přesným indikátorem příslušnosti šlechtice k aristokracii.³⁶⁶ Aristokracie na rozdíl od nižší šlechty se těšila z příjmů, sahající od oficiálního úřednického platu, po plat z licence těžby nerostných surovin, zároveň těžila z příjmu z jejich velkostatků v rámci zemědělství, výroby a těžby v dolech.³⁶⁷ To bylo dáno vyšším kapitálem, který je později sblížil s podnikatelskou elitou, když šlechta v průběhu 19. století začala také soukromě podnikat a investovat. Připouští se, že aristokracie sdílela kolektivní soubor hodnot³⁶⁸ jako smysl pro výlučnost, zvláštní představy o cti, že jsou jedinými nositeli kultury a civilizace spolu s povinností sloužit a bránit obecný národní zájem.³⁶⁹

Pro práci jako celek a pro kontinuitu je potřeba mnohdy zajít ještě před první světovou válku, jindy naopak kupředu za zmíněný rok 1939. K nastínění života aristokracie bylo vybráno pět aristokratů a stejný počet aristokratek.

³⁶⁵ SCHIRMER, Marcin K., *Arystokracja: Polskie rody*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, ISBN 978-83-01-16955-8, s. 23.

³⁶⁶ WASSON, Ellis Archer. *Aristocracy and the modern world*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, ISBN 1-4039-4073-8, s. 15.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 16.

³⁶⁸ Srov. LIEVEN, Dominic, *Aristocracy in Europe, 1815-1914*, Columbia University Press, 1992, ISBN 978-0333389324; CANNADINE, David, *The Decline and Fall of the British Aristocracy*, Vintage, 1999, ISBN 978-0375703683.

³⁶⁹ WASSON, *Aristocracy and the modern world*, cit. d., s. 10.

5.1. Dětství a výchova

Mezi šlechtickými kruhy panovalo velmi silné rodinné pouto a široká, silná rodina byla velmi důležitá. Princip rodiny, respektive rodu byl založen na odkazu a dědictví jednotlivých předků rodiny a rodinná paměť byla udržována a předávána z generace na generaci. Šlechta v Polsku a v Litvě měla velmi dobře vyvinutý smysl pro své genealogie a svůj starobylý původ. Moderní čtenář nemůže ignorovat sebeuvědomění šlechty, která neustále obrací svou historii zpět, přičemž připomíná svůj oddělený, starobylý a slavný původ.³⁷⁰

Halbwachs dokázal svou teorii o sociální podmíněnosti paměti právě na příkladu kolektivní rodinné paměti: „ *At' vstoupíme jakýmkoliv způsobem do rodiny, narozením, sňatkem nebo jinak, stáváme se částí skupiny, kde to nejsou osobní city, ale pravidla a zvyky, které nezávisejí na nás a které existovaly před námi, jež vymezují naše místo.*“³⁷¹ Podle Halbwachse má každá rodina svého vlastního ducha, vzpomínky, které sdílí jen ona, a tajemství, která odhaluje jen svým členům, členové rodin se obecně „mají rádi pořád, nehledě na vzdálenosti a odloučení.“³⁷²

Vztah k rodině byl opravdu silný a silná byla i touha mít úspěšné potomky. Narození prvorozeného syna, který by zaručoval přežití jména a titulu se očekávalo vždy s velkou netrpělivostí a to bez ohledu na století.³⁷³ Ve 20. století byla stále populární pověra, která tvrdila, že žena čekající dítě si jeho krásu zajistí pobytem ve společnosti krásných lidí a obklopením se krásnými předměty.³⁷⁴ Tyto kritéria aristokracie splňovala dokonale a vybava s dětským pokojem byla tak pečlivě připravena. V této době byla stále znepokojivě vysoká kojenecká úmrtnost, přičemž se mnohdy dospělosti dožila jen část dětí. Nad kolébku se tak zavěšovaly posvátné obrázky a miminkám se na ručku navlékal červený náramek z korálek, který je měl chránit před nemocemi a smrtí.³⁷⁵ Důležitý byl také křest a to co nejdříve, pečlivý byl i výběr kmotrů. Stejně obtížný výběr se týkal jmen. Každá šlechtická rodina měla v této věci své tradice a zvyky, které dodržovala, velmi často tak děti dostaly jména uctívající památku některého z jejich významných

³⁷⁰ LUBAMERSKY, Lynn, *National self-perception among the Lithuanian nobility: evidence from the Radziwiłł family*, Journal of Baltic Studies, č. 1 (32), 2001, s. 16.

³⁷¹ Kolektiv, *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, cit. d., s. 11.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ ŁOZIŃSKA, Maja, ŁOZIŃSKI Jan, *Życie codzienne arystokracji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2020, ISBN 978-83-01-21433-3, s. 29.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 30.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 33.

předků.³⁷⁶ Denně se díky tomu používaly různé zdobněliny.

Šlechtic i v meziválečném období něco znamenal a své výlučné postavení měl ukazovat patřičným chováním již od mládí.³⁷⁷ Ze vzpomínek šlechticů je zřejmé, že museli dodržovat denní režim a velmi přísnou kulturu stolování.³⁷⁸

Dětský pokoj byl většinou umístěn hluboko uvnitř paláce. Velmi populární byla příručka k uspořádání domu a domácího života s péčí o narozené dítě, které napsala Karolina Potocká a byla pozorně čtená v palácích rodin Potockých, Raczyńských či Czapských.³⁷⁹ Příručka byla poprvé vydána v roce 1843 a následně se dočkala několika dalších vydání. V pokoji se o děti staraly pěstounky a chůvy většinou pocházející z venkova. Velký důraz byl potom kladen na kvalitu stravy, dobrou náladu zajišťovalo zpívání písniček a vyprávění pohádek.³⁸⁰ Děti vyrůstaly společně, hrály si společně, pracovaly i učily se společně a to i v pozdějším věku, a proto musela existovat striktní pravidla.³⁸¹ Jakmile děti odrostly, byly svěřeny do péče vychovatelce (Bony), od které se vyžadovalo již určité pedagogické vzdělání. Tehdy již žili chlapci a děvčata v oddělených pokojích. Vychovatelky byly často hledané v zahraničí na doporučení přátel a často, pokud se osvědčily, vychovávaly všechny děti dané rodiny.³⁸² Pravidelné přímé styky s rodiči byly v některých rodinách něčím výjimečným. Pravidla a tato skutečnost ovšem neomezovala rodiče k projevení citů. Edward Raczyński vzpomíná, jak ráno se svým bratrem navštívily před vyučováním svého otce v koupelně: „ *každé ráno před začátkem výuky nás přijal s velkou něhou, o všem jsme si povídali, svobodně bez obav z konvencí*“.³⁸³

Často potom rodiny dávaly důraz na společné hraní si dětí na čerstvém vzduchu na venkově. Děti sbíraly kaštiny a klacky. Již odmala vedly matky své děti k charitativní pomoci a pomoci potřebným, když např. výtěžek z kaštanů putoval potřebným do Afriky či suché větve chudým lidem na podpal na venkov.³⁸⁴ Hraní si jako dítě na venkově, bylo

³⁷⁶ Tamtéž, s. 35.

³⁷⁷ ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *Mýtus šlechty u nás a v nás: paměť a šlechta dvacátého století*, Praha: NLN, 2012, ISBN 978-80-7422-223-8., s. 90.

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 37.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 38.

³⁸¹ ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Mýtus šlechty u nás a v nás: paměť a šlechta dvacátého století*, cit. d., s. 91.

³⁸² ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 41.

³⁸³ Tamtéž, s. 44.

³⁸⁴ POLAK-PAŁKIEWICZ, Ewa, *Rycerze wielkiej sprawy: szkice ziemiańskie*, LTW, 2015, ISBN 978-83-7565-389-2, s. 89.

jedním z největších luxusů, aspoň dle Michała Żółtowského.³⁸⁵

Dívky se obvykle učily literatuře, historii, zeměpisu, kreslení, hudbě a jazykům, naopak číst, psát, rodové historii a katechismus se často učily pod dohledem matky, než kvalifikovaných učitelů.³⁸⁶ Ženy šlechtického původu později navštěvovaly penzionáty pro dívky. Tyto soukromé internátní školy měly z dívek vychovat vychované mladé ženy, zdvořilé, milující rodiče, přátele a příbuzné, jemné, pravdomluvné a vyhýbající se pomluvám.³⁸⁷

Maria Walewská, příbuznými a přáteli nazývaná Maryla, vyrůstala v Radomi, kde zpočátku navštěvovala kurzy tajné školy vedené Marií Gajl (sama později vyprávěla, že nosila polské knihy schované pod kabátem).³⁸⁸ Následně začala navštěvovat první polskou střední školu pro dívky, kterou výše zmíněná učitelka založila roku 1907 v Radomi. I dnes je město Radom známé jako akademické centrum. V té době bylo město součástí Ruska. Později v roce 1912 složila zkoušky a odjela za babičkou do Krakova.³⁸⁹ Babička byla pro mladou aristokratku velmi blízkou osobou a nejbližší rodinou, jelikož její maminka umřela při druhém porodu, když byla Maria malá a otec Władysław Kuźnicki zemřel na následky srdeční choroby roku 1909 ve věku 55 let.³⁹⁰ V Krakově měla v úmyslu nastoupit na místní univerzitu a přes své zájmy i humanistické schopnosti plánovala studovat na zemědělské fakultě na počest svého zesnulého otce, jenže nebyla plnoletá a nebylo jí to umožněno. Začala tedy navštěvovat vyšší studia pro ženy, kde si mladé dívky zdokonalovaly své znalosti z polské historie a literatury a po roce, když dovršila osmnácti let, se zapsala na zemědělskou fakultu Jagellonské univerzity.³⁹¹ Později se v mládí začala aktivizovat, mimo jiné byla členkou tajného spolku mládeže „Zet“ a vstoupila do ženské složky střeleckých oddílů.³⁹² Její studia byla náhle přerušena vypuknutím 1. světové války v roce 1914.

Na druhou stranu se Janina Zofia Potocká narodila a vyrůstala se svými rodiči v Chrzastowie na panství svého strýce Henryka Potockého a následně spolu se starší sestrou Anielou v Paříži ve Francii. Jejími rodiči byli Tomasz Potocki a jeho druhá manželka Wandy Potocká, rozená Ossolińská. V Paříži se dívky pohybovaly mezi polskými

³⁸⁵ Tamtéž, s.

³⁸⁶ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 47.

³⁸⁷ POLAK-PAŁKIEWICZ, *Rycerze wielkiej sprawy: szkice ziemiańskie*, cit. d., s. 92.

³⁸⁸ WALEWSKA, Maria a SŁODKOWSKA, Elżbieta, ed, *Rok 1918: wspomnienia*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1998, ISBN 83-7009-246-2, s. 12.

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ Tamtéž.

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² Tamtéž.

emigranty a setkaly se tak s celou řadou zajímavých hostů. Za několik let se dospívající dámy spolu s rodiči vrátily do Polska, přičemž žily většinou v Krakově.³⁹³ Dámy pravděpodobně často navštěvovaly Varšavu, kde se starší Aniela setkala s Konstantym Zamoyským a v roce 1870 se za něj provdala. Dětským společníkem zřizovatele Kozłóvky byl jeho vrstevník Konstanty Potocki a pravděpodobně právě u rodiny Konstantyho Zamoyského ve Varšavě, nebo snad v Kozłówce, se Janina seznámila se svým budoucím manželem.³⁹⁴ Janina se starala o to, aby dětem poskytla vhodné čtecí materiály a jak vzpomíná její dcera Žofie: *“trávila s námi hodně času hlasitým čtením, ať už v polštině, francouzštině nebo angličtině“*. Vybrané knihy se týkaly historie a světové literatury, čistě zábavné knihy byly povoleny pouze v neděli. Rodina Potockých si také předplatila mnoho časopisů, pro sebe, pro své děti a pro zaměstnance panství.³⁹⁵

Maria Czapská hojně ve svých pamětech vzpomínala na své dětství. Maria pocházela z aristokratického rodu Czapských. Jejím otcem byl Jerzy Hutten-Czapski a matkou Josefína Thun-Hohenstein pocházející z české větve Thun-Hohensteinů. Jak píše ve svých vzpomínkách: *„moje dětství poznamenal trachom čili egyptský zánět očí“* (zavlečený do Čech z Blízkého východu).³⁹⁶ Sama nechápala lhotejnost svých rodičů týkající se onoho onemocnění, které jí částečně zničilo oko, spolu s bezohledností učitelek. Vychována byla se sourozenci přísně a jak sama přiznává: *„nesměli jsme si na nic stěžovat, jenom babuška (chůva) mě dokázala politovat a přivínout k sobě“*.³⁹⁷ Během nemoci se mimo doktora, který přijel z Minsku, starala o všech sedm dětí matka a vždy někoho z dětí, právě nemocného, brala k sobě do ložnice, nejspíš aby předešla nákaze.³⁹⁸ Mládí totiž trávila na zámku v Przyłukách poblíž Minsku. Kraj to byl nádherný, ale chudý, plný jezer, lesů a močálů. Stejně tak byly děti doma oblékány s krajní prostotou – v létě perkálové šaty s puntíky nebo proužky, v zimě barchetové sukně.³⁹⁹ Ve sváteční dny to bylo naopak. Rozmanitá byla naopak strava: *„v našem domě bývala bohatá a rozmanitá, rozdíl mezi obědem a večeří u nás spočíval pouze v polévce, neboť maso se podávalo dvakrát denně a stejně tak i moučník“*. U stolu se pilo jen pivo a voda, víno jen ve

³⁹³ SZCZEPANIAK, Anna, *Janina z Potockich Konstantowa Potocka*. In. Muzeum Zamoyskich w Kozłówce [online]. Dostupné z: <https://www.muzeumzamoyskich.pl/janina-z-potockich-konstantowa-potocka>

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ Tamtéž.

³⁹⁶ CZAPSKA, Maria, *Evropa v rodině*, Praha: Academia, 2010, ISBN 978-80-200-1887-8, s. 219

³⁹⁷ Tamtéž.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 219-220.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 221.

sváteční dny, francouzská vína pouze o velkých svátcích.⁴⁰⁰ Vybrané zde byly zejména moučníky a často zde na zámku vařili českou a rakouskou kuchyni. Jak už bylo naznačeno, velkou láskou a útočištěm dětství byla pro Marii její chůva – babuška. „*Nikdy jsme se jí nedokázali dosyta nahubičkovat a namazlit se s ní*“.⁴⁰¹ Po smrti milované matky to byla pro Marii i její sourozence nejdůležitější osoba. S matkou neměla bližší kontakt, neboť rodiče často cestovaly za hranice a tak byly děti dle zvyku předávány do péče guvernantelek, kterým byly zcela podřízeny a rodiče do jejich výchovy nezasahovali.⁴⁰² Častým problémem šlechtických rodin byl mnohdy ledabylý výběr učitelů a právě guvernantelek a tak vznikaly problémy.

Maria Zdzisława Lubomirská pocházela z rodiny, jejíž vazby na Rusko nevbuzovaly ve společnosti značné sympatie. Hovořím konkrétně o rodu Branických, jelikož jejím otcem byl Władysław Branicky, majitel velkých statků na Ukrajině a v západní Haliči.⁴⁰³ Kvůli snaze očistit své jméno přispíval značné částky na veřejné účely: na nemocnice a školky na svých panstvích, na polské vědecké instituce či stipendia pro chudou mládež.⁴⁰⁴ Právě sociální citlivost, zvědavost po okolním světě a o druhé zdělila po svém otci.⁴⁰⁵ Její fotoaparát se stal nástrojem jak se sblížit s dalšími lidmi.⁴⁰⁶ V mládí byla dost tajnůstkářkou a uzavřenou osobou, což zapříčinila tvrdá výchova a rigidní pravidla zavedená chladnou a arogantní matkou Julii Potockou.⁴⁰⁷

Matylda Sapieżyna byla dcerou Ludvíka Windisch-Grätze a Walerie rozené Dessewffové a vnučkou polního maršála Alfreda Windisch-Grätze. Její otec byl velitelem rakouské armády polské národnosti umístěné v Haliči.⁴⁰⁸ Polsky se Matylda naučila až po zasnoubení s Pawłem Sapiehou. Navzdory tomu polštinu ovládala výborně a své děti vychovávala jako Poláky, neboť doma s nimi mluvila výhradně polsky.⁴⁰⁹ Byla tak skutečně Polkou. Spolu vychovávali děti na panství Siedliska.

Na rozdíl od dívek se chlapci učili jízdě na koni, gymnastice a šermu.⁴¹⁰ Probíhala

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 222.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 227.

⁴⁰² Tamtéž, s. 247.

⁴⁰³ LUBOMIRSKA, Maria, *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914-1918.*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002, ISBN 83-86138-92-0, s. 5.

⁴⁰⁴ Tamtéž.

⁴⁰⁵ LUBOMIRSKA, Maria, *W słowach i obrazach*, Warszawa: Ośrodek KARTA albumy, 2023, ISBN 978-83-66707-65-8, s. 7.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ SAPIEŻYNA, z Windisch – Graetzów Matylda, *My i nasze Siedliska*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2003, ISBN 978-83-08-04011-9, nečíslováno.

⁴⁰⁹ Tamtéž.

⁴¹⁰ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 44.

výuka jazyků (zahraniční vychovatelky). Díky mezinárodním kontaktům, znalosti světa a jazyků, ale i peníze daly aristokratům možnost vzdělávat své děti v zahraničí, na prestižních školách ve Švýcarsku, Anglii nebo Francii.⁴¹¹ Do počátku 20. století se v zahraničí vzdělávali výhradně chlapci. Již od konce 19. století byla Anglie zemí, která měla mezi aristokraty z celé Evropy největší prestiž v rámci vzdělávání. Primát anglického vzdělávacího systému uznal i francouzský pedagog Edmond Demolins, který tak systém vzdělání pro chlapce, prostřednictvím klasického, technického či uměleckého vzdělávání představil v knize *The Power of Education* (v polštině 1904).⁴¹² Jeho knihu znala a oceňovala právě Matylda Sapieżyna, z rodu Windisch-Grätz, manželka Pawła Sapiehy. Oba její synové Alfred a Paweł navštěvovali školu v Anglii, katolickou kolej vedenou benediktinskými mnichy v Downside.⁴¹³

Edward Raczyński se narodil do aristokratické rodiny, jeho otec byl již zmíněný Edward Aleksander Raczyński a matkou Rosa Potocká. Sám Edward spolu s bratrem Rogerem vyrůstal na rodinném panství Rogalin a již si nepamatoval, kdy ho poprvé spatřil, ale je zřejmé, že si ho během svého života zamiloval.⁴¹⁴ Populární bylo předčítání knih velikánů nahlas, jako byl Aleksander Dumas, Sienkiewicz, Fredro či Kochanowski.⁴¹⁵ Sám Edward mohl již ve svých dvanácti letech diskutovat o literatuře několik hodin. Propadl tenisu, který si sám procvičoval ve svém pokoji, snažíc se nepoškodit žádný z obrazů zdobící jeho ložnici.⁴¹⁶ Učení měli na starosti polští či francouzští učitelé (otec byl frankofilem a nikdy se nenaučil anglicky, i když Anglii několikrát navštívil). Nejblíže měl mladý hrabě ke svému učiteli Cazinovi, který ho připravoval na zkoušky na mimoškolním studiu gymnázia v Krakově.⁴¹⁷

Hipolit Korwin-Milewski se narodil již roku 1848 v lázeňském městě Druskininkai nedaleko Grodna, Oskaru Korwinu-Milewskému a Weronice Łaniewské-Wołk z rodu Korczaků. V mládí trávil čas ve Vilnius, kam se s rodinou přestěhoval. Otec zde pořádal panské večírky v jednom ze tří hlavních hotelů a několik salonů ukázal právě svému synovi Hipolitovi. Ten jako dítě vychované až příliš elegantně a hlavně se

⁴¹¹ Tamtéž, s. 55.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ Tamtéž, s. 56.

⁴¹⁴ WOJTKOWSKA, Zofia, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, Warszawa: Iskry, 2017, ISBN 978-83-244-0473-5, s. 13.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 16-17.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 18.

⁴¹⁷ Tamtéž.

strachem, že by udělal nepříjemný dojem, se po návratu k matce rozbrečel.⁴¹⁸ Děťství trávil ve společnosti svých dvou bratrů a starší sestry. Vzpomíná i na smrt svého mladšího bratra Oskara: „*Na velikonoční neděli dostal můj mladší bratr Oskar záškrť a bleskově zemřel*“.⁴¹⁹ Tato skutečnost jeho matku velmi zdrtila. Příjemnější vzpomínky byly na vychovatelku a učitele pana Richera, kteří k němu byli laskaví a naučili ho zásadám dochvilnosti, povinností a ambicím dělat dobře to, co člověk dělá.⁴²⁰ Později Hipolit studoval na penzionátu v Cousin v Paříži, přičemž se učil hudbě, kreslení, šermu nebo jízdě na koni. Stravování bylo prvotřídní a každý žák měl vlastní pokoj – to vše za 3000 franků ročně.⁴²¹ Jeho rodiče mezitím odcestovali do Itálie.

První vzpomínky knížete Radziwiłła pochází z jeho mládí, když poprvé dorazil na Volyň. Jeho otec Ferdynand Radziwiłł zde rekonstruoval zámek v Ołyce a jak Janusz vzpomíná: „*byl to pro mě památný rok, Volyň měli všichni rádi*“.⁴²² Jeho otec vlastnil krásné panství v Poznani, ale žil v Berlíně, kde musel zůstat po celou dobu zasedání parlamentu a sněmovny lordů, jelikož byl členem Říšského sněmu.⁴²³ Právě v Berlíně se v roce 1880 narodil Janusz Radziwiłł. Janusz mládí strávil s kufrem na cestách: „*Zimu a jaro jsme strávili v Berlíně a pak jsme se na léto na pár dní zastavili v Poznani*“. „*Zbytek léta jsme s rodiči jeli přes Varšavu na Volyň a zůstali jsme tam až do podzimu*“. „*Bylo to dobré nebo špatné?*“ „*Těžko soudit*“.⁴²⁴ Dobrou stránkou bylo, že poznal Polsko. Často jezdili ke strýci do Varšavy, kterého měl Janusz a sourozenci moc rádi. Později vystudoval střední školu v Německu a nastoupil na lesnickou fakultu na univerzitu v Berlíně. Od strýce Michala obdržel krásné panství Szpanów na Volyni, které se nacházelo asi 30 km od Ołyky. Panství bylo zanedbané, lesy vykáceny a tak se jako lesník pustil do práce. Pobyt na panství byl pro Januze důležitou událostí v jeho životě, jelikož hned vedle žila rodina Lubomírských a právě s Annou Lubomírskou se později oženil.⁴²⁵

O devět let dříve než Janusz Radziwiłł se narodil hrabě Maurycy Zamoyski ve Varšavě otci Tomasz Zamoyskému a matce Marii rozené Potocké.⁴²⁶ Bezstarostné

⁴¹⁸ KORWIN – MILEWSKI, Hipolit, *70 lat wspomnień*, Poznań, Drukarnia Katolicka Sp. Akc.; Jan Jachowski Księgarnia Uniwersytecka, 1930, s. 20.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 21.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 22.

⁴²¹ Tamtéž, s. 25.

⁴²² JARUZELSKI, Jerzy, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2001, ISBN 83-7181-180-2, s. 85.

⁴²³ Tamtéž, s. 88-89.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 92.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 95.

⁴²⁶ WIDELSKA, Magdalena, *Konstanty Zamoyski w kręgu rodziny*, Muzeum Zamojskich w Kozłowie, 2025, ISBN 978-83-64867-32-3, s. 211.

dětství prožil s rodiči částečně ve Varšavě, částečně na panství svého dědečka Maurycyho Potockého v Jablónné a na zámku v Zatorze.⁴²⁷ Vyrůstal se svými pěti sourozenci obklopen krásným parkem a palácem a první vzdělání získal doma od učitelů, na jejichž výchovu vzpomínal spíše negativně.⁴²⁸ Následně ve svých dvanácti letech navštěvoval spolu se svým bratrem Tomaszem gymnázium v Lešně. Prázdniny trávil v Klemensowě, kde se zdokonaloval ve střelbě a sportu.⁴²⁹ Když jeho otec po těžké nemoci zemřel, jeho opatrovníkem se stal strýc Konstanty Zamoyski z Kozłowky a jeho matka. Po dosažení devatenácti let odjel na univerzitu ve Stuttgartu, kde navázal srdečné vztahy s umělci, jmenovitě Julianem Fałatem, Wojciechem Kossakem a dalšími, přičemž i on sám tak trochu propadl kráse umění.⁴³⁰ Mezitím ho zájmy rodiny a rodinné povinnosti přivedli zpět do země, neboť o rozsáhlý majetek se bylo třeba starat.⁴³¹

Posledním a nejmladším aristokratem je Eustachy Sapieha. Narodil se v roce 1916 v rodinném sídle ve Spuszy. Stavbu domu dokončil teprve jeho otec Eustachy Sapieha v roce 1909 se svou ženou Terezou Lubomirskou.⁴³² Nebyl to palác, ale spíše prostorný dům, nikdy se mu však jinak než palác neříkalo. Dominantou domu byla zahrada, kde bylo vysázeno přes sto druhů exotických stromů a keřů.⁴³³ Vyrostl zde se třemi dalšími sourozenci, ale s blížící se frontou se přestěhovali s rodiči do Varšavy. Dům ve Spuszy vyhořel. První vzpomínky pocházejí z doby, kdy pobýval Eustachy s otcem v Londýně (tehdy zde působil jako velvyslanec ve Velké Británii, později se v roce 1920 stal ministrem zahraničí Polska). Eustachy vzpomíná jak zde jako malý krmil kachny v Hyde Parku a během toho spadl do vody.⁴³⁴ Po válce se začalo pracovat na opravě Spuszy. Tehdy už rodina měla auto (Austro-Daimler) jak vzpomíná Eustachy Sapieha.⁴³⁵ S bratrem Lewkiem si hráli na schovávanou v parku, k večeri potom dostali kaši s mlékem a kompotem nebo jablečným pyré.⁴³⁶ Kromě rodičů se o děti starala chůva. Eustachy vzpomíná: „*jednoho dne jsme se tloukli polštáři a dávali si pozor, aby nás neslyšela. Jednou se to nepodařilo, otevřela dveře do pokoje a dostala do obličeje tak silnou ránu*

⁴²⁷ JANICKA, Joanna, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, Lublin: Norbertinum, 2000, ISBN 83-7222-051-4, s. 55.

⁴²⁸ Tamtéž.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 56.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ Tamtéž, s. 57.

⁴³² SAPIEHA, Eustachy, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiiehy*, Warszawa: Świat Książki, 2012, ISBN 978-83-7799-885-4, s. 11.

⁴³³ Tamtéž, s. 12.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 13.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 14.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 15.

velkým polštářem, že málem spadla. Lew musel půl hodiny sedět na podlaze na chodbě“.⁴³⁷ Eustachy byl mladší než sourozenci a neuměl ještě moc dobře číst, oni již ale četli knížky jako Duch divočiny a Posledního Mohykána.⁴³⁸ V domě zde žila spousta zaměstnanců – služebné, švadlena, chůvy, kuchařka, zahradník, s jehož dcerami rodina chodila do lesa na houby.⁴³⁹

5.2. Rodová sídla a majetky (velkostatky, lesy, podnikání)

Majetek a majetková držba byla odjakživa součástí šlechtické identity. Velmi často byl název rodiny odvozen od jejich rodinného sídla. Majetek byl tak s rodinou neoddělitelně propojen.⁴⁴⁰ Pozemkový majetek vytvářel bázi pro sebeidentifikaci šlechty a byl součástí jejího stylu života.⁴⁴¹ Cílem správy majetku bylo tradičně jeho udržení pro příští generace z výše uvedených důvodů, případně jeho rozšíření.

Téměř v každém městě na území bývalé Druhé polské republiky lze nalézt stopy bývalých sídel pozemkové šlechty.⁴⁴² I navzdory rozdělení zůstala Varšava pro většinu Poláků hlavním městem neexistujícího Polska. Varšava byla i po válce největším městem, kdy v roce 1918 měla téměř 760 tisíc obyvatel a v roce 1926 již přes milion.⁴⁴³ V té době panovala krize v oblasti bydlení, neboť bytů byl nedostatek nebo byly za války poškozeny. Mezi lety 1920-1924 bylo obnoveno mnoho vládních budov, ale i reprezentativních paláců a elegantních hotelů.⁴⁴⁴ Všichni obyvatelé viděli ve staronovém hlavním městě příležitost jak změnit svůj život. Aristokracie a šlechta samozřejmě také pobývala v hlavním městě, kde vlastnila paláce, vily či prostorné byty. Auta byla tehdy stále velmi drahá a tak taxi službu většinou obsluhovaly koňské povozy. Soukromá auta byla vzácná – po celém hlavním městě jich bylo několik stovek.⁴⁴⁵ Osobní automobil si mohla dovolit jen movitá šlechta či bohatá podnikatelská elita. Většina lidí tedy putovala městem pěšky.

Na venkově silná pozemková šlechta vlastníci několik velkostatků často předávala chod statku do rukou správce. Ten měl na starosti organizaci práce a dohled nad dalšími

⁴³⁷ Tamtéž.

⁴³⁸ Tamtéž.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 19.

⁴⁴⁰ WASSON, *Aristocracy and the modern world*, cit. d., s. 35.

⁴⁴¹ JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita, *Šlechta v proměnách: osudy aristokracie v Československu v letech 1918-1948*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, ISBN 978-80-7422-520-8, s. 78.

⁴⁴² ŁUCZAK, Agnieszka, *Polscy Ziemianie: Szkice o losach i dziedzictwie*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej IPN, 2020, ISBN 978-83-8229-055-4, s. 28.

⁴⁴³ ŁOZIŃSCY, Maja a Jan, *W Przedwojennej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011, ISBN 978-83-01-16559-8, s. 21.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 30.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 26.

pracujícími (polní dělníci, lesníci, kovář, mlynář, zahradník, mlékař a osoby zodpovědné za další průmyslové zařízení jako byly pily, palírny, pivovary atd).⁴⁴⁶ Lze tedy odvodit, že čím větší panství bylo, tím více specializovaných pracovníků na panství pracovalo a tím více soběstačné panství bylo.⁴⁴⁷

V rámci majetků mnou sledovaných aristokratů to vypadalo následovně. Následující tabulka představuje vybrané vlastníky půdy z roku 1922. V pořadí v rámci studie 500 největších vlastníků půdy od Wojciecha Roszkowského. Nachází se zde Maurycy Zamoyski, Janusz Radziwiłł, Hipolit Korwin-Milewski a Edward Raczyński, kteří jsou součástí výzkumného vzorku. Dalšími osobami v tabulce jsou příbuzní ostatních aristokratů, kteří jsou předměty mého výzkumu. Ferdynand Radziwiłł byl otcem Janusze Radziwiłła, který právě většinu z jeho statků později zdědil. Paweł Sapieha byl manželem Matyldy Sapieżyny a držitel značných majetků o rozloze 9750 ha. Majetky Eustachy Kajetana Sapiehy, otce Eustachy Sewerina Sapiehy byly také značné. Zdzisław Lubomirski, manžel Marie Lubomirské vlastnil půdu o rozloze 7560 hektarů. Velikost statků Konstanty Potockého, manžela Janiny Zofie Potocké a Alexandra Walewského, manžela Marie Walewské se mi nepodařilo dohledat, dá se tedy předpokládat, že nepatřili do top 500 v rámci vlastněných pozemků. Sama Maria Walewská však vlastnila panství v Kowali. Maria Czapská se nikdy neprovdala a žila se svým bratrem Józefem Czapským v Paříži.

Tabulka 2 Vybraní vlastníci půdy v Polsku v roce 1922

Pořadí	Jméno a příjmení	Ha
1.	Maurycy hr. Zamoyski	190 900
10.	Ferdynand ks. Radziwiłł	42 840
42.	Janusz ks. Radziwiłł	16 120
105.	Paweł ks. Sapieha	9 750
146.	Eustachy ks. Sapieha	7 700
154.	Zdzisław ks. Lubomirski	7 560
224.	Hipolit Korwin-Milewski	5 900
251.	Edward hr. Raczyński	5 350

* ROSZKOWSKI, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, cit. d., s. 281-299.

⁴⁴⁶ WOLSKA, Agata, *Ziemia – Pomiędzy rzeczywistością a wspomnieniem*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 1998, ISBN 83-7006-708-5, s. 11.

⁴⁴⁷ Tamtéž.

Lesnictví se časem stalo stále důležitějším při využívání panství. Modernizace v rámci dřevařské produkce vedla některé aristokraty ke studiu lesnictví na akademické úrovni.⁴⁴⁸ Jako příklad můžeme uvést právě Janusze Radziwiłła. Dřevařské výrobky byly v době rychlého pokroku velmi žádané, hovořím o železničních pražcích nebo podpěrách šachet.⁴⁴⁹ Dochází také k rozšiřování závodů na panstvích aristokratů a tyto závody potom tvořily značný zisk. Vlastníci se snažili plně využít půdu, vodu, skály a cokoli dalšího co na svém panství našli.⁴⁵⁰ Avšak jak tvrdí W. Roszowski: „*Príslušnost a postavení byly primárně určovány: erbem, dlouhověkostí rodu, šlechtickými tituly, životním stylem, systémem hodnot, rezidencí atd. A jen někdy ve vzdálené budoucnosti počtem vlastněných hektarů a dalšími ekonomickými záležitostmi.*“⁴⁵¹ Nebylo tedy tolik podstatné, kolik toho daný aristokrat ve skutečnosti vlastnil. Koneckonců, pocit sounáležitosti byl neustále obnovován a udržován navzdory obdobím neúspěchu a finančního úpadku rodiny.⁴⁵²

Narušením pozemkového vlastnictví šlechty byla již zmiňovaná pozemková reforma. Pozemková šlechta se proti reformě ohradila a zdůrazňovala svou připoutanost k půdě v rámci tradice a rodové historie a také vyšší efektivitu zemědělské výroby na velkostatkách oproti statkům selským.⁴⁵³ „*Vlastníci půdy nehájí vlastní kapsy, ale brání krajinu naší vlasti, brání dech, který Země vydává a který lidi jakkoli formuje.*“ psal deník Czas v roce 1923.⁴⁵⁴ Hipolit Korwin- Milewski si ve svých vzpomínkách poznamenal: [...] *byl jsem ohromen povrchností debat a lehkomyšlností samotného rozhodnutí a že v diskuzi, která měla určit celý sociální a ekonomický systém státu a národa pro další generace, s údajně parlamentním systémem, se nevyjádřil premiér ani žádný člen kabinetu.*“⁴⁵⁵ Průběh reformy byl již představen v rámci 4. kapitoly, ale můžeme tvrdit, že realizována byla jen z části a to velmi pomalu. Můžeme konstatovat, že se šlechta pozemková reforma nedotkla ani zdaleka tak jako v sousedním Československu. Zlom směrem k lepšímu nastal po převratu v roce 1926, kdy vláda maršála Piłsudského se těšila i značné podpoře z řad šlechty (můžeme uvést například Janusze Radziwiłła). Nová vláda usilovala o společenskou a částečně politickou legitimizaci odkazováním na tradice

⁴⁴⁸ WASSON, *Aristocracy and the modern world*, cit. d., s. 41.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

⁴⁵⁰ Tamtéž.

⁴⁵¹) ROSZOWSKI, Wojciech, *Gospodarcza rola większej prywatnej własności ziemskiej w Polsce 1918-1939*, Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 1986, s. 11.

⁴⁵² ŁUCZAK, *Polscy Ziemiańcy: Szkice o losach i dziedzictwie*, cit. d., s. 26.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 160.

⁴⁵⁴ Tamtéž.

⁴⁵⁵ KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień*, cit. d., s. 512.

šlechty a snahou přiblížit se za účelem prestiže zemské šlechtě.⁴⁵⁶ Většina vlastníků půdy v druhé polské republice se nacházela po velké hospodářské krizi ve špatné finanční situaci, byla zadlužena, což brzdilo jak rozvoj, tak další investice.⁴⁵⁷

Mezi největšími vlastníky půdy z roku 1922 byla drtivá většina jak z řad aristokracie, tak z řad polské národnosti. Jak už bylo řečeno, z celkového počtu 500 je hned 403 (80,6%) Poláků, poté 39 Němců (7,8%), dále 26 Rusů (5,2%), 13 Židů (2,6%), 4 Rakušané (0,8%) a 3 Ukrajinci (0,6%).⁴⁵⁸ Ze seznamu u 12 osob se nepodařilo národnost zjistit. Šlechta původem ze zahraničí ovšem většinou držela statky i v jiných státech a například ta německá držela dle výzkumu značné majetky i v Polsku. Jako příklad můžeme uvést jména: Witold hr. Broel-Plater (60 010 ha), šestý největší vlastník pozemkové půdy v Polsku, dále Johann Heinrich ks. Von Pless-Pszczyński (42 030 ha), Albert Turn und Taxis (27 230 ha), Hermann ks. Stolberg-Wernigerode (12 730 ha), Wilhelm hr. Hochberg (11 410 ha) a v první stovce se nacházel i Jan hr. Götz-Okocimski (10 530ha).⁴⁵⁹

Při hodnocení rozsahu provedené pozemkové reformy je třeba opět konstatovat, že byla provedena jen malá část z plánovaného rozsahu.⁴⁶⁰ Nepřispěla ke zvýšení počtu a podílu samostatných farem schopných rozvoje. Nejvyšší počet nových farem se nacházel ve vojvodství Pomořanském a Poznaňském.⁴⁶¹ Nejméně pak v západních vojvodstvích a ve Slezsku. Z mého výzkumu dostupných materiálů právě německá šlechta držela většinu statků na území bývalého pruského záboru, neboli v Pomořansku a Slezsku. Z toho lze předběžně odvodit, že byla pravděpodobně německá šlechta zasažena pozemkovou reformou ve stejné míře jako šlechta polská. Nicméně by bylo tuhle moji hypotézu nutno potvrdit dalším širším výzkumem. Z oficiálních statistik můžeme pouze zjistit výši parcelace během jednotlivých let a v rámci vojvodství, ale materiály k národnostnímu dopadu reformy nemáme.⁴⁶²

Začněme rodem Raczyńských. Jedná se o Velkopolský rod pocházející z rodiny Małyských, od níž Wojciech Małyski v roce 1548 převzal jméno Raczyński podle jeho

⁴⁵⁶ ŁUCZAK, *Polscy Ziemiańcy: Szkice o losach i dziedzictwie*, cit. d., s. 163.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 164.

⁴⁵⁸ ROSZKOWSKI, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, cit. d., s. 281.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 283-286.

⁴⁶⁰ ZIĘTARA, *Společný czy ekonomiczny charakter reform rolných w Polsce w okresie między - i powojennym*, cit. d., s. 37.

⁴⁶¹ Tamtéž.

⁴⁶² *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, Rok X, 1939, s. 69-72.

panství Raczyna.⁴⁶³ To se po trojím dělení Polska ocitlo v rakouském záboru. Rozlišujeme dvě větve: kuronská linie a mladší velkopolská linie, která obdržela hraběcí titul datovaný Berlínem v roce 1834.⁴⁶⁴ Právě do velkopolské linie náleží Edward Raczyński s rodinou. Sídlem rodu byl již od 18. století Rogalin a právě s ním je spojen život Edwarda Raczyńskiego. Najdeme ho kousek od Poznaně a před válkou se stejně jako Pałac w Złotym Potoku nacházel v Prusku. Právě zde měla rodina většinu statků, které se po vzniku republiky ocitly v Polsku. V minulosti se Rogalin pyšnil tradicí kulturního centra, ovšem v průběhu první světové války byl zcela vyrabován, i když po druhé světové válce stále slouží jako Velkopolské muzeum, vzkřísit tuto tradici se již nepodařilo.⁴⁶⁵ Samotný zámek se nachází ve stejnojmenné vesnici nedaleko Poznaně. Rogalin byl proslulý svou obrovskou sbírkou obrazů. Obrazy visely všude, na chodbách, v pokojích pro hosty, v sále se zbraněmi či v salónu. Edward vzpomíná: „*v myšlenkách je někdy téměř navštěvuji [pokoje - pozn. aut.] a vzpomínám, co kde stálo, jaké obrazy visely na stěnách.*“⁴⁶⁶ [...] *naš dům měl také cenný archiv “ [...] Ano dnes lituji, že jsem nevzal do rukou všechny poklady jeden po druhém.*“⁴⁶⁷ O archiv se starala Edwardova maminka, která vše organizovala do složek a ukládala do polic. Účelově tedy otec Edwarda v roce 1912 postavil galerii, kde byly umístěny nové moderní obrazy, celkem šlo o 466 obrazů, které se do galerie postupně přesunuly.⁴⁶⁸ Jednalo se o největší soukromou sbírku obrazů v Polsku, obsahující obrazy od umělců jako Matisse, Rembrandt či Van Gogh.⁴⁶⁹ Šlechta nikdy netrávila celý rok na jednom místě a mezi svými sídly se pravidelně stěhovala. Rogalin nebyl výjimkou: „*nikdy jsme v Rogalinu nežili celý rok. Někdy jen přes léto a do začátku podzimu. Někdy déle. Vánoce jsme tam strávili jen dvakrát v dávné minulosti mého mládí.*“⁴⁷⁰ K paláci patřil i park spolu se třemi mohutnými duby, které jsou staré několik stovek let a nazývají se Lech, Čech a Rus.⁴⁷¹

Dalším palácem ve vlastnictví Edwarda Raczyńskiego byl již jmenovaný Pałac w Złotym Potoku. Tento palác nacházející se ve Slezsku původně patřil rodině Potockých, která ho v 16. století prodala a přes různé majitele se dostal k rodině Krasińských. V

⁴⁶³ DUNIN-BORKOWSKI, Jerzy Hr., *Almanach Błękitny: Genealogia żyjących rodów polskich*, Lwów-Warszawa: nakładem Księgarni H. Altenberga, E. Wende i Ska, 1909, s. 786.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

⁴⁶⁵ RACZYŃSKI, Edward, *Rogalin i jego mieszkańcy*, Rogalin: Majatek Rogalin Sp. z o.o., 2015, ISBN 978-83-942363-0-4, s. 14.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 15.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 16.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 21.

⁴⁶⁹ WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 14.

⁴⁷⁰ RACZYŃSKI, *Rogalin i jego mieszkańcy*, cit. d., s. 21.

⁴⁷¹ WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 13.

průběhu 19. století se potom palác dostal do rukou právě Raczyńských.⁴⁷² První patro zahrnovalo osm pokojů (jeden jako knihovna).⁴⁷³ Maria Beatrix Krasińská, matka Edwarda Raczyńského palác dostala jako součást svého věna.⁴⁷⁴ Palác byl postupně rekonstruován a byl hojně obýván ať už Edwardem nebo jeho rodiči. Zbytek času potom trávil ve svém paláci ve Varšavě.

Celkem disponoval hrabě pozemky o rozloze 5350 ha a mimo zmíněný Rogalin vlastnil například Jeżewo s loveckým zámečkem a ves Sepnica.⁴⁷⁵

Hipolit Korwin-Milewski vlastnil pozemky převážně na území dnešní Litvy a Běloruska, tehdy za jeho života součástí Ruska a později po roce 1918 samostatného Polska. Jeho hlavním sídlem byl palác v obci Łazduny. Domů se vrátil po 1. světové válce, po pobytech v Petrohradu, Švédsku, Paříži, Švýcarsku a Vídni.⁴⁷⁶ Přijel včas, aby byl svědkem vydání prvního zákona z roku 1919 o omezení soukromého vlastnictví půdy ve prospěch rolnictva. Ihned po příjezdu kritizoval pozemkovou reformu nebo tak to, že Polsko na rozdíl od Československa není schopno zorganizovat armádu: „*nejsme schopni bez cizí pomoci vytvořit nic.*“⁴⁷⁷ Nejdříve pobýval a zjišťoval škody ve svém bydlení na Vilně, kde jeho byt během války obýval jakýsi německý doktor. Byt to byl prostorný, jelikož se zde nacházela ložnice, jídelna, pokoj pro komorníka, obývací pokoj a knihovna.⁴⁷⁸ Našel ho ve velmi dobrém stavu, to samé neplatilo pro všechny jeho majetky. Mám na mysli jeho panství v obci Łazduny (dnešní Bělorusko). Ty byly historicky součástí obrovských latifundií rodiny Radziwiłłů. Později přes matku, která panství získala jako věno, se dostala k Hipolitovi. Palác, který byl jeho sídlem, začal stavět již jeho otec a později ho sám Hipolit dokončil.⁴⁷⁹ Na cestu vzpomíná: „*V té době byla železniční doprava, jak si každý pamatuje, tak nepravdělná, vlaky byly tak přeplněné, že když jsem chtěl navštívit své panství, nechal jsem si po Němcích poslat koňský povoz.*“⁴⁸⁰ Škody na majetku byly velké. Lihovar, který byl osou celého statku, byl rozebrán a zničen, sbírka kočárů všech typů byla ukradena a hřebčín byl také zničen (přes 60 koní se podařilo Hipolitovi evakuovat do Ruska). V lesích [...] „*kterých jsem měl v té době*

⁴⁷² BARCZYK, Alina, *Pałac Raczyńskich w Złotym Potoku. Źródła do dziejów architektury i wyposażenia*, Katedra Historii Sztuki Uniwersytet Łódzki, s. 100-105.

⁴⁷³ Tamtéž, s. 106.

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 108.

⁴⁷⁵ ROSZKOWSKI, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, cit. d., s. 291.

⁴⁷⁶ KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień*, cit. d., s. 511.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 513

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ AFTANAZY, Roman, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993, ISBN 83-04-03701-7, s. 190.

⁴⁸⁰ KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień*, cit. d., s. 514.

1000 hektarů“ Němci zřídili pily a značně ho zdecimovali.⁴⁸¹ Nejvíce ho však bolelo vydrancování knihovny a archivu: „*Ze čtyř tisíc několika set svazků zbyly jen dva tisíce, většina z nich neúplná.*“⁴⁸² Pálec se z venku mohl zdát poněkud skromný, ale dvoupatrovou budovu s terasou podepřenou čtyřmi sloupy obklopoval rozlehlý park, o jehož zahradu se starala Hipolitova manželka Kazimiera Hołyńská, která zde vysázela mnoho vzácných stromů a keřů.⁴⁸³ Celkem disponoval 5900 ha půdy.⁴⁸⁴

Jak už jsem naznačil v předchozí kapitole, Janusz Radziwiłł již za mlada držel panství Szpanów, které se nacházelo na historickém území Volyně, dříve v ruském záboru. Chátrající hospodářství zde oživila v 19. století rodina Radziwiłłů. V držení Janusze spolu s palácem byl Szpanów od roku 1903.

Historie rodu se mapuje k přelomu 13. a 14. století kdy Radziwiłłové tvořili úzký okruh knížat na Litvě. Již tehdy byli majitelé významných statků. Na začátku 16. století došlo skrze tři bratry k rozdělení rodu do tří hlavních linií: linie v Goniadzu a Medele, linie v Birze a Dubinkach a linie v Nieświezi, Klecku a Ołyce.⁴⁸⁵ Zatímco první dvě linie v průběhu staletí vymřely, ta třetí se časem rozvětvila do několika menších linií, kde dominantní se stala tzv. berlínská, někdy označovaná jako pruská.⁴⁸⁶ Pro své bohatství a rozsáhlé aktivitě získat si další šlechtu na svoji stranu si vybudovali velmi silné postavení a prestiž, kterou dávali najevo i ve 20. století. Před první světovou válkou se většina majetku berlínské větve nacházela v pruském a ruském záboru.

Po smrti strýce získal své druhé panství – Nieborów. Ten musel nechat kníže přestavět, jelikož byl ve špatném stavu: „*samo panství bylo chudé, nikdy nevytvářelo žádné příjmy, takže Nieborów pro mě vždy nebyl ani tak zdroj příjmů, jako spíše zdrojem velkých potíží a nákladů. Byl jsem ochoten to udělat, protože moje rodina měla mnoho vzpomínek spojených s Nieborówem.*“ konstatuje kníže.⁴⁸⁷ Nieborów byl tak malou pokladnicí rodinných suvenýrů nacházející se v pruském záboru. Před vypuknutím první světové války má na panství hezké vzpomínky, angažoval se v rámci sociální pomoci (nemocniční práce) a tou dobou se mu postupně narodil syn a dcera.⁴⁸⁸ V letech 1922-1929 přestavěl interiéry paláce v Nieborowie, přistavěl třetí patro čímž se Nieborów stal

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 515.

⁴⁸² Tamtéž.

⁴⁸³ AFTANAZY, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 191.

⁴⁸⁴ ROSZKOWSKI, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, cit. d., s. 290.

⁴⁸⁵ BARTOSZEWICZ, Kazimierz, *Radziwiłłowie*, Warszawa-Kraków: Księgarnia J. Czerneckiego, 1927, s. 26.

⁴⁸⁶ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 231.

⁴⁸⁷ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 95.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 98-99.

známou rezidencí nedaleko Varšavy, kterou navštěvovali slavní politici a osobnosti veřejného života v Polsku.⁴⁸⁹ Součástí paláce je mimořádný a rozlehlý park. Palác si uchoval svou krásu dodnes, jelikož se objevil v mnoha filmech a televizních seriálech.⁴⁹⁰

Ordinací rodiny Radziwiłłů a hlavním sídlem „berlínské“ větve rodiny byla Olyka. Janusz, jako nejmladší ze tří synů otce Ferdynanda Radziwiłła, si nemohl dělat nároky, že tyto majetky zdědí. Osud tomu chtěl ale jinak. Starší bratr Michał byl příliš ambiciozní, chtěl zdědit vše a nebral ohledy na sourozence a tak byl vyděděn, druhý bratr Karol, na nemoc nešťastně zemřel. Tak se správcem Olyky stal Janusz a po smrti otce v roce 1926 také majitelem.⁴⁹¹ Mimo výše zmíněné majetky se knížeti postupně do rukou dostali statky v Kieleckém vojvodství a palác ve Varšavě. Radziwiłł měl štěstí při správě svých panství a dalo by se říci, že téměř vše, na co sáhl, mu začalo přinášet zisky.⁴⁹²) Na Volyni kníže například vybudoval největší pilu a elektrárnu v oblasti.⁴⁹³ Spravovat tato panství tak nebylo logisticky jednoduché. Po roce 1920 se všechny statky rodiny nacházely na území polské republiky. V roce 1922 před zděděním Olyky vlastnil celkem 16 120 ha půdy.⁴⁹⁴ Odhad, kolik přesně hektarů to bylo později, nemáme přesné údaje.

Se značnými pozemky nakládal i Maurycy Zamojsky, který byl během druhé polské republiky jako XV. ordynát rodiny Zamojských největším pozemkovým vlastníkem. Disponoval neuvěřitelnými 190 900 hektary.⁴⁹⁵ Nebylo tomu tak ale vždy. Skromné počátky rodu Zamojských sahají k druhé polovině 15. století, kdy historický předek Tomasz získal vesnice Zamość a Wierzbę a jeho synové se právě podle Zamośće začali nazývat Zamoysští.⁴⁹⁶ Později v 16. století byl vzestup Jana Zamojského nejúžasnější příklad rychlého postupu ve společenské hierarchii země, kdy se rod Zamojských zařadil mezi magnátské rody.⁴⁹⁷ Postavení udržel až do zániku druhé republiky. Dlouhá léta Zamojskému kvůli politické činnosti chyběl čas na záležitosti týkající se jeho panství, proto se velmi důležitým ukázal výběr jednotlivých správců.⁴⁹⁸

⁴⁸⁹ The History of Nieborów Palace In: Museum Nieborów a Arkadia. [online]. Dostupné z: <https://www.nieborow.art.pl/en/about-the-museum/history-of-palace/>

⁴⁹⁰ Cuda Polski: Pałac Radziwiłłów w Nieborowie In: NATIONAL GEOGRAPHIC Polska. [online]. Dostupné z: <https://www.national-geographic.pl/artukul/cuda-polski-palac-radziwillow-w-nieborowie>

⁴⁹¹ DURKA, Jarosław, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, Warszawa: RYTM, 2011, ISBN 978-83-7399-465-2, s. 27.

⁴⁹² Tamtéž, s. 32.

⁴⁹³ LEWANDOWSKA – KAŁOL, Agnieszka, *Arystokracja: Powojenne losy Polskich rodów*, Warszawa: Zona Zero, 2017, ISBN 978-83-948743-9-1, s. 347.

⁴⁹⁴ ROSZKOWSKI, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, cit. d., s. 284.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 283.

⁴⁹⁶ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 302.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 302-303.

⁴⁹⁸ *Zamoyski Kwartalnik kulturalny*, nr. 1(19), PKWN, 1989, s. 25.

Konkrétně do ordynace spadaly mimo jiné Zamość či Klemensów. Mimo ordynaci vlastnil vesnice Kołbiel, Stara Wieś, panství v Koziarnio (okres Nisko) a Piskorowice (okres Jarosław v Haliči).⁴⁹⁹ Většina jeho majetků se dříve nacházela v ruském záboru. Ihned po příjezdu ze studií v Německu se pustil do modernizace svých statků. Nechal vybudovat na 90 farem, důležité také bylo vybudování cukrovaru v Klemensově.⁵⁰⁰ Značné úsilí vynaložil na získání koncese na železniční trať vedoucí přes celé panství, což by významně urychlilo výrobu.⁵⁰¹ Ve svém oblíbeném paláci v obci Klemensów trávil spoustu času. Součástí byly řepné plantáže a výroba byla urychlena zavedením vlečky. Mezi lety 1920-1926 se zhoršovala hospodářská situace panství a nebylo možné čerpat úvěry, za tímto účelem byla založena speciální akciová společnost, přičemž největším akcionářem byl sám Maurycy.⁵⁰² Během války pobýval Maurycy se svou rodinou ve svém bytě v Petrohradu. Jeho manželka Maria, rozená Sapieżyna byla jedinou ženou, s kterou sdílel starosti všedního dne. Ačkoliv Maria hrála roli ženy v domácnosti, zatímco její manžel byl pohlcen politickým a společenským životem, v mládí dostala řádné vychování a mluvila plynule několika jazyky, mimo jiné i angličtinou, která mezi polskými aristokraty byla méně známá než třeba francouzština.⁵⁰³ Později se hrabě roku 1915 odebral do Paříže. Po válce byly majetky poničeny, poklesl příjem a zvýšilo se zadlužení Zamoyského, které nastalo kvůli osobním půjčkám a nemalým investicím do zastupitelského úřadu v Paříži.⁵⁰⁴ Náklady související se správou a udržování ordynace na odpovídající úrovni byly vskutku obrovské.⁵⁰⁵ Hospodářství svých rozlehlých velkostatků měl velmi dobře administrativně zvládnuté. Hospodářství byla rozdělena na okresy, které spravoval správce, to samé platilo o jeho lesích, které rozdělil do patnácti lesních částí různé velikosti, přičemž největší provincie byla Zamość (16 198 ha). Hlavními odběrateli dřeva bylo Německo, Anglie a Nizozemsko.⁵⁰⁶ Za účelem splácení svých dluhů probíhaly na panství Zamoyského dražby. Zpravidla se jednalo o kancelářské nevyužitě vybavení, jindy čtyřmístný automobil Ford, který byl oceněn na 2500 zlotých.⁵⁰⁷ Stále i modernizoval, stavěl mlýny, vylepšil pivovar ve Zwierzyni a postavil

⁴⁹⁹ DUNIN-BORKOWSKI, *Almanach Błękitny: Genealogia żyjących rodów polskich*, cit. d., s. 1023.

⁵⁰⁰ JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, cit. d., s. 58.

⁵⁰¹ Tamtéž.

⁵⁰² Tamtéž, s. 135.

⁵⁰³ Tamtéž, s. 82.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 140.

⁵⁰⁵ LEWANDOWSKA – KAŁOL, *Arystokracja: Powojenne losy Polskich rodów*, cit. d., s. 347.

⁵⁰⁶ JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, cit. d., s. 133.

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 149.

nové pily.⁵⁰⁸

Eustachy Sewerin Sapieha, jak znělo jeho prostřední jméno, vyrůstal, jak jsem zmínil již dříve, ve Spuszy. Spuszu vlastnil spolu s panstvím Jelna v dnešním Bělorusku jeho otec kníže Eustachy Sapieha. Sapiehové byli historicky jedním z nejmocnějších magnátských rodů v polské republice. Údajně s kořeny u ruských bojarů, přičemž první historicky doložený zástupce rodu pochází z první poloviny 15. století.⁵⁰⁹ Následně se rod rozdělil do dvou linií: linie czerejské a linie kodeňská. Právě do první jmenované patřil Eustachy Sapieha s rodinou. Jeho statky se převážně podle mých zjištění nacházely v bývalém ruském záboru. Celkem disponoval majetkem o rozloze 7700 hektarů.⁵¹⁰ Vlastnil několik farem, ta největší – Protasowszczyzna, na které byl postaven lihovar, byla farma s největším bramborovým polem.⁵¹¹ „*Znal jsem ji velmi dobře, protože jsme často chodili s našimi ohaři Zer a Dyskou hledat koroptve do těchto velkých bramborových polí.*“⁵¹² Eustachy dále vzpomíná, jak nejvzdálenější statek Kamionka, byla pod tlakem agrární reformy téměř celá rozparcelovaná.⁵¹³ Hlavním produktem Spuszy však bylo dřevo. [...], „*nebylo to nic jiného než les s nejvyšším výnosem dřeva na hektar a s nejvyššími borovicemi tohoto druhu na světě.*“⁵¹⁴ Zájem o lesní výrobu byl umocněn tím, že stejně jako Janusz Radziwiłł byl i otec Eustachy Sapieha vystudovaným lesníkem.

Maria Walewská, zdědila po smrti svého otce Kowali. Kowal se nacházelo poblíž města Radom, které se před vytvořením druhé polské republiky nacházelo v ruském záboru. Následně byla za války značně zdevastována, neboť jak Maria Walewská vzpomíná: „*Po několik měsíců války nebyla Kowala ani tak mým majetkem, jako spíše strategickým bodem. Oblast jeho polí a lesů protínalo asi tucet řad zákopů.*“⁵¹⁵ Obyvatelstvo bylo evakuováno, budovy zdevastovány a ekonomika se zastavila. Po skončení války se statek rozhodla opravit. Měla ovšem pouze základní kapitál, kdy její strýc i ona byly přesvědčeni, že takovéto panství by mělo stále generovat značný příjem.⁵¹⁶ Zároveň s ní jako nájemce v Kowali pobýval i její bratranec Waclaw. Na svoji dobu byla Maria velmi emancipovanou ženou, což dokazuje to, že sama provozovala

⁵⁰⁸ Zamoyski *Kwartalnik kulturalny*, nr. 1(19), cit. d., s. 25.

⁵⁰⁹ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 269.

⁵¹⁰ ROSZKOWSKI, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, cit. d., s. 288.

⁵¹¹ SAPIEHA, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy*, cit. d., s. 22.

⁵¹² Tamtéž.

⁵¹³ Tamtéž.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 23.

⁵¹⁵ WALEWSKA a SŁODKOWSKA ed, *Rok 1918: wspomnienia*, cit. d., s. 45.

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 46.

velkou farmu.⁵¹⁷ Peníze na odchod do města (Varšava) měla, ale rozhodla se zůstat. Vzpomíná: [...] „že je mou povinností pracovat na tomto vlastním, ale zároveň polském kousku rodné země. Uvědomovala jsem si, že půda je základem pojmu vlast a že mám mimořádnou výsadu vlastnit kus této země“⁵¹⁸

5.3. Móda a bydlení.

Začněme bydlením a náhledem, jak a kde aristokraté žili. V rezidencích aristokratů nejdůležitější místo zaujímal salón. Sloužil jako společenská místnost k reprezentativnímu přijímání hostů a ke společným aktivitám členů domácnosti. Jeho zařízení a výzdoba se měnila mnohem rychleji než jiné místnosti.⁵¹⁹ Zpravidla byl salón výkladní skříň domu, takže se nešetřilo úsilím a penězi, aby se udělal dojem na hosty, kteří překročili jeho práh.⁵²⁰ Stěny salónků byly potaženy látkami nebo tapetami, jejich barva dávala zpravidla název celé místnosti: bílý salón, modrý salón Součástí byl samozřejmě krb, místnost tím získala lehkost a eleganci.⁵²¹ Místnost tvořily elegantní a pohodlná křesla a pohovky, navíc se tento bohatý nábytek zpravidla neobešel bez klavíru. Jelikož salóny sloužili i ke společenským aktivitám, součástí výbavy byl stůl, na kterém se hrály různé karetní hry a nechyběly ani časopisy *Bluszcz* a *Tygodnik Ilustrowany*.⁵²² Právě *Bluszcz*, časopis pro ženy, byl velkou inspirací. Informoval ve zkratce o dění ve státě a v zahraničí, sledoval módní trendy a jak se starat o domácnost. Inspiroval dámy i v rámci návrhů pokojů a místností.⁵²³ V salónu se především vedly společenské rozhovory. Dá se odhadovat, že tématem u žen byly rodinné záležitosti, konkrétně zasnuby a sňatky, u mužů to potom byla lovecká tematika a snad i politické záležitosti.⁵²⁴ V pokoji se dále nacházelo plno drobností, okrasných rostlin a drahých koberců. Hosty uváděl do salónu sluha či jiný člen služebnictva, zpravidla muž, jehož oblečení a vnější vzezření byla taktéž vizitka domu. Zařízení salónu se lišilo nejen rodinou od rodiny, ale i podle místa, kde se dané sídlo nacházelo. Nejluxusněji zařízené pokoje byly zpravidla ve velkých městech (Varšava, Paříž) a to díky bohatšímu společenskému životu. Každý aristokrat na to měl ale jiný názor. Matylda Sapieżyna vzpomínala na salóny ve městě

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 56.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 57.

⁵¹⁹ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 133.

⁵²⁰ Tamtéž.

⁵²¹ Tamtéž, s. 135.

⁵²² Tamtéž, s. 138-139.

⁵²³ *Bluszcz ilustrowany tygodnik*, 1926, Tom 59, č. 14, s. 452-453.

⁵²⁴ BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost*, České Budějovice: Jihočeská univerzita. Filozofická fakulta, 2005, ISBN 80-7040-698-4, s. 113.

Krakov: „*město bylo malé, [...] ale kulturní, umělecký, společenský život byl čilý.*“⁵²⁵ V paláci mohlo být salónů několik, přičemž se ne vždy užívaly všechny. V oblibě byly i takzvané orientální salónky – japonský, turecký, maurský a nejčastěji čínský. Zpravidla byly zdobeny uměním z orientu – čínské tapety, skříně z vyřezávaného černého dřeva, čínský porcelán.⁵²⁶ Matylda Sapieżyna vzpomíná na pobyt v paláci Sapiechů ve Lvově: „*Interiéry jsou vyzdobeny originálním japonským, tureckým a čínským nábytkem.*“ [...] *Na miniaturních stolcích, policích a skřínkách stojí překrásné kousky čínského porcelánu.*“⁵²⁷ Mnohdy zařízení paláce připomínalo spíše soukromé muzeum, na stěnách visely obrazy a rodinné portréty, dále tu stály staré sochy a nábytek.⁵²⁸

V tak rozlehlých sídlech sloužilo samozřejmě služebnictvo. To bylo většinou pečlivě vybíráno. Maria Czapská vyrostla v Prylukách a vzpomíná: „*Výběr našeho služebnictva nebyl rozhodně snadný a nedošlo k němu ze dne na den.*“ „*Naše matka také zavedla zvyk, že nás muselo služebnictvo ze statku zdravít – Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.*“⁵²⁹ Stejně náročná byla při výběru služebnictva také Janina Zofia Potocká. Když se shromáždilo větší množství hostů, objevil se komorník, specialista na obsluhu u stolu, který instruoval ostatní služebnictvo.⁵³⁰ Dbal také o vína a likéry, které sám pečlivě naléval. O ženské služebnictvo se starala služebná, starší a zkušenější osoba, většinou přidělena matkou mladé dámy, když se vdávala. Pomáhala s vedením domácnosti, udržovat v pořádku její šaty a spodní prádlo, přičemž byla nápomocná při oblékání a česání vlasů.⁵³¹

Důležitou částí domu a paláce byly četné pokoje pro hosty. Souviselo to s četnými návštěvami rodiny, vzdálených příbuzných i přátel. I za tímto účelem byly paláce přestavovány, například Peczara, sídlo Janiny Zofie Potocké.⁵³² V době meziválečného Polska totiž paláce a hrady aristokracie často hostily politiky, evropské diplomaty a kuronované hlavy státu. Koneckonců aristokracie stále hrála významnou politickou roli.⁵³³ Pokoje byly velmi luxusně zařízené a mnohdy byly obvěšené rodinnými obrazy. V pokojích pro hosty, v paláci v Kozłowce hraběte Zamoyského, byly až ke stropu

⁵²⁵ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 147.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 155-156.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 156.

⁵²⁸ ŁOZIŃSCY, *W Przedwojennej Polsce*, cit. d., s. 87.

⁵²⁹ CZAPSKA, *Evropa v rodině*, cit. d., s. 182

⁵³⁰ POTOCKA, Janina Zofia a POTOCKA, Zofia Barbara, *Peczara*, Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2014, ISBN 978-83-7565-363-2, s. 259.

⁵³¹ Tamtéž.

⁵³² Tamtéž, s. 218.

⁵³³ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 182.

pověšeny rodinné obrazy a mohlo se tak zdát, že hosté byli připraveni strávit noc v umělecké galerii.⁵³⁴ Hosté často přijeli na několik dnů a s sebou si přivezli obrovské kufry a zavazadla. Zpravidla aristokraté cestovali v doprovodu svého služebnictva, které bylo potřeba někde ubytovat.

Vybavení ložnice, stejně jako ostatní palácové interiéry, podléhalo měnícím se módním trendům. I zde nechyběly rodinné portréty a obrazy visoucí na stěnách ložnice. V prostorných palácích byly oddělené ložnice pro paní a pána domu. V Rogalinu Edward Raczyński vzpomíná: „*matčin pokoj sousedil s otcovým, ale jeho okna vedla do zahrady. Byly oddělené zdí, ale propojeny malou chodbou vedoucí skrze otcovu šatnu.*“⁵³⁵ Zmiňoval jsem šatnu, která byla většinou hned vedle ložnice. Zařízená byla primárně skříněmi a komodami. Ty byly mnohdy staré, děděné po předcích spolu s palácem a součástí rodinné historie a paměti. V dobách, kdy ještě nebyla samozřejmostí koupelna a dům vybaven kanalizací, byly ve většině aristokratických sídel koupelny nahrazeny umyvadly, primárně umístěnými v ložnicích.⁵³⁶ Nicméně se jednalo o velmi elegantní kusy nábytku (dřevěné skříňky s mramorovými deskami) doplněné o zdobené misky džbánky na vodu.

Kromě již zmíněné místnosti byly součástí některých paláců i společenské sály. Samozřejmostí byla kuchyně se spižírnu. Zahrada byla další z dominant sídla. Mimo zahradníka se mnohdy, dle deníků, o zahradu staraly manželky aristokratky, které zahradu navrhovaly a zasloužily se o dovoz a sazbu mnoha exotických druhů stromů, keřů a rostlin. Již na začátku 19. byla Paříž jedničkou ve světě módy. Textilní a řemeslná výroba měla ve Francii dlouholetou tradici, především ve výrobě hedvábí a krajek a klíčová byla i přítomnost dostatečného počtu schopných řemeslníků.⁵³⁷ Na konci 19. století byla velkým vzorem Británie a život tamnější aristokracie. Dámy si své šaty tehdy nechávaly šít. Ještě stále byly šaty plnohodnotnou součástí rodinného majetku. Nejen u aristokratů se šaty ocitly později u dcer. Popularitu a zájem o módu vyvolaly různé módní a ženské časopisy, v Polsku například již zmíněný magazín *Bluszcz*. Období dvacátých let minulého století nabízelo moderní ženě zcela nový styl oblékání. Módní trendy se změnily s měnící se rolí žen ve společnosti. Ženy se emancipovaly - vstupovaly do pracovního procesu, dostaly volební právo, začaly sportovat, cestovat, mnohé i řídit

⁵³⁴ Tamtéž, s. 186.

⁵³⁵ Tamtéž, s. 197.

⁵³⁶ Tamtéž, s. 206.

⁵³⁷ MÁCHALOVÁ, Jana, *Móda 20. století*, Praha: NLN, 2003, ISBN 80-7106-587-0, s. 15.

auto...a k tomu všemu potřebovaly pohodlné, praktické, ale samozřejmě také hezké oblečení.⁵³⁸ Trend krátkých sukní se rozvíjel postupně. V roce 1926 se lemy šatů a sukní začaly zkracovat — nejprve ke kotníkům, pak k lýtkům, aby se nakonec ustálily těsně pod kolena. Nohy přitom stále zakrývaly punčochy tělové barvy.⁵³⁹ Po celosvětové krizi se ve 30. letech do módy vrátily dlouhé šaty a vlasy. Avšak barvy byly střídme a nikdy nebyly křiklavé.⁵⁴⁰ Hollywood začal ve 30. letech ohrožovat postavení Paříže, módní žurnály postupně začaly místo oblíbených fotografií aristokratů uveřejňovat snímky filmových hvězd.⁵⁴¹ Vývoj pánské módy byl jednodušší než u žen. Pánské módě ve 20. letech kraloval Londýn a základem byl dvojdílný oblek, který nahradil třídílné obleky, na hlavě se pak nosil cylindr a samozřejmostí byla vycházková hůl.⁵⁴² Roman Mycielski na téma móda poznamenal: „*Starý společenský život sestával se z velké části z neustálého převlékání.*“⁵⁴³ V otázkách oblékání platilo železné pravidlo: pán domu nemohl za žádných okolností přijímat hosty oblečené elegantněji, než byl on sám. Když se v důsledku náhody hosté ocitli bez svých zavazadel, jelikož je třeba vyložili na jiné stanici, musel mít hostitel na sobě podobné oblečení jako hosté.⁵⁴⁴

5.4. Kariéra a postavení aristokracie ve společnosti.

Po pádu monarchií a obnovy polského státu se aristokracie a celá šlechta ocitla v nové situaci. Demokratická ústava z roku 1921 podobně jako jinde ve střední Evropě (Československo, Rakousko) zrovnoprávnila všechny občany zrušením šlechtických titulů a erbů. Vliv a postavení šlechty bylo sice omezeno, než jak tomu bylo v minulosti, ale šlechta stále hrála velmi důležitou roli v rámci polské společnosti. Ke zrušení a neuznání titulů šlechty docházelo však pouze jen formálně ve veřejné sféře, úředních dokumentech a korespondenci, v soukromém a společenském užívání však tituly zůstaly.⁵⁴⁵ Šlechtu jak jsem už několikrát zmínil v předchozích kapitolách, zasáhla pozemková reforma. Její průběh byl ovšem pomalý a vcelku chaotický a plánovanou parcelaci pozemků ani zdaleka nesplnil. Navzdory tomu si pozemková šlechta udržela

⁵³⁸ PROKOPIČOVÁ, Jitka, *Jazz Age Fashion - revoluční dvacátá léta v módě*. In: Lidové noviny. [online]. [2017-12-19] Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/design/jazz-age-fashion-revolucni-dvacata-leta-v-mode.A171218_112358_in-bydleni_ape

⁵³⁹ RAMZI, Lilah, *Flapperky i mikádo: Trendy, které definovaly bouřlivá 20. léta*. In: Vogue cs. [online]. [2024-04-9] Dostupné z: <https://www.vogue.cz/clanek/fashion/lilah-ramzi/flapperky-i-mikado-trendy-ktere-definovaly-bourлива-20-leta>

⁵⁴⁰ MÁCHALOVÁ, *Móda 20. století*, cit. d., s. 60-61.

⁵⁴¹ Tamtéž, s. 63.

⁵⁴² RAMZI, *Flapperky i mikádo: Trendy, které definovaly bouřlivá 20. léta*.

⁵⁴³ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 193.

⁵⁴⁴ Tamtéž.

⁵⁴⁵ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 70.

značné pozemky napříč zemí.⁵⁴⁶ Daleko větším problémem byla ztráta některých východních území ve prospěch Sovětského Ruska. Během války byly nenávratně ztraceny četné paláce a panská sídla spolu s uměleckými sbírkami a knihovnami.⁵⁴⁷ Jako příklad můžeme uvést již popisovaná ztráta rodinného sídla Marie Czapské v Przyłukách, nebo vydrancování rodinného archivu, knihovny a cenností v paláci Łazduny vlastněném Hipolitem Korwinem-Milewským.

Příslušníci šlechty od počátku druhé republiky nacházeli široké uplatnění v diplomacii. Předurčovala je k tomu znalost cizích jazyků, mezinárodních kontaktů i skrze rodinné vazby a vysoké kvalitní vzdělání jako celek.⁵⁴⁸ Lze tu pozorovat diametrální rozdíl v postavení aristokracie v rámci profesního uplatnění ve veřejné sféře, než tomu bylo například v Československu (až na dvě výjimky v rámci ministerstva zahraničí). Pravděpodobně je motivovala nejen prestiž, ale také vědomí, že v této službě by mohli nejlépe uplatnit své dovednosti při práci pro polský stát.⁵⁴⁹ Z dat sebraných z roku 1930 víme, že ministerstvo zahraničí evidovalo 714 zaměstnanců, z nichž 392 osob působilo ve vedoucích pozicích, z čehož 52 osob, tedy 17%, patřilo nepochybně k pozemkové šlechtě.⁵⁵⁰ Vracíme se tak k tradici šlechty sloužit pro dobro země. Na jednu stranu můžeme říct, že aristokraté byli stále považováni za privilegovanou skupinu, což vyplývalo z jejich vysokého původu, vzdělání, známostí a vlastnictví majetku, na stranu druhou aristokracie ztratila reálný politický vliv a schopnost rozhodovat o směřování státu a začala být vnímána jako anachronismus, pozůstatek minulé éry, který neodpovídal představám o moderním demokratickém státu.⁵⁵¹

Z mého vzorku odcházeli aristokraté často studovat vyšší školy do zahraničí, konkrétně do Francie, Německa nebo Velké Británie. Pravděpodobně to bylo dáno vyšší kvalitou škol, které si aristokraté mohli z finančního hlediska dovolit. Studia v zahraničí byla velmi přínosná ke studiu cizích jazyků nebo získání zahraničních kontaktů a přátel. V Polsku byla nejprestižnější univerzitou ta nejstarší, Jaggellonská univerzita v Krakově. Na ní svá vysokoškolská studia dokončil Edward Raczyński a Maria Walewská. Obecně však můžeme konstatovat, že z větší části byly děti posílány na studia do soukromých

⁵⁴⁶ Srov. ROSZKOWSKI, Wojciech, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, *Przegląd Historyczny* 74/2, 1983, s. 281-299.

⁵⁴⁷ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 70.

⁵⁴⁸ *Dějiny Polska*, cit. d., s. 443.

⁵⁴⁹ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 71.

⁵⁵⁰ DOWGIAŁŁO, Jan, *Ziemiaństwo w dyplomacji polskiej okresu międzywojennego*, *Niepodległość i Pamięć*, č. 18, 2002, s. 140.

⁵⁵¹ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 75.

škol v zahraničí. Nabízí se otázka, jak na tom ve skutečnosti školství v Polsku bylo? Vycházelo studium v zahraničí aristokratů z rodinné tradice? Na tyto otázky nemohu zcela odpovědět a bylo by nutné se jim v budoucnu podrobněji věnovat. Co se týče typu studia, tak jednu věc mohu s jistotou potvrdit. Někteří aristokraté záměrně studovali obory, které by jim pomohly v rámci budoucího hospodaření. Z mého vzorku můžu uvést hned dva: Janusze Radziwiłła a Marii Walewskou. O jejich studiu jsem se již zmínil. Zdaleka ovšem nebyli jediní. V rámci studia byl tradičně kladen důraz na studium jazyků, což aristokraté později využili v rámci diplomatických služeb.

Člověkem, který takřka celý svůj život strávil v diplomatických nebo politických službách, byl Edward Raczyński. Jak sám v rozhovoru zmínil: „*potřeba sloužit Polsku byla pro mě zřejmá.*”⁵⁵² Nejprve jeho kroky vedly do armády. V průběhu první světové války byl jako rakouský občan, jelikož pobýval v Krakově, nucen narukovat do rakouské armády. Nicméně kvůli těžkému zrakovému postižení (krátkozrakost a astigmatismus) se mu vojenská služba vyhnula.⁵⁵³ Do armády se sám připojil dobrovolně až na konci války, jelikož se tehdy zrakové zkoušky úplně vyhnul a díky tomu Edwarda přijali na důstojnickou školu ve městě Ostrów Mazowiecka.⁵⁵⁴ V ročníku studoval spolu s jeho bratrancem a nejlepším přítelem Janem Tyszkiewiczem. I díky zdravotním obtížím se ocitá jako polský vojenský atašé v rámci zastupitelského úřadu ve švýcarském Bernu, kde jeho pracovní náplní je politika evropských zemí.⁵⁵⁵ Kvůli svému šlechtickému původu má také využít své rodinné a sociální vazby k navázání kontaktů tolik potřebných pro vznikající nový polský stát.⁵⁵⁶ Tehdy si ho jako velmi pracovitého a spolehlivého vyhlídl mladý stát do svých diplomatických služeb. Diplomatický život se v meziválečné éře výrazně lišil od toho dnešního. Výdělky byly velmi nízké, asi 250 zlotých měsíčně a náklady si každý platil ze svého. Proto se můžeme podle Antoni Słonimského setkat s nadměrným zastoupením aristokratů v rámci diplomatické služby.⁵⁵⁷ Z Bernu byl Edward povolán do Paříže a následně jako tajemník první třídy na velvyslanectví do Kodaně. Jeho hlavním úkolem zde bylo shromažďovat informace o plánech Sovětů. I přes značné úspěchy ho zpravodajská činnost moc nezajímala a uvědomoval si, že Polsko má v

⁵⁵² ...*kraj podnieść, a przy tym osiagnąć własne cele: Rozmowa z byłym prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej Edwardem Raczyńskim*, Samostanowienie, Kwartalnik polityczny, č. 8/rok III, 1988, s. 20.

⁵⁵³ Tamtéž.

⁵⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵⁵ WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 37.

⁵⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁵⁷ Tamtéž, s. 38.

zahraničí velmi negativní pověst, a to jak v Dánsku tak v Evropě a snažil se to změnit.⁵⁵⁸ Za své úspěchy se Edward odebral do Londýna.⁵⁵⁹ Právě Londýn byl v rámci zahraniční diplomacie specifickým místem. Britská diplomacie byla uzavřeným a těžko proniknutelným místem, kde hlavní slovo měla šlechta a tak bylo příhodné a důležité na toto místo jmenovat právě příslušníky „bývalé“ šlechty.⁵⁶⁰ V roce 1922 působí v rámci polského velvyslanectví pod taktovkou zkušeného diplomata Konstanty Skirmunta, kterého během jeho návštěvy Ženevy zastupuje v jeho vedení.⁵⁶¹ Úspěchy profesní ovšem vyvažují neúspěchy v soukromí. Jako třicetiletý diplomat stále ještě není ženatý a z jedné z nezávazných afér má nemanželské dítě. Situace se změní v roce 1924, kdy se zasnoubí s Joyous rozenou Markham, dcerou uhlobarona sira Arthura Markhama, jednoho z těžařských magnátů.⁵⁶² Svatba proběhla roku 1925 v Londýně v katolickém kostele, přičemž dceru zesnulého magnáta k oltáři odvedl starý rodiný přítel a bývalý britský premiér Lloyd George.⁵⁶³ Ihned po svatbě se Edward vrací do Varšavy do rodného Rogalinu. Ve Varšavě pracoval do roku 1932 v ústředí ministerstva zahraničních věcí: jako zástupce vedoucího oddělení Východ v rámci politického a hospodářského oddělení do roku 1931 a později jako vedoucí oddělení *Ustrojów Międzynarodowych*.⁵⁶⁴ Rok 1931 ovšem uštědřil Edwardovi velkou ránu, jelikož jeho žena Joyous náhle zemřela. Jeho druhou manželkou se stala Cecylia Maria Jaroszyńska, kterou si vzal o rok později. V témže roce byl jmenován delegátem při Společnosti národů v Ženevě.⁵⁶⁵ Důležitým tématem po příjezdu do úřadu bylo německé odzbrojení. Ke konci svého období byl čím dal tím více znepokojen situací na východě, kde SSSR byl v roce 1933 přijat do Společnosti národů jako nový člen. Tyto záležitosti projednával s ministrem zahraničí Beckem.⁵⁶⁶ Právě hrabě Edward Raczyński byl jedním z mála lidí, kterým ministr aspoň částečně naslouchal. Důvěra však měla pevné meze, když ministr Beck jednal primárně s Německem. Edward byl toho názoru, že jednat by se mělo o společných iniciativách

⁵⁵⁸ Tamtéž, s. 40.

⁵⁵⁹ *...kraj podnieść, a przy tym osiągnąć własne cele: Rozmowa z byłym prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej Edwardem Raczyńskim*, cit. d., s. 22.

⁵⁶⁰ JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, *Šlechta v proměnách: osudy aristokracie v Československu v letech 1918-1948*, cit. d., s. 72.

⁵⁶¹ WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 42.

⁵⁶² Tamtéž, s. 46.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 48.

⁵⁶⁴ *Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu 1 kwietnia 1938*, Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych (1918-1939), 1938, s. 218.

⁵⁶⁵ *...kraj podnieść, a przy tym osiągnąć własne cele: Rozmowa z byłym prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej Edwardem Raczyńskim*, cit. d., s. 22.

⁵⁶⁶ Tamtéž.

primárně se střeoevropskými státy a snil o federaci těchto států právě kvůli rostoucí hrozbě ze strany Německa a SSSR.⁵⁶⁷ Aktivním v rámci československo-polské spolupráce byl i později, kdy v roce 1942 a později v 50. a 60. letech prosazoval potřebu sblížení mezi oběma státy.⁵⁶⁸ V listopadu 1934 se vrací za prací do Londýna, již jako velvyslanec. Pracovně se pohybuje mezi Londýnem, Paříží a Varšavou. Stýská se mu po Ženevě, neboť proti polská nálada je v Británii veliká. Situaci se snažil zlepšit, setkal se s oběma stranami, pořádal čajové dýchánky a využíval staré známosti k seznámení se s předními novináři.⁵⁶⁹ Británie se ale příliš nezajímá o dění ve střední Evropě. Nebezpečí Německa opakovaně připomíná a to i před březnem 1938, kdy dojde k anšlusu Rakouska. Do svého deníku si potom tuto událost podtrhne červenou tužkou, což nikdy předtím nedělal.⁵⁷⁰ Po porážce Polska zůstal v Londýně jako člen exilové vlády (velvyslanec a později ministr zahraničí). O několik desítek let později byl v roce 1979 jmenován polským prezidentem v exilu, kterým byl do roku 1986.

Nakonec bych rád dodal, že Edward nebyl jediný z rodu Raczyńských, kdo zastával důležité funkce v rámci druhé republiky. Aleksander Raczyński byl krátce v roce 1926 ministrem zemědělství a Józef Raczyński v témže roce řídil ministerstvo zemědělství a ministerstvo pozemkové reformy.⁵⁷¹

Politicky aktivním byl i Hipolit Korwin-Milewski. Jeho politická aktivita probíhala však primárně ještě před založením polské republiky. Jelikož jeho majetky ležely na území dnešní Litvy a Běloruska, byl občanem Ruského impéria. V roce 1906 se konaly volby do státní Dumy. Hipolit neměl zpočátku v úmyslu kandidovat a s nadsázkou si poznamenal: „*ani na okamžik jsem nepřemýšlel o své kandidatuře do státní Dumy, protože jsem věděl, že bude tvořena z poloviny z hudebníků a z poloviny z bláznů.*”⁵⁷² Setkal se však s pozitivními ohlasy mezi ostatními statkáři z řad šlechty v regionu, i jeho přítel a osobní lékař ho ke kandidatuře vybízel. Rozhodl se tedy kandidovat, přičemž za cíl si stanovil jako Polák prosazovat zájmy celého obyvatelstva gubernie.⁵⁷³ Zvolen byl nakonec právě za Vilniusskou oblast. Hrabě Milewski si pořídil plně zařízený byt, aby měl kde v Petrohradu pobývat. „*Snažil jsem se navázat kontakt se svými polskými druhy.*

⁵⁶⁷ WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 61.

⁵⁶⁸ WANDY CZ, Piotr, *Materiały: Edward Raczyński a Czesi: fragmenty korespondencji*, Dzieje Najnowsze, č.1, Rocznik XLVIII-2016, s. 233.

⁵⁶⁹ WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 74.

⁵⁷⁰ Tamtéž, s. 83.

⁵⁷¹ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 63-64.

⁵⁷² KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień*, cit. d., s. 216.

⁵⁷³ Tamtéž, s. 219.

Nejprve nás shromáždil a sešli jsme se u poslance okresu Kaunas hraběte Aleksandera Tyszkiewiczze.”⁵⁷⁴ Během svého posledního pobytu v Paříži navštívil pana Benoîta, známého profesora státního práva a poslance za účelem doporučení nějaké novější odborné literatury, aby doplnil svou knihovnu.⁵⁷⁵ Přípravu bral tedy vážně. První a druhá Duma, které byly více demokratické a reprezentovaly více národů (např. Rusové, Poláci, Tataři, Arméni, Gruzínci) vykazovaly velkou rozmanitost a celou řadu stran.⁵⁷⁶ Plat poslance byl tehdy 4000 rublů ročně.⁵⁷⁷ Poslancem Dumy byl do roku 1909. Pauzu mezi první a druhou Dumou vyplnil výletem do Finska.⁵⁷⁸ Zvolen byl opět v roce 1909 ale vydělal zde pouze necelý rok, kdy na protest v roce 1910 odstoupil. Byl i mecenášem kultury a umění, když se zasloužil o rekonstrukci polského divadla ve Vilniusu. Oprava to byla finančně náročná, musel si kvůli ní vzít úvěr a obvolat své bohaté známé.⁵⁷⁹ Finance se nakonec dokázaly vybrat a divadlo bylo slavnostně otevřeno v říjnu 1913. Po roce 1918 se angažoval v rámci místní politiky na Vilně, přičemž se úplně stáhl z politického života v roce 1919.

Jedním z nejvlivnějších aristokratů v politice a aristokratů vůbec byl kníže Janusz Radziwiłł. Jeho první aktivity se datují ke konci první světové války, kdy byl členem Regentské rady (RR), která byla rakousko-německým výtvozem. *”Její cílem bylo vytvořit polskou správu na velmi omezeném území v malém státě, který neměl žádný politický význam ani nezávislost.”*⁵⁸⁰ Mimo Regentskou radu existovalo další mocenské centrum za účelem získání samostatnosti Polska a to Komitet Narodowi v Paříži. Janusz Radziwiłł přijal v RR funkci ředitele departmentu ministerstva pro politické záležitosti.⁵⁸¹ Jeho spolupracovníkem v radě byl mimochodem Zdzisław Lubomirski, manžel Marie Lubomirské.⁵⁸² I když některými byla práce rady kritizována, Janusz, jak tvrdí, toho nikdy nelitoval a osobně na to měl jiný názor.⁵⁸³ Department měl na starost veškeré záležitosti spojené se zahraniční politikou, organizace zahraniční služby, mezinárodní regulace hospodářských vztahů a péči o polské občany pobývající v zahraničí.⁵⁸⁴ Samotná

⁵⁷⁴ Tamtéž, s. 221.

⁵⁷⁵ Tamtéž, s. 225.

⁵⁷⁶ WILLIAMS, Harold Whitmore, *Russia of the Russians*, New York: Sir I. Pitman & Sons, 1920, s. 82.

⁵⁷⁷ Tamtéž.

⁵⁷⁸ KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień*, cit. d., s. 249.

⁵⁷⁹ Tamtéž, s. 345.

⁵⁸⁰ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 105.

⁵⁸¹ DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 61.

⁵⁸² WINNICKI, Zdzisław Julian, *Rada Regencyjna królestwa Polskiego i jej organy (1917-1918)*, Wrocław: Wektory, 2017, s. 41.

⁵⁸³ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 106.

⁵⁸⁴ WINNICKI, *Rada Regencyjna królestwa Polskiego i jej organy (1917-1918)*, cit. d., s. 236.

Regentská rada zanikla spolu s rakousko-německou okupací. „*Pravděpodobně posledním dopisem, který jsem ve své funkci odeslal, byl konkrétně telegram tehdejšímu říšskému kancléři, knížeti Maxmiliánu Bádenskému, v němž jsem požadoval propuštění Józefa Piłsudského.*“⁵⁸⁵ Po vzniku samostatného Polska se kníže Radziwiłł na čas stáhl z politiky a soustředil se na obnovu svých četných majetků. Tu narušila válka z roku 1920. Poté co za přítomnosti Józefa Piłsudského identifikoval mrtvé tělo svého bratrance Stanisława Wilhelma Radziwiłła se sám cítil povinen zúčastnit se této války a vstoupil coby poručík kavalérie záložní eskadry 1. lehkého jízdního pluku do armády.⁵⁸⁶ Jak přiznává, kontakty před zmíněnou tragédií mezi maršálem a knížetem byli velmi malé. Naopak milovaný bratranec Stanisław měl s maršálem podle Janusze neobvyklý vztah plný vzájemné oddanosti.⁵⁸⁷ Z krátkého pobytu na frontě si Janusz poznamenal: „*udělal jsem si velmi nepříjemný dojem z chování obou stran, tj. Rusů vůči Polákům a Poláků vůči Rusům. Raději o tom nebudu mluvit.*“⁵⁸⁸ Můžeme z toho odvodit jak velká vzájemná nenávisť mezi oběma národy panovala. Ke svému překvapení byl po konci války vybrán tehdejším ministrem zahraničí Gabrielem Narutowiczem jako vedoucí polské delegace na konferenci o odzbrojení konanou v Moskvě.⁵⁸⁹ Moskvu moc dobře znal, jelikož zde ještě před první světovou válkou pobýval. Jak náhlá ta nominace byla dokazuje telegram zasláný své ženě z paláce v Nieborówie: „*piju čaj u krbu, moje věci jsou dole, auto tu brzy bude. Neměl jsem ani chvíli na přemýšlení.*“⁵⁹⁰ Na politickém poli zůstal nadále členem krakovské konzervativní strany. Jako u jiných stran zde byla snaha o sjednocení všech konzervativních stran do jednoho silnějšího uskupení, ale ta zpočátku selhala. Po volbách do Sejmu v roce 1919 uspěla pouze právě Januszova strana a nikdo jiný. Po volbách se strana spojila do *Stronnictwa Konstytucyjnego* (SPK) z které se po roce 1920 stala Strana národní pravice (SPK).⁵⁹¹ Ve straně figurovalo plno aristokratů a sám Janusz, byl stranickým místopředsedou. Byl velkým kritikem východní politiky v rámci východních hranic a podporoval Piłsudského a jeho sny o federaci.⁵⁹² Překvapením nebylo, že podporoval založení volyňské pobočky strany, jelikož se zde nacházely jeho velkostatky. Mezi lety 1924 a 1925 vyvíjela samotná strana SPN malou aktivitu. To

⁵⁸⁵ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 110.

⁵⁸⁶ DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 96-97.

⁵⁸⁷ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 117.

⁵⁸⁸ Tamtéž, s. 121.

⁵⁸⁹ DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 104.

⁵⁹⁰ Tamtéž.

⁵⁹¹ Tamtéž, s. 117.

⁵⁹² Tamtéž.

souviselo s volebním fiaskem konzervativních stran na úkor nacionalistických a para-fašistických⁵⁹³ stran nejen v Polsku, ale po celé Evropě.⁵⁹⁴ Živé rozhovory probíhaly kvůli přijetí pozemkové reformy. Pozemková šlechta spolu se Stranou národní pravice (SPK) a Křesťanskou národní stranou jednali o vytvoření společného tábora. K tomu došlo až v květnu 1926 po převratu, kdy se moci chopil Piłsudski a tvůrce reformy odstavil od moci. Tou dobou Janusz pobýval v Itálii, kde během pobytu zemřel jeho otec Ferdynand a do Varšavy se vrátil později. Spolu se Zdzisławem Lubomirským a dalšími šlechtici byl vybrán do výboru odpovědného za vedení rozhovorů s maršálem.⁵⁹⁵ Ten se snažil kolem sebe sjednotit všechny skupiny nespokojené s předchozím systémem. Konzervativcům nabídl místo ve vládě, konkrétně měl Janusz Radziwiłł stanout v nové vládě jako nový ministr zahraničí, ale přes odpor premiéra Bartela se tak nakonec nestalo.⁵⁹⁶ Konzervativci však byli novému režimu nakloněni. Janusz občasně hostil maršála ve svém paláci v Nieświeżu, přičemž vzpomíná na rozhovory vedené později roku 1926: [...] „proběhla, pokud se to tak dá nazvat, politická konverzace mezi maršálem a mnou, konkrétně v Nieświeži mi Piłsudski nabídl místo na polském velvyslanectví v Rumunsku. Chtěl mě k tomu povzbudit a tvrdil, že u rumunského dvora budu mít díky rodinným vazbám a znalosti západu zcela jedinečné postavení. Byl jsem docela překvapený. Dále dodává: [...] „Rumunsko jsem z vlastních zkušeností neznal, ale hodně jsem o něm slyšel a to, co jsem slyšel, mě nijak zvlášť nepovzbuzovalo. Hrozná korupce, která panovala mezi úředníky, a zvyky rumunského hlavního města mě do jisté míry děsily a neočekával jsem, že se moje žena v té atmosféře bude cítit dobře. Přes Piłsudského naléhání a povzbuzování a dokonce narážky, že toto velvyslanectví bude cestou k nějaké další politické kariéře, jsem nabídku nepřijal.“⁵⁹⁷ V roce 1928 se rozhodl spolu s SPN kandidovat v rámci BBWR do sejmu a vyjádřit tak podporu maršálovi. SPN se tak poprvé úspěšně dostala do parlamentu, i když někde s ne úplně legální pomocí. Janusz Radziwiłł kandidoval a byl zvolen za volební okres Volyň. Tam bylo pár dní před volbami zatknuto několik kandidátů hnutí PSL „Wyzwolenie“.⁵⁹⁸ V polském sejmu kníže setrval až do roku

⁵⁹³ Para-fašismus představuje autoritářské hnutí, které přijímá některé rysy fašistického režimu (silný kult vůdce, rétorika), tyto režimy čelící tlaku opravdového fašismu ho buď silou potlačí a nebo jej jen využijí pro své vlastní účely a zbaví ho skutečné moci. Příkladem Para-fašistických režimů podle R.Griffina jsou: Salazarův režim v Portugalsku, Francův ve Španělsku a Dollfussův v Rakousku. In: GRIFFIN, Roger, *The Nature of Fascism*, London and New York: Routledge, 1993, ISBN 0-415-09661-8, s. 124.

⁵⁹⁴ DURKA, Janusz Radziwiłł: *Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 123.

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 124.

⁵⁹⁶ Tamtéž, s. 125.

⁵⁹⁷ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 123.

⁵⁹⁸ DURKA, Janusz Radziwiłł: *Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 143.

1935. Zastával zde pro své zkušenosti funkci vedoucího zahraničního výboru.⁵⁹⁹ Během svého poslaneckého mandátu se mu opět naskytla příležitost vykonávat mandát ministra zahraničí po rezignaci Zaleského v roce 1932. Setkal se s prezidentem Mościckým v královském zámku, aby prodiskutoval podmínky převzetí rezortu. Janusz nechtěl, aby na jeho ministerstvu někdo prováděl personální změny bez jeho souhlasu a nelíbilo se mu, že někteří úředníci prováděli zahraniční politiku tzv. „na vlastní pěst“.⁶⁰⁰ Janusz se k vládě nakonec nepřipojil a ministrem zahraničí se tak stal již několikrát zmíněný Józef Beck. Tento výsledek se dle jeho slov dozvěděl druhý den ráno z ranních novin a z rádia.⁶⁰¹ Skrze výraznou aktivitu a postavení v rámci BBWR se kníže Radziwiłł dostal jako člen, předseda nebo akcionář do představenstva různých podniků, čímž byla jejich nezávislost v rámci státního intervencionismu narušena.⁶⁰² Jako majitel cukrovaru na svém panství Szpanów se dostal do funkce prezidenta Svazu cukrovarníků. [...] *tuto funkci, která mě časově hodně zaměstnávala, jsem přijal z důvodu, jelikož mě velmi zajímala.*⁶⁰³ Od roku 1928 byl například prezidentem Malopolské banky v Krakově, od roku 1929 polských chemických závodů Nitrat S.A. v Niewiadowie, působil v dozorčích a správních radách v Tomaszowskiej továrně na umělé hedvábí a v obchodním a zemědělském syndikátu na Volyni, dále od roku 1927 v polských závodech „Škoda“ i ve Francouzsko-polských leteckých závodech.⁶⁰⁴ Měl tedy spoustu povinností. Krátce před smrtí maršála Piłsudského velmi kritizoval novelu volebního zákona z roku 1935, který značně znevýhodňoval opoziční strany. Velkou podporu získával z řad monarchistů, kteří zvažovali různé projekty (např. chtěli oženit syna knížete s jednou z dcer maršála). I on sám byl vážným kandidátem na trůn, ale byla to pouze nevýznamná přání některých lidí.⁶⁰⁵ V průběhu roku 1935 se rozhodl kandidovat do senátu v obvodu Varšava a byl jím až do roku 1939. Jako senátor velmi aktivně bojoval za obranu politických vězňů. Argumentoval pro rozšíření zákona o amnestii i na politické uprchlíky.⁶⁰⁶

Specifickou roli v politické angažovanosti knížete Radziwiłła hrála Volyně. Tradičně největší podpoře se zde těšili národní demokraté napříč statkáři. Jenže po podpoře pozemkové reformy většinou podporu ztratili. Janusz byl již od roku 1921

⁵⁹⁹ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 542.

⁶⁰⁰ DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 157.

⁶⁰¹ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 148.

⁶⁰² DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 194.

⁶⁰³ Tamtéž.

⁶⁰⁴ Tamtéž.

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 233-234.

⁶⁰⁶ Tamtéž, s. 234.

členem Volyňské zemědělské společnosti, kam spadali statkáři, ale i drobní zemědělci, vojenští osadníci a inteligence.⁶⁰⁷ V roce 1926 zde formálně také převzal statky od svého zesnulého otce, i když se fakticky o chod a správu majetků v Ołyce staral již o pár let dříve. Důležitá byla i skutečnost, že již od 20. let 20. století zasedl Janusz v dozorčí radě Svazu volyňských statkářů.⁶⁰⁸ Kriticky vystupoval v rámci pozemkové reformy a v rámci národnostní politiky v oblasti. Nelíbilo se mu, že polské děti, i když byly v menšině, dostávali vzdělání v ukrajinštině a ne ve svém rodném jazyce.⁶⁰⁹ Na tyto problémy upozorňoval i polský tisk na Volyni. Častěji kritizoval vládní politiky vůči Volyni za svého působení v senátu po roce 1935. Volal po vedení náboženských bohoslužeb v rodném jazyce (byly vedeny pouze v ukrajinštině) a nelíbilo se mu hospodaření ve státních lesích v oblasti.⁶¹⁰ Zmiňuje, že vojvoda Józewski, konstantně ignoroval otázku zlepšení vztahů se sousedy na Východě (Ukrajina a Rusko) a pouze se soustředil na německou otázku menšin, což Janusz velmi hlasitě kritizoval.⁶¹¹

Další zajímavou aktivitou Janusze Radziwiłła bylo členství v Maltézském řádu. Janusz se stal jeho členem po smrti otce v roce 1926, jelikož polští maltézští rytíři tehdy usilovali o uznání spolku velmistrem v Římě, ale místní organizace neměla dostatek členů.⁶¹² V rámci svých aktivit kníže Radziwiłł navrhl vybudování malé maltské nemocnice v Ołyce, zároveň bezplatně poskytl pozemek na stavbu a roční dotaci 4 tisíc zlatých a pokrytí poloviny nákladů na stavbu.⁶¹³ Za své zásluhy byl v roce 1936 vyznamenán titulem správce Velkého kříže cti a oddanosti.⁶¹⁴ Nemocnice byla dostavěna v roce 1939 a měla primárně sloužit pro zraněné vojáky blízkého se válečného konfliktu.

Politicky aktivním v období druhé polské republiky byl i hrabě Maurycy Zamoyski. Ještě před vypuknutím první světové války se hrabě angažoval v několika sociálních a kulturních spolcích. O politiku se aktivně začal zajímat kolem roku 1901, kdy se osobně setkal a začal spolupracovat s Romanem Dmowským a z Maurycyho se stal věrný zastávce Národní demokratické strany (ZLN).⁶¹⁵ Ve svém Modrém paláci ve

⁶⁰⁷ DURKA, Jarosław, *Janusz Radziwiłł (1880-1967) wobec problemów Wołynia w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, In: O. M. Карліна, Л. А. Понедельник, А. Г. Шваб (eds.) *Олика та Радзивілли в історії України, Польщі й Білорусі*, Луцьк, 2018, s. 242.

⁶⁰⁸ Tamtéž, s. 244.

⁶⁰⁹ Tamtéž.

⁶¹⁰ Tamtéž, s. 245.

⁶¹¹ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 133.

⁶¹² DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 241.

⁶¹³ Tamtéž, s. 244.

⁶¹⁴ Tamtéž.

⁶¹⁵ JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarze ordynacji*, cit. d., s. 67.

Varšavě často organizoval valné shromáždění strany. V roce 1906 byl úspěšně zvolen do ruské státní Dumy.⁶¹⁶ Roku 1914 přijali polští poslanci Dumy příslib ruského cara o sjednocení polského národa pod žezlem ruského cara příznivě. Rusko si tím ale pouze chtělo zajistit přízeň polského obyvatelstva v právě probíhající válce. Později v roce 1916 francouzské velvyslanectví v Petrohradu přijalo polskou delegaci, ve které byl i Maurycy a vyjádřilo znepokojení a obavy Paříže ve věci rekonstrukce Polska.⁶¹⁷ Tato reakce potvrdila správnost závěru, ke kterému polští politici v Petrohradu dospěli už dříve. Z tohoto důvodu se Dmowski a Zamoyski odebrali do Londýna a Paříže.⁶¹⁸ Velmi výrazně Zamoyski finančně podporoval ústřední tiskovou agenturu v Lausanne (1916) a později Komitet narodowy (KNP) v Paříži, kterým byl členem.⁶¹⁹ Ten byl zformován ve Švýcarsku a později v roce 1917 se přesunul do Francie. Výbor se skládal ze členů Národní demokratické strany (ZLN), strany Skutečné politiky stejně jako z vlastníků půdy v pohraničí a polské diaspory.⁶²⁰ Prezidentem byl Roman Dmowski, starý spolupracovník hraběte Zamyského, který byl místopředsedou. Dalšími členy byli např. Grabski, Skirmunt nebo Paderewski.⁶²¹ Výbor fungoval až do roku 1919 a měl na starosti jednání na Versailleské mírové konferenci. Po oficiálním rozpuštění Komitetu narodowego setrval v Paříži a ujal se funkce plnohodnotného velvyslance polské republiky ve Francii.⁶²² Služebná Eleanora Czarnowska vzpomíná: „*dorazili jsme do Paříže a osobně jsme se setkali s celou rodinou Zamoyských na polské diplomatické misi. Jejich dům shromáždil všechny Poláky. [...] „Kouzlo hraběte dále posilovalo přátelství k Polsku.*“⁶²³ Hlavní náplní práce bylo vedení a dokončení rozhovorů s Francií a Velkou Británií o vojenské pomoci. Nejdůležitějším úspěchem v rámci francouzsko-polských vztazích bylo uzavření spojenecké smlouvy.⁶²⁴ Obsah smlouvy vypracoval spolu

⁶¹⁶ Tamtéž, s. 72.

⁶¹⁷ Tamtéž, s. 78.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 79.

⁶¹⁹ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 117.

⁶²⁰ TYSZUK, Waldemar, *Działalność Romana Dmowskiego i Komitetu Narodowego Polskiego na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r.*. In. *Przystanek Historia* [online]. [2024-06-28] Dostupné z: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/roman-dmowski/107766,Dzialalnosc-Romana-Dmowskiego-i-Komitetu-Narodowego-Polskiego-na-konferencji-pok.html>

⁶²¹ Tamtéž.

⁶²² FEDUSZKA, Jacek, *Aktywność ziemian Lubelszczyzny na forum międzynarodowym na przykładzie Kazimierza Fudakowskiego i Maurycego Zamoyskiego*, *Dzieje biurokracji*, č. XI, 2020, s. 34-35.

⁶²³ SIKORSKA, Mirosława, *Eleonora Czarnowska (1866–1950) i Wspomnienia o pracy społeczno-kulturalnej w Ordynacji Zamojskiej (1904–1920)*, *Archiwariusz Zamojski - Źródła i źródelka*, 2014, s. 138.

⁶²⁴ FEDUSZKA, Jacek, *Aktywność ziemian Lubelszczyzny na forum międzynarodowym na przykładzie Kazimierza Fudakowskiego i Maurycego Zamoyskiego*, *Dzieje biurokracji*, č. XI, 2020, s. 35.

s Piłsudským, který přijel do Paříže v roce 1921 sám Maurycy Zamoyski.⁶²⁵ Narušením jeho pracovních povinností byla skutečnost, že jeho dlouholetý spolupracovník Roman Dmowski navrhl bez předchozí domluvy hraběte Zamoyského jako kandidáta do nadcházejících prezidentských voleb. Maurycy nejprve odmítl a bránil se, ale po mnoha společných debatách a přesvědčování nakonec svolil.⁶²⁶ Národní demokraté si od kandidatury slibovali nejen hlasy pravice, ale i levice a středu. Najednou se „bývalý“ aristokrat stal vážným kandidátem na prezidentský úřad, něco co by v okolních zemích střední Evropy bylo jen stěží myslitelné, bylo v Polsku s mnohaletou tradicí polské šlechty podílející se výrazně na způsobu vlády země skutečností. Polská šlechta nebyla z veřejného života vyloučena, což dokazuje i tato konkrétní kapitola. Celkem na prezidenta kandidovalo pět kandidátů, soupeři Zamoyského byli Stanisław Wojciechowski (PSL „Piast“), Gabriel Narutowicz (PSL „Wyzwolenie“), dvou, respektive tří kol z pěti kolových voleb se zúčastnili Ignacy Daszyński (PPS) a za menšiny Jan Baudoin de Courneay.⁶²⁷ Před pátým kolem měl hrabě na svém kontě více hlasů než Narutowicz, který ovšem získal podporu obou středo-levicových stran, které volily menší zlo ve prospěch Narutowicze.⁶²⁸ V Zamoyském viděly osobu aristokrata a velkého statkáře, což logicky v těchto stranách budilo značné antipatie. Zamoyski roku 1922 na výsledky voleb netrpělivě čekal v Paříži a dlouhé čekání si zkrátil lovem, aby se uklidnil. Po zvolení Narutowicze pravice zahájila boj a vyvinula tlak, aby nově zvoleného prezidenta donutila k rezignaci.⁶²⁹ Zamoyski dále pokračuje ve svých povinnostech velvyslance a jménem polské vlády přijímá v roce 1923 rezoluci konference o uznání polských východních hranic.⁶³⁰ Po pádu vlády Witose a sestavení nové pod vedením Grabského se nový premiér snažil sblížit s Velkou Británií a k tomu hledal vhodné osoby pro ministerstvo zahraničí. Post ministra zahraničí byla v roce 1924 nabídnuta Maurycy Zamoyskému, který ji přijal a stal se tak ministrem.⁶³¹ Hrabě byl výborným kandidátem, jelikož měl bohaté zkušenosti se zahraniční politikou a šlechtický titul byl v Británii vstupenkou mezi politickou elitou. Nejen v polském prostředí byl charakterizován jako

⁶²⁵ Tamtéž.

⁶²⁶ JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, cit. d., s. 188.

⁶²⁷ Tamtéž, s. 189.

⁶²⁸ Tamtéž, s. 190.

⁶²⁹ Tamtéž, s. 191.

⁶³⁰ FEDUSZKA, *Aktywność ziemian Lubelszczyzny na forum międzynarodowym na przykładzie Kazimierza Fudakowskiego i Maurycego Zamoyskiego*, cit. d., s. 35.

⁶³¹ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 117.

muž s bezvadnou pověstí.⁶³² Měl ovšem i kritiky, kteří naznačovali, že za celou svou politickou kariéru vděčí svému bohatství. Kromě sblížení s Litvou Zamoyského program počítal také s úsilím o navázání užších kontaktů s Ruskem, především na ekonomické úrovni.⁶³³ Dále volal i po oživení polsko-československých a polsko-německých vztahů. Snažil se a prosazoval udržení přátelských vztahů s Francií.⁶³⁴ Největším úspěchem ministra však byla vnitřní reorganizace ministerstva zahraničí, kdy došlo k rozšíření a vylepšení diplomatického aparátu, přičemž některé změny byly dokončeny až později.⁶³⁵ Ještě v témže roce hrabě Zamoyski sám rezignoval na post ministra zahraničí z důvodu častých útoků na jeho osobu kvůli rozhovorům o užší hospodářské spolupráci se Sovětským svazem.⁶³⁶ Nahradil ho jiný aristokrat, Aleksander Skrzyński.

Po odchodu se věnoval aktivitám spojeným s charitativní činností. Byl také po celý život velkým mecenášem umění. Po smrti Władysława Zamoyského převzal vedení nadace, která fungovala i jako fond pro pomoc a půjčky pro některé chudé šlechtické rodiny.⁶³⁷ Zároveň byl předsedou správní rady Kórnické nadace, která darovala v roce 1938 dotaci ve výši 400 000 zlotých univerzitě v Poznani.⁶³⁸ Jeho kladný až obětavý vztah k podpoře polské kultury a umění byl ovlivněn přátelstvím s polskou uměleckou bohémou sídlící v Bavorsku, kde byl hrabě na studiích. Sám stál u založení umělecké společnosti Zachęta ve Varšavě jako její doživotní člen a uspořádal slavnostní banket ve své rezidenci v paláci Błękitnym.⁶³⁹ Nejen, že aktivně společenské spolky finančně podporoval, ale sám se jich i aktivně účastnil. Mezi příjemce jeho filantropické činnosti byli např. Dobročinná společnost ve Varšavě a Společnost o péči o nemocné mimo nemocnici.⁶⁴⁰ V obou nadacích byl zároveň víceprezidentem. V roce 1908 splatil dluh Národní filharmonie a zároveň byl několik let jejím prezidentem. Podporoval výstavbu

⁶³² JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarze ordynacji*, cit. d., s. 196.

⁶³³ Naopak podle jeho názoru nemá spolupráce s Estonskem a Lotyšskem v rámci obrany proti bolševickému útoku valný význam, jelikož jsou země podle něj odsouzeny k tomu, aby se dostali do oblasti ruského vlivu. In. Tamtéž, s. 197.

⁶³⁴ Tamtéž, s. 200.

⁶³⁵ FEDUSZKA, *Aktywność ziemian Lubelszczyzny na forum międzynarodowym na przykładzie Kazimierza Fudakowskiego i Maurycyego Zamoyskiego*, cit. d., s. 35

⁶³⁶ Tamtéž.

⁶³⁷ JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarze ordynacji*, cit. d., s. 210.

⁶³⁸ Tamtéž.

⁶³⁹ AJEWSKI, Konrad, *Pałac Błękitny w Warszawie jako przykład mecenatu Maurycyego Zamoyskiego*, *Niepodległość i Pamięć*, č. 31, 2010, s. 40.

⁶⁴⁰ Tamtéž, s. 41.

školy výtvarných umění a pomníku Adama Mickiewicze na Krakovském náměstí.⁶⁴¹ Staral se také o rodinnou knihovnu a inventář plný bohatých uměleckých děl a sbírek, které shromáždil na svém panství Zamość. Sbíрка se tehdy rozrostla na 17 tisíc knih.⁶⁴² Hrabě byl velmi schopný a důsledný v oblasti administrativního řízení své ordinace. Jak roky plynuly začalo jeho panství trpět finančními problémy, které se Maurycy pokoušel řešit, avšak i zdraví ho postupně zrazovalo.⁶⁴³

Nejmladším z mé pětice aristokratů v meziválečné éře byl Eustachy Sewerin Sapieha. Jeho kariéra byla tradičně, jak to v mládí u aristokratů bylo, vedena nejprve skrze vojenskou službu. Ve svých 17 letech byl přijat na jezdeckou kadetní školu v Grudziądzu.⁶⁴⁴ První týdny vojenského výcviku byly náročné, ale jak vzpomíná Eustachy, výcvik mu problémy nedělal, neboť byl na fyzickou námahu zvyklý ze života ve Spuszy a byl velmi dobrým jezdcem.⁶⁴⁵ Jezdectví bylo v šlechtických rodinách vyučováno jako šerm již od dětství. Tradičně se na konec výcviku konal velký překážkový závod. Roku 1935 získal hodnost velitele čety. „ *Abyste mohli být na svou uniformu hrdí, museli jste využít služeb nejlepších varšavských krejčích. To mi způsobovalo spoustu potíží, protože Spusza (otec pozn. autora) nikdy nepolevil ze své velmi přísné kontroly nad tokem hotovosti do mé kapsy. Pokud šlo o důstojnické boty, musel jsem doma použít všechny své přesvědčovací schopnosti, abych získal správnou částku.* ”⁶⁴⁶ Když jsem tu narazil na otce Eustachyho, rád bych se u něj na chvilku zastavil.

Eustachy Kajetan Sapieha byl politicky velmi aktivním. Již v roce 1919 sloužil republice jako její velvyslanec ve Velké Británii.⁶⁴⁷ Ve stejném roce se účastnil neúspěšného převratu proti vládě, který jsem již detailněji popisoval. Stanul ve dvou vládách jako ministr zahraničí, nejprve ve vládě Grabského a potom Witose (1920-1921).⁶⁴⁸ Později v letech 1928-1930 působil jako poslanec BBWR v sejmu. V sejmu byl společně s Januszem Radziwiłłem a dalšími vlastníky půdy členem konzervativního

⁶⁴¹ MINTZBERG, Aneta, *Zapomniany mecenas odrodzonej Rzeczypospolitej Maurycy Zamoyski (1871–1939)*. In. Przystanek Historia [online]. [2021-11-13] Dostupné z: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/ruch-narodowy/75898.Zapomniany-mecenas-odrodzonej-Rzeczypospolitej-Maurycy-Zamoyski-18711939.html>

⁶⁴² WIDELSKA, *Konstanty Zamoyski w kręgu rodziny*, cit. d., s. 218.

⁶⁴³ Tamtéž.

⁶⁴⁴ SAPIEHA, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy*, cit. d., s. 39.

⁶⁴⁵ Tamtéž, s. 40.

⁶⁴⁶ Tamtéž, s. 42.

⁶⁴⁷ *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, cit. d., s. 87.

⁶⁴⁸ Tamtéž, s. 111.

výboru, který slučoval tři různé strany za účelem programové spolupráce.⁶⁴⁹

V armádě ne vždy bylo pochopení pro šlechtice důstojníky. O jedné takové zkušenosti během cvičení sám Eustachy vypráví: [...] „*nařídil celé skupině důstojnických kadetů, aby se hlásili společně. V jeho očích jsme byli pro vojenskou službu naprosto nezpůsobilí*“⁶⁵⁰ V jezdeckém pluku sloužil mimo jiné s hrabětem Krasínským nebo Rostworowským. V září 1939 se Eustachy spolu s 2. jezdeckým plukem hulánů zúčastnil začínající druhé světové války. „*Po 17. září, navzdory mým pocitům zoufalství z dané situace, mě už jen samotná účast na akci dělala šťastným.*“⁶⁵¹ Po bitvě v Kocku byl za své služby odměněn válečným křížem.⁶⁵² Porážce Polska však nezabránil. Výrazné podnikatelské aktivity prováděl Eustachy až po druhé světové válce, a to konkrétně v Keni v Nairobi, kde pobýval i se svým otcem. Místní nerostné suroviny nabízely nemalé možnosti podnikání a tak se Eustachy rozhodl pro těžbu rubínů.⁶⁵³ Spolu s tím se také velmi intenzivně věnoval lovu. S těžbou drahokamů mu pomáhalo domorodé obyvatelstvo Keni. Ty následně prodával jeho přítel v Londýně. V 50. letech firma Tiffany sídlící v New Yorku rozpoutala šílenství kvůli safírům, které nazývala tanzanit. Sám Eustachy vzpomíná, že nikdy safíry v Keni nenašel, jediný komu se to prý povedlo, byl sir Charles Markham, bratr první manželky Edwarda Raczyńského.⁶⁵⁴

Ženy a manželky aristokratů ve 20. a 30. letech 20. století samozřejmě nemohly politicky aktivně působit. Své manželky však na jejich diplomatických misích často doprovázely a spojily příjemné s užitečným. Tato skutečnost napomáhala cestování, o kterých aristokratky psaly ve svých vzpomínkách. Již od mládí byly vedeny k charitativní a sociální činnosti a pomoci druhým. Příkladem nám může být Matylda Sapieżyna. Ta byla členkou skupiny YWCA (Křesťanské sdružení mladých žen), nadnárodní, socialně-vzdělávací organizací. Maria se skupinou velmi silně spolupracovala. V roce 1920 spolu se zástupkyní YWCA z USA pracovala na otevření klubů pro zdravotní sestry, dělnice a úřednice.⁶⁵⁵ Kluby měly sloužit pro mladé ženy za účelem duševního a praktického vzdělávání prostřednictvím kurzů, přednášek, besed, gymnastiky, sportu a společných výletů.⁶⁵⁶ Velmi výhodná byla i skutečnost, že v Krakově náklady na provoz klubů platila

⁶⁴⁹ BAŃ-PITUCHA, Aneta, *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie w latach 1918-1939*, Lublin: Wydawnictwo Werset, 2016, ISBN 978-83-63527-75-4, s. 147.

⁶⁵⁰ SAPIEHA, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy*, cit. d., s. 47.

⁶⁵¹ Tamtéž, s. 111.

⁶⁵² Tamtéž, s. 123.

⁶⁵³ Tamtéž, s. 254.

⁶⁵⁴ Tamtéž, s. 259.

⁶⁵⁵ SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 364.

⁶⁵⁶ Tamtéž.

americká pobočka asociace. Následujícího roku vzniklo Sdružení mladých žen. Tyto projekty byly pro emancipaci žen a boj za práva žen velmi důležité a přínosné. Poskytovaly potřebným ženám pomoc, vzdělání i bezpečné útočiště.

5.5. Cestování v životě aristokracie

Cestování je specifickým trávením volného času v prostředí šlechty, jelikož i samotný pohyb mezi majetky uvnitř rozsáhlého území Polska se do cest počítá. Cestování šlechty se v průběhu staletí výrazně proměnilo. Dřívější cesty, většinou pracovní v rámci diplomatické nebo vojenské mise, se postupně vyvinuly na ukázkou elitního způsobu života. Samotná podoba, se začala měnit již na konci 18. století, kdy se v Anglii v důsledku rozvoje v rámci průmyslové revoluce zrodil koncept cestování pro zábavu.⁶⁵⁷ Někteří šlechtici se právě na cesty vydávali za touhou po exotice a dobrodružství a stali se tak přímo průkopníky moderního turismu.⁶⁵⁸ Aristokracie začala cestovat pro pouhé potěšení. Cestování na počátku 20. století navíc bylo jednodušší a pohodlnější než kdy jindy. Nejvhodnější a nejvyužívanější dopravní prostředek byl stále vlak, ale v 90. letech 19. století se začal rozvíjet nový způsob dopravy a to cestování automobilem.⁶⁵⁹ Cestování za účelem rekreace se dokonce po roce 1918 rozšířilo napříč společností (již to nebyla jen doména šlechty a bohaté buržoazie).⁶⁶⁰ Mimo cestování do zahraničí aristokraté cestovali i uvnitř Polska. Nejoblíbenější rekreační destinací bylo polské lyžařské středisko Zakopané. Nová éra Zakopaného se začala psát po konci první světové války. [...] „Byli tu všichni: básníci, spisovatelé, malíři, architekti, herci, aristokraté, politici a právníci.“⁶⁶¹ Pravidelným hostem zde byl i August Zamoyski, aristokrat a sochař, který měl pověst dobrodruha. Byl vášnivým lyžařem, horolezcem, motocyklistou a jeho fotografie během účasti na lyžařských soutěžích hojně publikovaly časopisy, přičemž fotky vyvolaly všeobecnou senzací.⁶⁶² Lyžování se stalo velmi módní a moderní zábavou. Dokonce tak populární, že Zakopané hostilo v roce 1929 mistrovství světa v severském lyžování. Mistrovství opanovala výprava z Norska, domácí Bronislaw Czech

⁶⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš, DOUŠOVÁ, Hana, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století: 1. díl: Dějiny hmotné kultury*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001, ISBN 80-7194-414-9, s. 106.

⁶⁵⁸ BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, cit. d., s. 104.

⁶⁵⁹ HOZÁK, Jan. *Zrození motorismu a jeho charakter ve vztahu k cestování*. In: BOBKOVÁ, Lenka - HRUBÁ, Michaela (eds.). *Cesty a cestování v životě společnosti: [sborník příspěvků z konference konané 6.-8. září 1994 v Ústí nad Labem. Acta Universitatis Purkynianae. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995, ISBN 80-7044-136-4, s. 474.*

⁶⁶⁰ ŁOZIŃSCY, Maja a Jan, *W kurortach przedwojennej Polski*, Warszawa: PWN, 2012, ISBN 978-83-01-21432-6, s. 5.

⁶⁶¹ Tamtéž, s. 19.

⁶⁶² Tamtéž, s. 24-26.

skončil na čtvrtém místě celkově.⁶⁶³ Lyžování nebyla jediná aktivita, co se zde dala dělat. Bylo zde nespočet luxusních restaurací a hotelů, hudební akce a sídlil zde bridžový karetní klub, který byl založen ve 30. letech. Bylo to ideální místo na trávení času na zdravém, čerstvém vzduchu, ideální pro aristokraty v rámci cesty za zdravím vedle lázní.⁶⁶⁴ Další populární destinací byla malá část pobřeží u Baltského moře. Tato turistická expanze započala po výstavbě přístavu Gdyně. Obzvláště letoviště na Kamenné Hoře přitahovalo místní smetánku. Hosté měli k dispozici četné penziony a hotely, moderní lázeňský dům a vlivné osobnosti zde stavěly své vily. Vlastní vily měli i aristokraté.⁶⁶⁵ Polská šlechta si více než kdekoli jinde zachovala proslulou polskou pohostinnost. Prázdniny, rodinné oslavy a dovolené přilákaly na panství četné hosty, blízké i vzdálené příbuzné, přátelé, známé a sousedy.⁶⁶⁶

Byly zde ale i výjimky. „*Náš dům nenavštěvovalo mnoho hostů, protože kontakty našich rodičů s nejbližšími sousedy nebyly tak srdečné.*“⁶⁶⁷ K návštěvám hostů z Rakouska, zejména rodinných příslušníků, které matka Marie Czapské milovala, moc často také nedocházelo.⁶⁶⁸ Hlavním důvodem byla vzdálenost, kdy výprava z Rakouska na Bílou Rus znamenala celou řadu problémů.⁶⁶⁹ Po první světové válce připadlo území v dnešním Bělorusku, kde se nacházelo rodové sídlo v Przyłukách Sovětskému svazu a rodina se tak musela přestěhovat a dům opustit. Zpestřením následného pobytu ve Varšavě byla cesta do Paříže v roce 1925. V rámci skromného stipendia přijela Maria do města dokončit svou doktorskou práci.⁶⁷⁰ Pobyt však nezačal příliš šťastně. „*Tam mě na ulici srazilo auto a já jsem ležela se zlomenou nohou v pronajatém pokoji na rue Madame č. 48.*“ Zde opět potkala kněžnu Bichette Radziwiłłovou. Ta po domluvě s bratrem Marie Józefem Czapským nosila do hotelu kastrůlek s polévkou, načež i poslala Marii tři tisíce franků na výlohy spojené s léčbou.⁶⁷¹ Jak sama konstatuje, kněžna Bichette jí velice pomohla: [...] „*výlohy za lékařskou péči a vůbec na zajištění slušného živobytí pro mě tehdy byly docela problém.*“⁶⁷²

Samotný rod Radziwiłłů měl ve společnosti specifické postavení a ohromnou

⁶⁶³ In: FIS.com. [online]. Dostupné z:

<https://www.fis-ski.com/DB/general/results.html?sectorcode=NK&raceid=292>

⁶⁶⁴ BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, cit. d., s. 104.

⁶⁶⁵ ŁOZIŃSCY, *W kurortach przedwojennej Polski*, cit. d., s. 145.

⁶⁶⁶ ŁOZIŃSCY, *W Przedwojennej Polsce*, cit. d., s. 92.

⁶⁶⁷ CZAPSKA, *Evropa v rodině*, cit. d., s. 188.

⁶⁶⁸ Tamtéž, s. 194.

⁶⁶⁹ Tamtéž.

⁶⁷⁰ Tamtéž, s. 196.

⁶⁷¹ Tamtéž, s. 197.

⁶⁷² Tamtéž, s. 196.

prestiž. „*Radziwiłłowé se jakožto první mezi rody v Polsku cítili nadřazení nad všechny ostatní šlechtické rody včetně těch magnátských, ale současně za ně cítili i jistou odpovědnost, poněvadž více či méně všichni byli s jejich velkým rodem nějak spřízněni, ať už se nacházeli kdekoliv.*“⁶⁷³ Někteří zchudlí aristokraté byli téměř stálými hosty u jejich stolu.⁶⁷⁴ Krásně nám to dokazuje šlechtickou sounáležitost, o které jsem se zmínil dříve. Vliv a prestiž rodiny Radziwiłłů byla ohromná. Při oslavách zlaté svatby rodičů Janusze Radziwiłła byli do Ołyky pozváni další aristokraté, mimo jiné i Jan Sapieha se svou ženou Matyldou Sapieżynou z Windisch – Graetzów a také Janina Zofia Potocká s manželem, která na výročí vzpomíná.⁶⁷⁵ Právě z jejího deníku je patrné, že s rodinou Radziwiłłů udržovala se svým manželem Konstanty Potockým pravidelné styky. Důvod mohla být také vzdálenost, jelikož obě rodiny měly statky na území dnešní Ukrajiny. Janina Zofia Potocká také často navštěvovala svou sestru Anielu na panství v Kozłówcce. Sestry se měli velmi rády a byly k sobě připoutané.⁶⁷⁶ Z toho lze odvodit blízký vztah s rodinou Zamojských.

Velmi populární zemí, kde polská šlechta trávila dovolenou, byla jednoznačně Francie. Zejména hlavní město Paříž bylo centrem luxusních obchodů, módy a života. Věhlasné francouzské značky jako Cartier (1847) nebo Louis Vuitton (1854) existovaly již více než půl století. Oblíbenou zemí byla Francie i pro Matyldu Sapieżynu, která navštívila na svých cestách několik měst. Mnohokrát navštívila svého syna Pawła v univerzitním městě Grenoble. Město na ní ale nedělalo moc pěkný dojem: „*v Grenoblu nás Pawelek ubytoval v přehnaně honosném hotelovém apartmánu. Město není hezké, údolí Isère leží mezi holými horami a i přes zimu je vidět naprostý nedostatek vegetace, budovy jsou ošklivé, bez jakéhokoli stylu a typu.*“⁶⁷⁷ Po návštěvě odjeli manželé strávit zimu v Cannes. Tam nejprve strávili pár dní v penzionu nedaleko kláštera Nanebevzetí panenky Marie, později se přesunuli do jiného penzionu blíže moři. „*I když byl pokoj malý, lokalita, výhled na moře a dostupné ceny nám perfektně vyhovovaly. První ráno, když jsem vyšla ven a nadechla se čerstvého vzduchu, vůně eukalyptů a pomerančovníků, přičemž se mi opravdu zdálo, jako by do mě vstupoval nový život.*“⁶⁷⁸ Matylda se zde také seznámila se zajímavými lidmi. V Monte Carlu Matylda několikrát navštívila herny a jak

⁶⁷³ Tamtéž, s. 197.

⁶⁷⁴ Tamtéž.

⁶⁷⁵ POTOCKA, *Peczara*, cit. d., s. 11-12.

⁶⁷⁶ SZCZEPANIAK, *Janina z Potockich Konstantowa Potocka*. [online]

⁶⁷⁷ SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 396.

⁶⁷⁸ Tamtéž, s. 396-397.

sama tvrdí, jen tak ze zvědavosti. Kníže Michał Radziwiłł je tehdy pozval na oběd a po seznámení s jeho španělskou manželkou komtesou de Ste Suzanne také do herny. „ *Po obědě nás vzal do herny, kde se naskytl pohled na lidi všech společenských vrstev a věku, jak zírají na ruletu a který mi byl odporný.*“⁶⁷⁹ . Několikrát navštívila Paříž také Maria Lubomirská. Nešetřila pozitivními dojmy: „*Paříž je úžasná, [...] slunce svítí, v ulicích jsou davy krásných, elegantně oblečených dam, na každém kroku hromady květin, hromady ovoce – obchody jsou hezčí než kdy jindy a je tu spousta života, ruchu a ještě více luxusu.*“⁶⁸⁰ Následný pobyt v Paříži v roce 1931 při cestě do švýcarské Ženevy již tak radostný nebyl. Cestu totiž poznamenala smrt dcery Doroty Lubomirské o rok dříve. Maria vzpomíná: „ *Hotel je pěkný, pokoje jsou malé, ale pohodlné, počasí teplé a slunečné, [...] ale obchody pro mě ztratily své kouzlo – až příliš bolestně mi připomínají Dosie. Trávili jsme tolik času prohlížením výloh obchodů, že když jsem viděla šaty nebo klobouk, nemohla jsem si pomoci a zeptala jsem se: slušely by Dosie, líbily by se jí?*“⁶⁸¹ Francii kvůli nákupům navštěvovala pravidelně, zejména právě oblíbenou Paříž, ale třeba i přístavní město Nice.

Janina Zofia Potocká navštěvovala před válkou v létě pravidelně s rodinou Oděsu. Moře bylo velkým lákadlem: „*koupání v moři, plavby na plachetnici, rybaření, výhledy na přístav a jeho život byly vždycky tak zajímavé.*“⁶⁸² Na dovolenou k moři jeli vlakem. Vlak jel podél přístavu, pak podél moře a prázdnou stepí, míjející akáciové háje. Nedaleko Limanu se nacházelo koupaliště, kde na hosty čekalo slané bahno, vystavené slunci, které bylo po zaschnutí omyto v teplé vodě.⁶⁸³ Došlo také na koupání v moři na pláži Lanžeron. V minulosti byly pláže často odděleny na mužskou a ženskou část. V Oděse byly tyto pláže od sebe odděleny velkými šedými plachtami sahající až k vodě, přičemž ženská část pláže byla takto oddělená celá. „*Člověk tam plaval jako v plátěné kleci.*“⁶⁸⁴ Samotné potěšení neskýtal jen přístav: „*široké ulice lemované akáciemi, s krásnými činžovnými domy a velkými, bohatými obchody, ve srovnání s Varšavou působily dojmem hlavního města.*“⁶⁸⁵ Mnoho statkářů zde mělo své vily, mezi ně patřil i manžel Janiny Konstanty Potocki.⁶⁸⁶ Mimo dobře strávený čas zde Konstanty Potocki získal

⁶⁷⁹ Tamtéž, s. 404-405.

⁶⁸⁰ LUBOMIRSKA, *W słowach i obrazach*, cit. d., s. 122.

⁶⁸¹ Tamtéž, s. 125.

⁶⁸² POTOCKA, *Peczara*, cit. d., s. 251.

⁶⁸³ Tamtéž, s. 252.

⁶⁸⁴ Tamtéž.

⁶⁸⁵ Tamtéž.

⁶⁸⁶ Tamtéž.

cenné kontakty, neboť se tady seznámil s doktorem Dłuským, se kterým spolu se Sienkiewiczem a Adamem Krasińským založil první moderní sanatorium pro pacienty s tuberkulózou v Zakopaném.⁶⁸⁷ Obecně v oblasti kolem Oděsy žila početná kolonie Poláků.

Dalším městem, které rodina navštěvovala, když to ještě bylo možné, byl Kyjev. „*Kyjev se svými kostely, mnichy a veškerými životními zvyklostmi měl velmi ruskou tvář, jen tu a tam tu upoutala pozornost polská jména a obchody.*“⁶⁸⁸ I tak zde žilo plno polské inteligence a s mnohou z nich Konstanty Potocki udržoval kontakty. Cesty do Kyjeva se primárně nesly v duchu obchodních záležitostí. Večery se ovšem proměňovaly v sérii zábav, večírků a plesů. [...] „*Nejkrásnější dámy z pohraničí oslňovaly svou krásou a luxusem svých šperků,*“ na některých ze soukromých nebo charitativních večírků.⁶⁸⁹ Janina spolu s Konstantym si užívali klidu a míru venkovského života v Peczarze, ale taky rádi čas od času jezdili do víru měst jako jsou Varšava, Oděsa nebo Kyjev.

Za války pobývala v Kyjevě také kněžna Lubomirská. Maria byla nucena vycestovat již za války během postupu fronty. Střídavě pobývala ve Varšavě a v obci Mała Wieś, kam si jezdila odpočinout: „*venkov dezinfikuje duši, město otravuje, vysušuje a vysává. Rajská zahrada je pro mě zdrojem štěstí a omlazení.*“⁶⁹⁰ Během války také pobývala v Petrohradu. Maria Małou Wieś velmi milovala a ráda zde trávila svůj čas, zejména po válce když bylo potřeba vesnici obnovit. I kvůli nemoci v roce 1921 strávila doma ve městě jen osm týdnů v naději, že se na venkově rychleji uzdraví.⁶⁹¹ Velmi často zde pobýval i její manžel Zdzisław Lubomirski, kterého v soukromí oslovovala Zdzisiu. Ve městě trávila čas nejčastěji ve Varšavě, kde od rodičů dostala Biały Pałacyk na Frascati.

To Matylda Sapieżina cestovala téměř neustále. Doma, jak už jsem zmínil, trávila čas v rodovém sídle Siedliska, které vlastnil její manžel Paweł Sapiecha. To musela s manželem na krátký čas opustit kvůli postupující frontě během první světové války a uchýlit se na čas do Krakova. Zde se spolu s manželem věnovala humanitární činnosti spojené s organizací Červeného kříže. Uprostřed jejích toulek a styků s armádou jí zarazilo chování německých vojáků: [...] „*Němci se v Říši vždy chovají tak, aby je cizinci, mezi nimiž žijí, nenáviděli. Proč se tento Němec, který je doma spravedlivý, věrný,*

⁶⁸⁷ Tamtéž, s. 254.

⁶⁸⁸ Tamtéž, s. 265.

⁶⁸⁹ Tamtéž, s. 266.

⁶⁹⁰ LUBOMIRSKA, *W słowach i obrazach*, cit. d., s. 32.

⁶⁹¹ Tamtéž, s. 51.

oddaný a chudý, když si oblékne uniformu, chová brutálně a bezohledně mezi cizím obyvatelstvem, a to nejen mezi nepřáteli, ale i mezi spojenci?“⁶⁹² Po válce s prací pokračovala. Manžel Paweł byl ve válce s bolševickým Ruskem v roce 1920 postřelen a strávil nějaký čas v sanatoriu, kde ho Matylda pravidelně navštěvovala. V roce 1923 vyrazili oba spolu za zdravím právě do oblíbeného Zakopaného.⁶⁹³ Strávili zde spolu celkem tři měsíce. Ubytování byli ve vile, ale jak Matylda vzpomíná: „*ubytování a jídlo nebyly prvotřídní, ale bylo nám dobře.*“⁶⁹⁴ Již z obtížné situace Marie Czapské nastíněné dříve, tak i zde je možné vydedukovat, že i mnozí aristokraté po zničující válce, kdy byly jejich majetky zničeny, vyrabovány na tom ne vždy byli finančně úplně nejlépe a čekala je práce s obnovou rodinného majetku. Matylda si po třech měsících svůj pobyt prodloužila, když po návratu manžela do Lvova a Siedlisky přijela do vily bydlet její přítelkyně Wanda Zamoyská.⁶⁹⁵ Matylda měla delší problémy s horečkou a tak se po návratu do Krakova rozhodla odjet na květen a červen do Brixenu v severní Itálii. „*Toto místo mi bylo vždycky drahé a známé*“, [...] „*také jsme se setkali s mou sestřenicí Adini Windisch-Grätz, která nás často zvala k sobě domů. Absolvovali jsme s ní spoustu krásných výletů.*“⁶⁹⁶ Po odjezdu z Francie, zmiňovanou dříve, Matylda spolu s Marií Sapieżynou, manželovou sestrou, navštívili Pisu, Sienu a samotný Řím. Matylda byla velmi pobožná a spolu s Marií se zúčastnili audience polské pouti a papežské mše určené pro Poláky a Španěle: „*Střídavě se zpívaly polské a španělské písně, přičemž španělský zpěv byl mnohem krásnější a propracovanější než naše milované primitivní polské písně.*“⁶⁹⁷ V listopadu 1927 pobývala v Budapešti, kde se pravidelně účastnila mší. Mezitím se její manžel chystal podniknout dobrodružnou výpravu do střední Afriky.⁶⁹⁸

Kontinent Afriku několikrát navštívil i Hipolit Korwin-Milewski. Po Egyptu a Alžírsku navštívil v zimě Tunisko a vzpomíná: „*tentokrát jsem jel do Tunisu, který mi byl neznámý. Země na mě nedělala takový dojem jako kdysi Alžírsko nebo dokonce Egypt.*“⁶⁹⁹

Maria Lubomirská navštívila také Egypt, konkrétně Alexandrii, přičemž dceři Julii začínal nový školní rok v Británii, jehož začátek z těchto důvodů nestihla.⁷⁰⁰ Cestu

⁶⁹² SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 261.

⁶⁹³ Tamtéž, s. 380.

⁶⁹⁴ Tamtéž.

⁶⁹⁵ Tamtéž.

⁶⁹⁶ Tamtéž, s. 382.

⁶⁹⁷ Tamtéž, s. 407.

⁶⁹⁸ Tamtéž, s. 425.

⁶⁹⁹ KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień*, cit. d., s. 350.

⁷⁰⁰ LUBOMIRSKA, *W słowach i obrazach*, cit. d., s. 92.

však pečlivě nafotila, jak bylo jejím zvykem. Afrika se stávala vcelku populární destinací.

Egypt nenavštívila sama, neboť Janina Zofia Potocká se s manželem Konstanti Potockým a s jejich dvěma dcerami vydala na exotickou cestu podél Nilu.⁷⁰¹

Edward Raczyński spolu s manželkou Cecylií rádi cestovali i mimo pracovní přesuny. Cecylia ráda jezdila na výlety kabrioletem vhodně oblečená, včetně speciálních řidičských rukavic. Společnost na cestách jim dělal jejich skotský teriér Malfus.⁷⁰²

Podobně na tom byl i Janusz Radziwiłł, který jako předseda zahraničního výboru v sejmu často cestoval do zahraničí. Tyto cesty se nesly v duchu povinností, ale i dovolené. Často jezdil do Paříže, kde přednášel dokonce i v Bourbonském paláci. „*Tyto projevy mi nečinily žádné velké potíže, protože díky rodičům jsem již od dětství mluvil plyně polsky a ještě lépe německy, ale také plyně francouzsky a anglicky. To se mi v životě hodilo o něco později, když jsem kvůli polooficiálním funkcím, které jsem zastával, jezdil na cesty do zahraničí.*“⁷⁰³ Kniže také rád jezdil užít si čerstvého mořského vzduchu a sluníčka do Itálie. Opakovaně zde i se svoji ženou Annou pobýval.⁷⁰⁴ Na svoji poslední dovolenou v roce 1939 vzpomíná: „*Většinu času během mé dovolené v roce 1939 jsem strávil na Volyni, hlavně v Olyce. Léto bylo, pokud si vzpomínáte, velmi krásné, všichni jsme doufali, že se blížící se válečná bouře zpozdí.*“⁷⁰⁵

Asi nejzajímavější byla cesta, kterou podnikla Matylda Sapieżyna s rodinou do svaté země. Sama Matylda byla pověřena vedením korespondence, kalkulací nákladů a výběrem přepravní linky. Jak sama přiznává, dost jí to zaměstnávalo a musela projevit hodně energie, aby se zmiňovaná cesta uskutečnila.⁷⁰⁶ Konečně 12. března 1929 se rodina vydala na cestu. Nejprve do Vídně, kde proběhla poslední konzultace se zprostředkovací agenturou Cook, nákupy a cesta do Terstu. „*Jaká to byla úleva a gioia*⁷⁰⁷ „*když jsem brzy ráno z okna vagónu vlaku spatřila modré moře pod mírně slunečnou oblohou.*“⁷⁰⁸ Plavba přes Jaderské a Středozemní moře trvala tři dny. „*Po vyplutí s Terstu se stala velmi bolestná nehoda, když naše loď převrátila a potopila bárku s pískem, která se nějakou nevysvětlitelnou náhodou ocitla v cestě lodi. Do vody spadlo pět lidí a zachránili se pouze dva! Kromě toho byla naše cesta nádherná a radostná, výhled na moře s jeho měnícími*

⁷⁰¹ SZCZEPANIAK, *Janina z Potockich Konstantowa Potocka*. [online]

⁷⁰² WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 70.

⁷⁰³ JARUZELSKI, *Książę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, cit. d., s. 139.

⁷⁰⁴ DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 267-269.

⁷⁰⁵ ŁOBODOWSKI, Józef, *Wspomnienia Janusza Radziwiłła*, Kultura, č. 11, 1967, s. 96.

⁷⁰⁶ SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 440.

⁷⁰⁷ Radost (italsky)

⁷⁰⁸ SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 440.

se barvami, pobřežím a řeckými ostrovy.⁷⁰⁹ Při svaté cestě do svatě země jim dělal společnost sám arcibiskup. Vylodili se v Alexandrii a pokračovali vlakem do Káhiry. Zde mimo pyramidu navštívili i věhlasný Luxor. Poté pokračovali do města Hebron v Gaze a do Jeruzaléma. Po peripetích s místními muslimy, kteří aristokraty a arcibiskupa odmítli vpustit k hrobkám Abrahama, Izáka a Jáko, se do hrobky nakonec podívali.⁷¹⁰ Následovala prohlídka kostelů sv. Anny, baziliky Božího hrobu a sv. Štěpána. A konečně večer kostel nanebevzetí Panny Marie.⁷¹¹ „*Večer arcibiskup sloužil mši u Pánova hrobu za účasti katolických diplomatů.*“⁷¹² Cesta byla pro Matyldu, jakožto silně věřící ženu, velmi důležitá a obrovský zážitek. S láskou na ni vzpomínala, ale mrzelo ji, že podrobné zápisky z cesty později v Siedlisce shořely.

Aristokraté si samozřejmě vytvářeli četné kontakty a sociální sítě ať už v zahraničí, nebo doma v Polsku. Známosti byly důležité i kvůli budoucí politické činnosti některých aristokratů. Kvůli rozdělení státu v minulosti často rodinné, ale i jiné styky se zahraniční šlechtou přetrvaly i po vytvoření druhé polské republiky. Co se týče sňatkových vzorců, tak zde většinou panovala přísná endogamie. Jako příklad nám mohou posloužit aristokraté a aristokratky z mého výzkumného vzorku. V rodinách najdeme staré rody jako Radziwiłłowé, Zamoyští, Lubomirští, Sapiehowé, Czapští, Potoční, Raczyńští nebo Ossolinští. Ze vzpomínek je patrné, že se rodiny stýkaly mezi sebou na svých panstvích, dokonce po první světové válce udržovaly stále povědomí o jakési první společnosti. Z mého výzkumu také vyplývá, že se rodiny přátelily s rovnorodými příslušníky rodin, které jsem v rámci svého vzorku nezmínil, jako například: Tyszkiewiczové, Czetwertyńští, Kwileční, Krasičtí nebo Sanguzskové. Mezi sebe brali i rody původem německé, které ale měly své majetky na území Polska již celé věky. Mám na mysli německou rodinu Broel-Plater, o které jsem se již zmínil. Dvě aristokratky Marie Czapská a Matylda Sapieżyna měly část své rodiny původem ze zahraničí. Maria Czapská přes matku měla příbuzné v české větvi Thun-Hohensteinů, zatímco Matylda v rakouském rodu Windisch-Grätz. V rámci mého výzkumu jsem nezaznamenal, že by Maria udržovala nějaké bližší styky s rodinou usazenou v Čechách. Mohlo to být také zapříčiněno tím, že Maria pobývala většinu života v Paříži. Na druhou stranu Matylda

⁷⁰⁹ Tamtéž, s. 441.

⁷¹⁰ Tamtéž, s. 444.

⁷¹¹ Tamtéž.

⁷¹² Tamtéž, s. 445.

Sapieżyna udržovala úzké styky s rodinou, hlavně se sestrou a pravidelně navštěvovala Vídeň a Rakousko.

5.6. Volnočasové aktivity

Lov

Pro vlastníky půdy, zejména pro aristokracii, byl lov ve skutečnosti více než jen způsob, jak získat zásoby masa. Pro aristokracii byl lov pokračováním staletých tradic rytířů, čas strávený v sedle se zbraněmi.⁷¹³ Zároveň se nacházíme v době, kde lov je stále více zábavné trávení volného času a sportem, přičemž populárnější pro zpestření dne byl zejména pro aristokraty, kteří trvale nežili na venkově.⁷¹⁴ Uvnitř venkovských sídel se nacházely reprezentativní sály, lovecké salóny nebo rytířské sály, které ohromovaly hosty loveckými trofejemi a zbraněmi.⁷¹⁵ Samotný lov byl pečlivě naplánován a důsledně připravován. Bylo vyznačeno území, vybráni lidé, kteří byli rozděleni do skupin.⁷¹⁶ Obvykle byl pořádán od konce zimy do března nebo dubna.⁷¹⁷ Lov byl bez debat primárně mužskou záležitostí, ale samozřejmě jako všude existovaly výjimky. Při lovu zvěře byli využíváni lovečtí psi, kteří byli na některých panstvích chováni.⁷¹⁸ Zájem o lov vzrostl i v uměleckých kruzích, přičemž umělci přijížděli na venkov na pozvání rodin pozemkové šlechty a na jejich žádost malovali krajinu a přírodu spolu s loveckými motivy.⁷¹⁹ Maria Lubomirská vzpomíná: „*Byl to velmi veselý a jubilejní den. Začalo to mší svatou a společným focením na nádvoří. Pak strýc Józio dostal od Kossaka obraz zobrazující lovecké společníky na koních. Po snídani se hosté vydali na anglický lov jelenů, červené fraky, nádherné koně, štěkající psi.*“⁷²⁰ Zároveň lov nebyl jen o lovení zvěře, ale o navazování nových a posilování starých kontaktů v rámci aristokracie. Maria Czapská si poznamenala: „*Na každoroční hony na zajíce, lišky a někdy i vlky, poněvadž v našich lesích jiná zvěřina nebyla, což byl rozdíl ve srovnání s jinými lesy, kde se nacházeli divočáci, tetřevi i losi, se vždycky sjížděli stejní sousedé.*“⁷²¹ Pořadatel samozřejmě plnil roli hostitele se vším všudy. „*Hostům se i ve dnech, kdy probíhaly hony, se před obědem*

⁷¹³ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 209.

⁷¹⁴ VYDRA, Zbyněk, *Aristokracie a lov v pozdně-carském Rusku*. In: LENDEROVÁ, Milena, *Zvířata a jejich lidé* (eds.). Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2023, ISBN 978-80-246-5157-6, s. 308.

⁷¹⁵ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 210.

⁷¹⁶ Tamtéž, s. 216.

⁷¹⁷ KWILECKI, Andrzej, *Ziemiaństwo wielkopolskie*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1998, ISBN 83-211-1232-3, s. 210.

⁷¹⁸ Tamtéž.

⁷¹⁹ Tamtéž, s. 213.

⁷²⁰ LUBOMIRSKA, *W słowach i obrazach*, cit. d., s. 96.

⁷²¹ CZAPSKA, *Evropa v rodině*, cit. d., s. 188.

podávaly předkrmy s vodkou (žitnou), na stole bylo maďarské a francouzské víno.⁷²² Jelikož se lov a lovecké hony staly i ukázkou prestiže pořádajícího, vznikaly po celé zemi různé lovecké a myslivecké spolky, kde hrála prim aristokracie. Existovaly také jakési elitní organizace, kde byla aristokracie hojně zastoupena například lovecký klub ve Varšavě nebo můžeme uvést sdružení vlastníků půdy, společnost pro podporu chovu koní a Maltézský řád.⁷²³ Na lov se svým otcem a bratrem ve 30. letech vzpomíná Eustachy Sapieha: „s našimi sousedy jsme lovili relativně málo na to, aby se daly pořádat lovy na pozvání. Kromě losů, rysů a jelenů zde však žádná jiná zvířata nejsou. [...] trofeje byly vynikající, obvykle nebyli zabiti více než dva jeleni ročně, ale měli velmi krásné parohy.“⁷²⁴ Na úspěšnosti a možnosti úlovků velmi záleželo, podle toho v jakém lese se daný lov konal. Ne všechny byly stejné a žila v něm různorodá zvěř. Nejlepší lov kachen se konal na podzim nedaleko paláce v Małe Wieści, kde pobýval Zdzisław Lubomirský se svoji ženou Marií Lubomirskou. „Nedaleko paláce se nacházel rybník zarostlý rákosím, [...] tam už mladí ptáci dokázali vysoko létat a stávali u břehů.“⁷²⁵ Matylda Sapieżyna vzpomíná, že před první světovou válkou se do lesa v Siedlisce na lov chodilo skoro pořád. Po válce ovšem tyto lovecké vyjížděky, obvykle končící stopováním jelenů už nebyly tak frekventované, neboť nebylo tolik času, koní a kočárů.⁷²⁶ Když se ovšem sjeli na návštěvu hosté, tak se na lov do lesa šlo.

Sportovní aktivity

Na tradiční šlechtické zábavy navázaly nové sportovní aktivity, zejména tenis a automobilismus.⁷²⁷ Aristokraté totiž měli mnohdy času tak nazbyt, že ho potřebovali nějak naplnit zábavou a různými sporty.⁷²⁸ Hojně se tedy začaly zakládat různé kluby a organizace za účelem aktivní činnosti. Velmi populární mezi aristokracií a smetánkou se stal právě tenis, který se od 19. století stal modní záležitostí šlechtické vrstvy společnosti.⁷²⁹ Jistou tradici sportu pro bohaté si tenis spolu třeba s golfem drží víceméně dodnes. Maria Walewská byla velmi vášnivou tenistkou a se svými přáteli hrávala pravidelně. Ráda na to vzpomínala: [...] „v září jsme spolu s Mietkem, když byl v Radomi,

⁷²² Tamtéž, s. 189.

⁷²³ SCHIRMER, *Arystokracja: Polskie rody*, cit. d., s. 74.

⁷²⁴ SAPIEHA, *Tak bylo. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy*, cit. d., s. 54.

⁷²⁵ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 217.

⁷²⁶ SAPIEŻYŃA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 503.

⁷²⁷ BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, cit. d., s. 126.

⁷²⁸ SOMMER, Jiří, *Malé dějiny sportu: sporty našich předků*, Olomouc: Fontána, 2003, ISBN 80-7336-116-7, s. 194.

⁷²⁹ Tamtéž, s. 196.

*jsme s Nelou každé ráno hráli tenis (tenisové kurty v Radomi tehdy existovaly na rohu dnešních ulic Sienkiewicza a Moniuszki).*⁷³⁰ Tenis hrávala i kněžna Lubomirská s manželem Zdzisławem Lubomirským. Spolu s fotografiemi, které pořídila, vzpomíná na návštěvu a hraní tenisu u Włodzimerza a Róży Czetwertyńských ve Varšavě.⁷³¹ Společné organizace a kluby vznikaly i v rámci tradičních aktivit aristokracie – šermu, sportovní střelby i výše zmíněného lovu.⁷³² Sám Janusz Radziwiłł, byl prezidentem polského aeroklubu, společnosti mezinárodních jezdeckých soutěží v Łazienkách a polského jachtařského klubu a jak sám vzpomíná: „*různé pozice jsem přijímal příliš často a příliš lehce.*“⁷³³ Vzrostl i zájem o zimní sporty, zejména o lyžování a bruslení, které byly čím dál populárnější. Důkazem byl nárůst popularity zimního střediska v Zakopaném, o kterém jsem již také psal. Vášní Edwarda Razyńského, která se v něm probudila během působení ve Švýcarské Ženevě, bylo lyžování. Ačkoliv se narodil v Zakopaném, zimním středisku Polska, zimní šílensství ho popadlo až v Alpách.⁷³⁴ Kdykoli může, vyrazí na svah. Polská elita se taky zamiluje do lyžování a do Zakopaného jezdí speciálně vypravenými vlaky. Speciální luxusní lyžařský vlak, který měl kino, restaurace a stojany na lyže.⁷³⁵ Manželka Cecylia ovšem lyžování i kvůli problémům se srdcem nikdy nepropadne. Jako vášnivý sportovec byl znám Maurycy Zamoysky, který finančně podporoval plno sportovních spolků, můžeme uvést například bruslařskou společnost ve Varšavě, přičemž zde zastával pozici prezidenta, dále byl aktivním členem ve společnosti cyklistů a jachtařů.⁷³⁶

Jezdectví a chov koní bylo mezi aristokraty velmi oblíbené. Výjimečná péče věnovaná koním měla v Polsku dlouho tradici sahající až do 16. století.⁷³⁷ Jezdit na koni se naučili již během dětství a ještě dlouhou dobu po vynálezu automobilu to byl stále velmi potřebný a používaný dopravní prostředek. Nepřekvapí tedy, že ti aristokraté, kteří na chov koní měli peníze, ho se zájmem provozovali. Podobně jako ve sportu i tady se majitelé a chovatelé připojovali do různých chovatelských organizací a účastnili se výstav, jako například Hipolit Korwin-Milewski, který se pravidelně účastnil výstavy

⁷³⁰ WALEWSKA, *Rok 1918: wspomnienia*, cit. d., s. 108.

⁷³¹ LUBOMIRSKA, *W słowach i obrazach*, cit. d., s. 160-161.

⁷³² SOMMER, *Malé dějiny sportu: sporty našich předků*, cit. d., s. 196.

⁷³³ DURKA, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, cit. d., s. 191.

⁷³⁴ WOJTKOWSKA, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, cit. d., s. 68.

⁷³⁵ Tamtéž.

⁷³⁶ AJEWSKI, *Pałac Błękitny w Warszawie jako przykład mecenatu Maurycego Zamoyskiego*, cit. d., s.

41.

⁷³⁷ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 239.

konané v Kyjevě.⁷³⁸ Maurycy Zamoysky působil jako viceprezident Lublinské dostihové společnosti a zástupce viceprezidenta Císařské dostihové společnosti v Polském království.⁷³⁹ Zamoysky na svém panství Stara Wieś nedaleko Varšavy založil dostihovou stáj a chov plnokrevných koní. Znal koně dobře, sám výborně jezdil jako gentleman v překážkových dostizích, na svých i jiných koních ve Varšavě a Pławnie, kde se často tyto dostihy konaly.⁷⁴⁰ Sám poté dovezl ze zahraničí několik dobrých, plnokrevných koní.⁷⁴¹ Dostihový hřebčín se později rozhodl prodat, jelikož doping byl tehdy veliký problém a byl široce využíván. Maurycy za to nechtěl nést zodpovědnost a stáje se zbavil.⁷⁴² Majitelem jedné z největších dostihových stájí v zemi byl kníže Roman Sanguszko, třicátý na seznamu nejbohatších Poláků, který dovážel čistokrevné hřebce do země až z Arábie.⁷⁴³ Polsko ve 30. letech 20. století i přes silnou propagandu ze strany vlády se nikdy nestalo sportovní velmocí, jak si mnozí přáli, jelikož chyběly peníze. Mezi absolutní světovou špičku ale Poláci patřili právě v jezdectví, kde se mohli chlubit medailemi z olympijských her. Již před první světovou válkou mělo každé větší polské město dostihovou dráhu a soutěží se často účastnili důstojníci z řad kavalérie.⁷⁴⁴

Plavání se stalo nejen mezi šlechtou velmi oblíbené v rámci trávení volného času. Výlety k moři patřily k velmi oblíbeným a slaná voda měla léčivé účinky. Plavání jako sport podporovalo fyzickou a zdravotní kondici. O svoje zdraví šlechta velmi dbala.

Podobně jako plavání tak i turistika v rámci túr a vysokohorských výšlapů spojovala zdraví pohyb s příjemně stráveným časem v přírodě. Turistikou nebyli jen výlety do dalekých zemí, ale naopak u zrodu sportu stály pěší výlety.⁷⁴⁵ Matylda Sapieżyna vzpomíná: „*jediná velmi krásná procházka mimo panství vedla do Potylicze, do kopce ke kapli Proměnění Páně, kde byl u malého kostelíka krásný daleký výhled.*“⁷⁴⁶

Automobilismus

Mimo ty živé se aristokraté zajímali i o koně pod kapotou. Bohatí aristokraté si kromě koňských povozů a bryček mohli dovolit i automobil. Jako šofér byl obvykle

⁷³⁸ KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień*, cit. d., s. 348.

⁷³⁹ AJEWSKI, *Pałac Błektiny w Warszawie jako przykład mecenatu Maurycego Zamoyskiego*, cit. d., s. 41.

⁷⁴⁰ JANICKA, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, cit. d., s. 57.

⁷⁴¹ Tamtéž.

⁷⁴² Tamtéž, s. 57-58.

⁷⁴³ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 251.

⁷⁴⁴ ŁOZIŃSCY, *W Przedwojennej Polsce*, cit. d., s. 212.

⁷⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena a kol., *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. 2. díl, Život všední i sváteční*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, ISBN 80-7194-756-3, s. 128.

⁷⁴⁶ SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 503.

jmenován kočí, ale to neznamenovalo, že by aristokraté svá auta také neřídili osobně.⁷⁴⁷ Motorismus stejně jako automobilový průmysl se v poválečném Polsku rozvíjel velmi pozvolna. Ihned po získání nezávislosti byla založena asociace Polského automobilového klubu, která byla v roce 1920 mezinárodně uznána.⁷⁴⁸ Automobilový klub byl tehdy velmi elitní organizací – zpočátku měl jen 50 členů, bohatých, vlivných a titulovaných lidí.⁷⁴⁹ Prezidentem klubu nebyl nikdo jiný než Karol Raczyński, historicky první majitel automobilu dovezeného do Polska v roce 1897.⁷⁵⁰ Samotná aristokracie tvořila významnou skupinu kupujících, jelikož auta byla extrémně drahá a dovolit si ji mohl jen velmi bohatý muž.⁷⁵¹ Aristokracie tak udávala trendy. Byly pořádány pravidelné závody napříč Polskem a startovné stálo tehdy značnou částku. Již tehdy se závodů účastnilo mnoho různých značek (Steyer, Tatra, Praga, Minerva nebo Chrysler), přičemž v počátcích byla nejúspěšnější značka Austro-Daimler.⁷⁵² Vůz této značky vlastnila i rodina Eustachy Sapiehy jak jsem dříve zmínil. Mnohdy bohatší vlastníci auta pravidelně střídali. Ženy byly v tomto odvětví velmi emancipované a také se účastnily automobilových závodů. Důležitou každoroční událostí nejen pro příznivce aut byl veletrh konaný v Poznani od roku 1921, který o čtyři roky později získal mezinárodní charakter. V premiérovém roce se veletrhu zúčastnilo až 1200 vystavovatelů.⁷⁵³ Součástí veletrhu byla výstava a ukázka automobilů a letadel. Závěrem můžeme konstatovat, že automobil nebyl jen dopravním prostředkem, ale fenoménem i ukazatelem společenského statusu a zároveň poskytl nové pracovní příležitosti v novém odvětví těžkého průmyslu nebo i v rámci údržby a servisu.⁷⁵⁴

Doma

Aristokracie se bavila i doma. Pro denní schůzky si aristokraté vybírali jeden z méně reprezentativních salónů. Čas strávený společně se věnoval povídání, hudbě, hraní her a především hlasitého čtení, které si všichni tolik oblíbili.⁷⁵⁵ „*Pamatuji si, že večer jsme četli pohádku o jelenovi „Bambi“ a pak různé francouzské knihy ve stylu Julese Verna. Tatínek se o to zajímal stejně jako v mládí*“ vypráví Matylda Sapieżyna.⁷⁵⁶ V

⁷⁴⁷ ŁOZIŃSCY, *W Przedwojennej Polsce*, cit. d., s. 90.

⁷⁴⁸ Tamtéž, s. 214.

⁷⁴⁹ Tamtéž.

⁷⁵⁰ Tamtéž.

⁷⁵¹ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 260.

⁷⁵² Tamtéž, s. 215.

⁷⁵³ ŁOZIŃSCY, *W Przedwojennej Polsce*, cit. d., s. 65.

⁷⁵⁴ HOZÁK, *Zrození motorismu a jeho charakter ve vztahu k cestování*, cit. d., s. 478.

⁷⁵⁵ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 157.

⁷⁵⁶ SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 418.

salónech se s chutí hrála hudba. Lidem se líbilo i divadlo. Některé staré paláce měly dokonce vlastní divadelní sály a kde se pořádala ochotnická představení.⁷⁵⁷ Oblíbenou zábavou, kterou si užívali aristokraté v salónech, byla „*gra w sekretarza*“. Několik dní před setkáním dostali hosté otázky, na které měli přijít s vtipnými odpověďmi. Později je společně nahlas četli a vybrali tu, která se každému nejvíce líbila. Někteří reagovali verši, jiní krátkými vtipy.⁷⁵⁸ Maria Czapská vzpomíná: „*naši hosté se většinou ochotně účastnili našich důmyslných zábav s výjimkou jednoho velice nesmělého kněze, který se jmenoval Kulukas a občas nás navštěvoval.*“⁷⁵⁹ Skutečnou vášní, obzvláště pánů byly karty. Hrály se preferans, mariáš, bezik a hlavně whist.⁷⁶⁰ Karetní stůl byl povinným kusem nábytku. Aktivitou a zábavou mnoha aristokratů bylo i sbírání nejrůznějších uměleckých předmětů. Velmi oblíbené byli obrazy, sochy nebo vzácné knihy. Dříve jsem zmínil, že jedním z největších sběratelů vzácných obrazů byl otec Edwarda Raczyńského. Právě jeho synové (Edward a Roger) v tomto koníčku pokračovali a jejich galerie byla proslulá. Čtení knih bylo vášní mnoha šlechticů, sám jsem to v textu několikrát naznačil. O umění a památky se aristokraté zajímali i na cestách. Matylda Sapieżyna vzpomíná na návštěvu Káhiry: [...] „*Pobyt v Káhiře byl naplněn návštěvami muzea, pyramid a mešit.*“⁷⁶¹ Fotografování se stalo zálibou některých aristokratů po vynálezu fotoaparátu. Fotografie tvořily součást jejich vzpomínek a rodinné paměti, když dokázaly zachytit důležité a příjemné společné chvíle doma nebo na cestách a následně snímky byly uchovávány v rodinných archivech. Vášnivou fotografkou byla již zmíněná Maria Lubomířská. Pro aristokratku bylo fotografování způsob seberealizace a vyjádření. Domnívám se, že pro aristokraty ve 20. století při průběžném zdokonalení hrály rodinné fotografie v rámci kolektivní rodinné paměti stejnou roli, jako portréty dříve.

Plesy, tanec a hudba

Sociální kontakty měly pro pozemkovou šlechtu tak velký význam, že někdy tvořily jednu z hlavních náplní života.⁷⁶² Plesy a velké taneční večírky byly nedílnou součástí společenského života. Za tímto účelem měly rezidence nejbohatších rodin svůj reprezentativní sál určený pro velké společenské akce.⁷⁶³ Na jednu vzpomíná i Janina

⁷⁵⁷ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 163.

⁷⁵⁸ Tamtéž, s. 166.

⁷⁵⁹ CZAPSKA, *Evropa v rodině*, cit. d., s. 189.

⁷⁶⁰ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 167.

⁷⁶¹ SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*, cit. d., s. 441.

⁷⁶² KWILECKI, *Ziemiaństwo wielkopolskie*, cit. d., s. 228.

⁷⁶³ Tamtéž, s. 229.

Potocka, které se v roce 1919 ve Varšavě zúčastnila. Po konci karnevalu ve Varšavě zmiňuje: „Každý večer, ačkoliv jsou večírky relativně skromné, ti kdo se jich neúčastní, s nadsázkou mluví o luxusu a zbytečných výdajích, což vzhledem k chudobě státu zvyšuje zášť a nenávisť vůči třídě.“⁷⁶⁴ Později dodává, že večere, na kterou byli všichni pozvaní a kterou pořádala rodina Radziwiłłů snad nestála tolik, kolik se veřejně říkalo. Až do druhé světové války sloužily také plesy jako místo hledání vhodných kandidátů pro případný sňatek.⁷⁶⁵ Nejznámějším místem, kde se tradičně pořádaly proslulé plesy, byl krakovský palác rodiny Potockých.⁷⁶⁶ Potočtí se přímo specializovali na velmi originální plesy, mnohdy karnevalové plesy a vždy měly striktní pořadí, co se týče tanců.⁷⁶⁷ Pravidelnými hosty v palácích aristokratů byli i zahraniční diplomaté a velvyslanci, jelikož šlechta měla spoustu zahraničních kontaktů. „Život vyšší společnosti v Polsku připomínal cizincům, kteří se ho měli možnost účastnit, francouzskou společnost 18. století a to ve všem, co na ní bylo nejlepší,“ poznamenal francouzský velvyslanec ve Varšavě Léon Noël.⁷⁶⁸ Jeho předchůdce Jules Laroche, který sloužil v letech 1926-1935 jako velvyslanec, byl častým hostem hraběte Maurycy Zamoyského na Senátorské ulici v paláci ve Varšavě, knížete Zdzisława Lubomirského v paláci ve Frascati. O Januszi Radziwiłłovi galantně napsal ve svých pamětech: „tento velký pán s velkolepým vystupováním pořádal recepce ve vznešeném prostředí svého obrovského paláce ve Varšavě, na kterých se setkávali staří rivalové.“⁷⁶⁹ Sama Matylda Sapieżyna vzpomínala na plesy pořádané koncem 20. let rodinou Zamoyských a Radziwiłłů: „na koktejlovém večírku pohled na urostlé, hezké dívky, ve světlých šatech, v přímočarých plesových róbach, vrtící se při melodických valčících, bylo okouzující a příjemné, ale zvuky foxtrotů a one-stepů, které vždy převládaly, se stávaly a la longue vyloženě noční můrou, zvláště když se večírek protáhl až do rána! Také jsem ráda sledovala mazurku, i když jen málokdo mezi tanečnický ji uměl tančit jako za našich starých časů, ledaže by se objevil někdo ze staré gardy, Zamoyski nebo starý Józef Plater.“⁷⁷⁰

Velmi pěkně a z vlastní zkušenosti popisuje takový ples polský literární kritik a spisovatel Artur Górski: „polonéza, pak valčík anglický, valčík vídeňský, tango a polka pro odvážné. Mladé dívky nebo vznešené dámy v nádherných šatech. Pánové s rytířskými

⁷⁶⁴ POTOCKA, *Peczara*, cit. d., s. 197.

⁷⁶⁵ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 87.

⁷⁶⁶ POLAK-PAŁKIEWICZ, *Rycerze wielkiej sprawy: szkice ziemiańskie*, cit. d., s. 107

⁷⁶⁷ Tamtéž, s. 108.

⁷⁶⁸ ŁOZIŃSKA a ŁOZIŃSKI, *Życie codzienne arystokracji*, cit. d., s. 111.

⁷⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁷⁰ Tamtéž, s. 110-111; SAPIEŻYNA, *My i nasze Siedliska*.

manýry,, bezvadně oblečení v oblecích nebo smokingu (během celého plesu jsem si žádného z pánů nevšiml, navzdory jejich vražedným tancům a kapkám potu na čele, jak si svlékají saka!). Společnost s ušlechtilými rysy obličeje. Byl jsem plný obdivu k lidem, jak dokázali na chvíli zapomenout na své křivdy a bavit se ve vlastní společnosti, navzdory svému vysokému věku. Tito lidé, kteří si osobně, nebo z vyprávění – těch mladších – svých otců a dědů pamatují slávu svých heraldických rodin, dnes nejsou vlastníky půdy, nemají statky, které by jim umožňovali provozovat charitativní nadace. Jsou však živoucím svědectvím o nesmrtelnosti kultury ducha polské statkářské šlechty.“⁷⁷¹ Autor naráží na to, že i když šlechtic zchudl nebo mu byl zabaven majetek v rámci pozemkové reformy, nebyl vyloučen ze společenského života v rámci již dříve probírané šlechtické solidarity.

Polská šlechta si víceméně udržela svoje výlučné postavení a prestiž, i když v rámci politické síly již nebyla zdaleka tak silná jako dříve, nicméně se na chodu země aktivně podílela. Elitní postavení a způsob života si většinou i po oficiálním zrušení šlechtických titulů udržela. Trvalo to ale jen krátce, jelikož v roce 1939 přišla druhá světová válka a po ní komunistický režim.

⁷⁷¹ Tamtéž, s. 116.

Závěr

V předchozích kapitolách jsem se snažil primárně na pozadí historických událostí z dějin Polska přiblížit proměny každodenního života polské aristokracie. Faktem je to, že prvním obrovským šokem pro Polskou aristokracii bylo rozdělení Polsko-litevského státu mezi nepřátelské mocnosti. Šlechta si následně prošla velmi složitým obdobím v rámci rakouského, pruského a ruského záboru. I přes všechny strasti byla šlechta hlavní společenskou vrstvou šířící polskou kulturu. Uchovala si polský jazyk, literaturu a roku 1918 se stala důležitou společenskou vrstvou nové druhé polské republiky.

Tato skutečnost mě přivádí k prvnímu cíli mé práce. Jak moc se mezi lety 1918-1939 proměnilo společenské postavení aristokracie. Nová republika hledala přirozeně vzdělané, inteligentní lidi do vedení země. Aristokracie tato kritéria snadno splňovala a se svými kontakty v zahraničí a mnohdy zkušenostmi z politických funkcí v rámci dřívějšího postavení byla velmi ceněná zvláště na ministerstvu zahraničí. Mnohdy tomu šla naproti svým vzděláním, které bylo mnohdy účelově vybrané. Hned tři aristokraté z mého vzorku působili na významných diplomatických postech. Mám na mysli Janusze Radziwiłła, Edwarda Raczyńskiego a Maurycy Zamoyského. A v rámci aristokracie nebyli jediní. Navzdory oficiálnímu zrušení šlechtických titulů v rámci nové ústavy z roku 1921 si šlechta udržela výlučné a exkluzivní postavení. Ne v takové míře jako tomu bylo například v 18. nebo 19. století ale stále třímala v rukou značnou společenskou a politickou moc. Ale nebyla již hlavní rozhodovací silou země.

Přivádí mě to k druhé hlavní otázce mého výzkumu a to k proměnám každodenního života šlechty. Z mých zjištění je patrné, že život šlechty se víceméně nezměnil. Navzdory oficiálnímu zrušení, aristokracie tituly ve společnosti, v soukromí a soukromé korespondenci aktivně využívala. V denících tak najdeme oslovení jako hrabě nebo kníže. Stejně vážnosti a úcty nabývala jak doma ve společnosti tak i v zahraničí. Troufám si tvrdit, že největší změnou v životě aristokrata byla pozemková reforma, schválena a postupně nedůsledně a pozvolna prováděna polskou vládou. Již jsem konstatoval, že pozemková reforma se pozemkového vlastnictví šlechty dotkla ve velmi malém měřítku. I po první parcelaci v roce 1922 byla pozemková šlechta největším vlastníkem půdy v zemi. Samozřejmě je, že tato skutečnost vyvolala v řadách šlechty odpor a nelibost a snažila se bránit v prostorách parlamentu a senátu. Můžeme odhadovat, proč nebyla reforma provedena v takové míře v Polsku jako třeba v sousedním Československu. Mohlo to být kvůli častému střídání vlád a politických stran? Měly na

tom podíl hojně zakládané velkostatkářské asociace bojující za udržení svých majetků nebo fakt, že po převratu měl Piłsudski velmi dobré vztahy s některými šlechtici, kteří ho politicky podporovali? Tyto otázky bychom museli podrobit širšímu výzkumu.

V rámci šlechtické identity šlechta dodržovala tradiční striktní a velmi přísnou výchovu již od mládí. Prim zde hráli vychovatelky a učitelé, kteří měli s dětmi velmi často nejbližší vztahy a děti je často měly rády jako členy rodiny. Ne zřídka se stalo, že vychovatelka pracovala pro jednu šlechtickou rodinu celý život. Dětem bylo dopřáno tradičně velmi kvalitní vzdělání, často v zahraničí, jelikož si to rodiče mohli dovolit. Také byly vedeny k charitativní činnosti již od útlého věku. Součástí identity byl rodinný dům a sídlo rodiny. Život aristokrata byl velmi spjat s jeho palácem. Prostřednictvím majetků, obrazů a pozůstalostí si šlechta připomínala rodovou historii a předky, kterou následně předávali svým dětem. Kolektivní paměť a identita byly pro aristokraty velmi důležité. Se ztrátou majetku, jakoby ztratili i část sebe. S rodinou byly pro ně nesmírně důležité. Důležitou prací bylo udržení případně rozšíření rodinného majetku příští generaci. Nejen šlechta, ale i lidé pracující na statcích, pilách, lesích byli závislí na značném majetku, neboť šlechta byla velmi důležitým zaměstnavatelem. Šlechta napříč Evropou bojovala o zachování svého postavení a identity. I napříč výše zmíněným změnám, se domnívám, že šlechta si hlavní prvky své identity jako majetek, rodina, do jisté míry politická moc, cestování a výnosné postavení ve společnosti dokázala udržet.

Volný čas aristokracie neprošel nijakou větší změnou. Zdokonalení automobilu, který se stal pro velkou část šlechty velmi populární zábavou, přece jen některé věci ulehčil. Spousta aristokratů se účastnila automobilových závodů nebo výstav a sama vlastnila různé automobily. Tehdy si je mohla dovolit jen velmi bohatá část obyvatelstva. Ani koně neztratily na popularitě, jelikož k jízdě na koni byli aristokraté vedeni již od mala. Mnoho z nich vlastnilo dostihovou stáj nebo se dokonce závodů sami účastnili. Mezi populárními sporty byl i tenis nebo gymnastika. Šlechta se tradičně ve volném čase mimo četby a vyprávění věnovala lovu. Lov byl důležitou a příjemnou akcí pro získání nových přátel a kontaktů. Podobně jako lovu se šlechta nevzdala ani různých bálů a plesů. Ty tvořily hlavní náplň dané části šlechtického roku. Z mého zjištění při studii vzpomínke můžu usuzovat, že aristokratické rodiny velmi často snažily při svých cestách šetřit. Mnohdy šlechta bydlela ve více dostupnějším ubytování. Velmi často se aristokratky rozčilovaly nad cenami některých věcí nebo činností. Mohla za to do jisté míry pozemková reforma, kde někteří aristokraté přišli o vydělávající hospodářství a za druhé za to mohla zcela jistě hospodářská situace meziválečného Polska a Evropy. Aristokraté

byli často zadlužení a na chod svých panství si půjčovali.

Zdaleka nejoblíbenější bylo cestování. To v řadách aristokracie probíhalo téměř neustále. Ve 20. století bylo jako již dříve populární cestování za účelem zábavy a turistiky. Aristokraté nejen, že cestovali mezi svými paláci a statky, ale vyjížděli tradičně do zahraničí. Z mých zjištění můžu konstatovat, že nejoblíbenější destinací byla Francie. Ta byla v rámci luxusního života zemí číslo jedna. Časté byly i výlety do exotických zemí Afriky. Naopak ve vzpomínkách se mi nepodařilo najít důkazy o lázeňských pobytech a cestách. Naopak cesty k moři i za účelem zdravotní rekreace byly nesmírně populární.

Závěrem bych rád zmínil, že polská šlechta 20. století je v Česku prakticky neprobádaná a touto prací bych rád dal impulz ke studiu našich severních sousedů, jejichž historie je velmi výrazně spjata i s českými zeměmi.

Summary

During the existence of the Polish-Lithuanian Commonwealth, the Polish nobility held a wide range of rights. After the triple partition of Poland, when the nobility fought for its existence, it became an influential layer of society in 1918. Despite the official abolition of noble titles in 1921, the nobility retained considerable political influence and held important positions, especially in the Foreign Ministry. In private, the aristocracy still used titles and coats of arms and maintained close relations with each other. They also maintained family tradition and identity through their extensive estates, which were partly affected by the land reform. Despite considerable problems, the aristocracy still travelled, spent their leisure time hunting, playing tennis or taking an interest in horse racing and motoring. This status was maintained until 1939, when Poland disappeared from the map of Europe.

Resumé

W okresie istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów szlachta polska posiadała szeroki zakres praw. Po potrójnym rozbiórce Polski, kiedy szlachta walczyła o swoje istnienie, stała się wpływową warstwą społeczeństwa w 1918 roku. Pomimo oficjalnego zniesienia tytułów szlacheckich w 1921 roku, szlachta zachowała znaczne wpływy polityczne i zajmowała ważne stanowiska, zwłaszcza w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Prywatnie arystokracja nadal używała tytułów i herbów oraz utrzymywała bliskie relacje między sobą. Podtrzymywała również tradycję rodzinną i tożsamość poprzez swoje rozległe posiadłości, które częściowo ucierpiały w wyniku reformy rolnej. Pomimo poważnych problemów, arystokracja nadal podróżowała, spędzała wolny czas na polowaniach, grała w tenisa lub interesowała się wyścigami konnymi i motoryzacją. Status ten utrzymał się do 1939 roku, kiedy to Polska zniknęła z mapy Europy.

Prameny a literatura

Publikované prameny

BERBER, Friedrich Joseph, *Locarno; a Collection of Documents*, London, Edinburgh, Glasgow: W. Hodge, Limited, 1936.

Bluszcz ilustrowany tygodnik, 1926, Tom 59, č. 14.

CZAPSKA, Maria, *Evropa v rodině*, Praha: Academia, 2010.

FERENC, Marek, *Listy polskie króla Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła „Rudego“ z lat 1548-1556*, Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego MCCCIV, Prace Historyczne z. 136, 2009, s. 141-153.

Gen. HALLER, Stanisław, *Wypadki Warszawskie – od 12 do 15 Maja 1926 r.*, Kraków: Skład główny w księgarni Krakowskiej, 1926.

JANICKA, Joanna, *Maurycy hrabia Zamoyski. Zarys losów życiowych i politycznych oraz wgląd w struktury gospodarcze ordynacji*, Lublin: Norbertinum, 2000.

JARUZELSKI, Jerzy, *Księżę Janusz (1880-1967) – Szkice wspomnienia Janusza Radziwiłła*, Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2001.

Kopia listu Marszałka Józefa Piłsudskiego z więzienia w Magdeburg do Księcia Zdzisława Lubomirskiego.

KORWIN – MILEWSKI, Hipolit, *70 lat wspomnień*, Poznań, Drukarnia Katolicka Sp. Akc.; Jan Jachowski Księgarnia Uniwersytecka, 1930.

...kraj podnieść, a przy tym osiągnąć własne cele: Rozmowa z byłym prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej Edwardem Raczyńskim, Samostanowienie, Kwartalnik polityczny, č. 8/rok III, 1988, s. 4-28.

List J. Piłsudskiego do Komitetu Obrony Narodowej w Chicago z 11 maja 1915r [online]. Józef Piłsudski Institute of America – archival collection online, Dostępne z: <https://archiwa.pilsudski.org/index.php>.

LUBOMIRSKA, Maria, *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914-1918.*,Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.

LUBOMIRSKA, Maria, *W słowach i obrazach*, Warszawa: Ośrodek KARTA albumy, 2023.

ŁOBODOWSKI, Józef, *Wspomnienia Janusza Radziwiłła*, Kultura, č. 11, 1967, s. 95-103.

Mały Rocznik Statystyczny 1939, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, Rok X, 1939.

POTOCKA, Janina Zofia a POTOCKA, Zofia Barbara, *Peczara*, Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2014.

RACZYŃSKI, Edward, *Rogalin i jego mieszkańcy*, Rogalin: Majatek Rogalin Sp. z o.o., 2015.

Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu 1 kwietnia 1938, Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych (1918-1939), 1938.

SAPIEHA, Eustachy, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapiehy*, Warszawa: Świat Książki, 2012.

SAPIEŻYNA, z Windisch – Graetzów Matylda, *My i nasze Siedliska*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2003.

SIKORSKA, Mirosława, *Eleonora Czarnowska (1866–1950) i Wspomnienia o pracy społeczno-kulturalnej w Ordynacji Zamojskiej (1904–1920)*, Archiwariusz Zamojski - Źródła i źródelka, 2014, s. 121-142.

ŠNEJDÁREK, Josef. *Co jsem prožil*, Praha: Melantrich, 1939.

ŠNEJDÁREK, Antonín, *Druhá světová válka v dokumentech a fotografiích*, Praha: Svoboda, 1968.

ŠURGOT, Michal, *Napoleonské paměti: 1812 Z Moskvy a v zajetí – paměti Ernsta Baumbacha a dalších Württemberčanů*, Michal Šurgot, 2019.

WALEWSKA, Maria a SŁODKOWSKA, Elżbieta, ed, *Rok 1918: wspomnienia*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 1998.

WANDYCZ, Piotr, *Materiały: Edward Raczyński a Czesi: fragmenty korespondencji*, Dzieje Najnowsze, č. 1, Rocznik XLVIII-2016, s. 233-237.

Literatura

AFTANAZY, Roman, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993.

AJEWSKI, Konrad, *Pałac Błękitny w Warszawie jako przykład mecenatu Maurycego Zamojskiego*, Niepodległość i Pamięć, č. 31, 2010, s. 39-55.

BAK-PITUCHA, Aneta, *Ziemiaństwo na Lubelszczyźnie w latach 1918-1939*, Lublin: Wydawnictwo Werset, 2016.

BARCZYK, Alina, *Pałac Raczyńskich w Złotym Potoku. Źródła do dziejów architektury i wyposażenia*, Katedra Historii Sztuki Uniwersytet Łódzki, s. 99-118.

BARTOSZEWICZ, Kazimierz, *Radziwiłłowie*, Warszawa-Kraków: Księgarnia J. Czerneckiego, 1927.

BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost*, České Budějovice: Jihočeská univerzita. Filozofická fakulta, 2005.

BÍLEK, Jiří. *Kyselá těšínská jablčka: československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*, Praha: Epocha, 2018.

BOGUCKA, Maria. *The lost world of the "Sarmatians": Customs as the regulator of Polish social life in early modern times*, Warszawa: Institute of History, 1996.

- BROERS, Michael. *Europe under Napoleon*. London: I.B. Tauris, 1996.
- BRZOZA, Czesław a SOWA, Andrzej Leon, *Historia Polski, 1918-1945*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007.
- CIENCIALA, Anna M. a KOMARNICKI, Titus, *From Versailles to Locarno: Keys to Polish Foreign Policy, 1919-25*, Kansas: University Press of Kansas, 1984.
- CIEMBRONIEWICZ, Wiesław Kozub, SZLACHTA, Bogdan a kol., *Polska XX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.
- COUFALOVÁ, Iveta, *Saský Herkules a Lutherova růže – konverze Augusta Silného a saská konfesijní kultura na přelomu 17. a 18. století*, Proměny konfesijní kultury. Metody – témata – otázky (= Historie, sv. 3), Olomouc: FF UP, 2015.
- CYMBROWSKI, Borys, *Szlachcic mieszczańinem? Zmiany społeczne na przykładzie wybranych bohaterów XIX-wiecznych powieści realistycznych. Przypadek niemiecki i polski*, Roczniki Nauk Społecznych, 2017, č. 4, s. 187-209.
- CZUBATY, Jarosław. *Księstwo Warszawskie – pierwsze nowoczesne państwo polskie?*. Kwartalnik Historyczny, 2018, 2. číslo, s. 365-401.
- CZUBIŃSKI, Antoni, *Historia Polski XX wieku*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003.
- DAVIES, Norman, *Polsko – Dějiny národa ve středu Evropy*, Praha: Prostor, 2003.
- DAVIES, Norman, *God's Playground. A History of Poland. Vol. 2: 1795 to the Present*. Oxford: Oxford University Press, 1981.
- DEJMEK, Jindřich, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve 20. století (1918 až 1992): vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002.
- DOWGIAŁŁO, Jan, *Ziemia w dyplomacji polskiej okresu międzywojennego, Niepodległość i Pamięć*, č. 18, 2002, s. 135-143.
- Dr. ZWEIG, Ferdynand, *Poland between two wars a critical study of social and economic changes*, London: Facsimile Publisher, 1944.
- DUNIN-BORKOWSKI, Jerzy Hr., *Almanach Błękitny: Genealogia żyjących rodów polskich*, Lwów-Warszawa: nakładem Księgarni H. Altenberga, E. Wende i Ska.
- DURKA, Jarosław, *Janusz Radziwiłł: Biografia polityczna 1880-1967*, Warszawa: RYTM, 2011.
- DURKA, Jarosław, *Janusz Radziwiłł (1880-1967) wobec problemów Wołynia w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, In: O. M. Карліна, Л. А. Понедельник, А. Г. Шваб (eds.) *Оліка та Радзивілли в історії України, Польщі й Білорусі*, Луцьк, 2018.
- FARYŚ, Janusz, *Polska bez Piłsudskiego: z dziejów myśli piłsudczykowskiej (1935-1939)*, Mazowieckie studia humanistyczne, 2002, 8/2, s. 281-289.
- FASORA, Lukáš, *Dějiny Polska v meziválečném období*, Brno: CERM, 1999.

- FEDUSZKA, Jacek, *Aktywność ziemian Lubelszczyzny na forum międzynarodowym na przykładzie Kazimierza Fudakowskiego i Maurycego Zamoyskiego*, *Dzieje biurokracji*, č. XI, 2020, s. 25-37.
- FULBROOK, Mary, *Dějiny moderního Německa: od roku 1918 po současnost*, Praha: Grada, 2010.
- GAWIN, Dariusz. *Republikánská identita Poláků*. In: RUCIAJ, Maciej-SZYMANOWSKI, Maciej (eds.). *Pravým okem: antologie současného polského politického myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- GIEYSZTOR, Aleksander, KIENIEWICZ, Stefan a ROSTWOROWSKI, Emanuel, *History of Poland*, Warszawa: PWN, 1979.
- GODSEY Jr., William D., *Quarterings and Kinship: The Social Composition of the Habsburg Aristocracy in the Dualist Era*, Mainz: Institut für Europäische Geschichte, 1999, s. 56-104.
- GÓRZYŃSKI, Sławomir, *Nobilitacje w Galicji w latach 1772-1918*, Warszawa: Wydawn. DiG, 1997.
- GRAB, Alexander, *Napoleon and the Transformation of Europe*, London: Red Globe Press, 2003.
- GRIFFIN, Roger, *The Nature of Fascism*, London and New York: Routledge, 1993.
- HALBWACHS, Maurice, *Kolektivní paměť*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- HEIDEKING, Jürgen a MAUCH, Christof, *Dějiny USA*, Praha: Grada, 2012.
- HOZÁK, Jan. *Zrození motorismu a jeho charakter ve vztahu k cestování*. In: BOBKOVÁ, Lenka - HRUBÁ, Michaela (eds.). *Cesty a cestování v životě společnosti: [sborník příspěvků z konference konané 6.-8. září 1994 v Ústí nad Labem. Acta Universitatis Purkynianae. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1995.*
- HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- CHAMERSKA, Halina. *Drobna szlachta w Królestwie Polskim: (1832-1864)*, Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1974.
- CHOJNOWSKI, Andrzej, *Rządy pomajowe, Polski wiek XX.*, 2009, č. 1, s. 161-193.
- CHWALBA, Andrzej, *Historia Polski, 1795-1918*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000.
- CHWALBA, Andrzej, *Józef Piłsudski. Historyk wojskowości*, Kraków: Universitas, 1993.
- JAKUBEC, Ivan, *Paměti a vzpomínky jako prvořadý historický pramen?* In: SEKYRKOVÁ, Milada, (eds.). *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha: Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 10, 2006.

- JASIENSKI, Adam, *A Savage magnificence: Ottomanizing fashion and the politics of display in early modern east-central Europe*, Muqarnas , 2014, Vol. 31, s. 173-205.
- JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita, *Šlechta v proměnách: osudy aristokracie v Československu v letech 1918-1948*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017.
- JEZIELSKI, Andrzej a LESZCZYŃSKA, Cecylia, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Key Text, 2003.
- KALIŃSKI, Janusz, *Historia gospodarcza XIX i XX w*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A., 2004, 2008.
- FRIEDL, Jiří a kol., *Dějiny Polska*, Praha: NLN, 2017.
- KOSMAN, Marceľi, *Dějiny Polska*, Praha: Karolinum, 2011.
- KOVAŘÍK, Jiří, *Napoleon II – císař Francouzů (1804-1821)*, Třebíč: Akcent, 2018.
- KOVÁCS, István. *Pilsudski-- , Katyń-- , Solidarita-: klíčové pojmy polských dějin 20. století.*, Brno: Barrister & Principal, 2010.
- KUBÁT, Michal, *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionální politická studie*, Praha: Dokořán, 2006.
- KVĚTINA, Jan, *Mýtus republiky: Identita a politický diskurz raně novověké polské šlechty*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020.
- KVĚTINA, Jan, *Šlechtická demokracie parlamentarismus v polsko-litevském státě v 16.–17. století*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011.
- KWILECKI, Andrzej, *Ziemiaństwo wielkopolskie*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1998.
- LANDMANN, Tomasz, *Directions and Results of Activities of the Polish Embassy in Rio de Janeiro in Strengthening the Position of Poland and the Polish Community in Brazil in the 1920s – Selected Manifestations*, SMPP, 2022, č. 1, s. 181-198.
- LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš, DOUŠOVÁ, Hana, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století: 1. díl: Dějiny hmotné kultury*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001.
- LENDEROVÁ, Milena a kol., *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. 2. díl, Život všední i sváteční*, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.
- LEWANDOWSKA – KAŁOL, Agnieszka, *Arystokracja: Powojenne losy Polskich rodów*, Warszawa: Zona Zero, 2017.
- LONGWORTH, Philip, *Dějiny impéria: sláva a pád ruských říší*, Praha: Beta-Dobrovský, 2008.
- ŁOZIŃSKA, Maja, ŁOZIŃSKI Jan, *Życie codzienne arystokracji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2020.
- ŁOZIŃSCY, Maja a Jan, *W kurortach przedwojennej Polski*, Warszawa: PWN, 2012.

- ŁOZIŃSCY, Maja a Jan, *W Przedwojennej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.
- LUBAMERSKY, Lynn, *National self-perception among the Lithuanian nobility: evidence from the Radziwiłł family*, *Journal of Baltic Studies*, č. 1 (32), 2001, s. 5-18.
- ŁUCZAK, Agnieszka, *Polscy Ziemianie: Szkice o losach i dziedzictwie*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej IPN, 2020.
- LUKOWSKI, Jerzy a ZAWADZKI, Hubert. *A concise history of Poland*. Cambridge concise histories. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- MAJCHROWSKI, Jacek (red.), *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: BGW, 1994.
- MAJKOWSKI, Władysław, *Marszałek Józef Piłsudski a odrodzona Polska*, *Polonia University Scientific Journal*, 2015, č. 2, s. 13-44.
- MARKIEWICZ, Mariusz, *Historia Polski 1492-1795*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007.
- MARZEC, Wiktor, *Landed Nation: Land Reform and Ethnic Diversity in the Interwar Polish Parliament*, *Nationalities Papers*, 2023, č. 51, s. 929 – 949.
- MAUROIS, André, *Dějiny Francie*, Praha: NLN, 1994.
- MAZUR, Grzegorz, *Zamach na marszałka Józefa Piłsudskiego*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, Historia*, 2005, č. 60, s. 407-417.
- MAŻEWSKI, Lech, *O ciągłości między Księstwem Warszawskim i Królestwem Polskim (1807-1830)*. in MAŻEWSKI, Lech (red.), *System polityczny, prawo i konstytucja Królestwa Polskiego 1815-1830*, Radzymin: Wydawnictwo von borowiecky, 2013.
- MÁCHALOVÁ, Jana, *Móda 20. století*, Praha: NLN, 2003.
- MISZCZUK, Marcin, *The Little Entente – expectations and outcomes*, *Ante portas - studia nad bezpieczeństwem*, 2019, č. 2(13), s. 21-35.
- NICOLSON, Harold, *The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity: 1812-1822*, New York: GROVE PRESS, 2001.
- NOVOTNÝ, Lukáš, *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*, *SOCIOweb*, č. 4, 2007, s. 1. [online]
- NOWAK, Andrzej. *Kłęska imperium zła: rok 1920*, Kraków: Biały Kruk, 2020.
- OPALIŃSKI, Edward, *Kryzys, rozpad i odrodzenie Rzeczypospolitej w okresie II wojny północnej (1655 -1660)*, *Kwartalnik Historyczny* 2018, 2. číslo, s. 337-363.
- ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň, Nakladatelství Aleš Čeněk, 2004.
- PATEK, Artur, *Polští váleční uprchlíci v Tel Avivu (1939-1948). Portrét prostředí*, *Český časopis historický*, 2019, č. 3, s. 613-636.

- PANTO, Dmitrij Ivanovič a ŁUKASZUN, Wojciech, *Sovětská okupace polského území v letech 1939-1941*, Praha: Muzeum 2. světové války v Gdaňsku, 2019.
- POLAK-PAŁKIEWICZ, Ewa, *Rycerze wielkiej sprawy: szkice ziemiańskie*, LTW, 2015.
- Promýšlet Evropu dvacátého století: Evropa sjednocená-rozdělená*, Brno: Matice moravská, 2012.
- RÁKOSNÍK, Jakub a NOHA, Jiří, *Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929-1934*, Praha: Auditorium, 2012.
- REZMER, Waldemar, *The coup in Poland in January 1919*, ACTA HISTORIKA, s. 43-59.
- ROSZWOWSKI, Wojciech, *Gospodarcza rola większej prywatnej własności ziemskiej w Polsce 1918-1939*, Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 1986.
- ROSZKOWSKI, Wojciech, *Lista największych właścicieli ziemskich w Polsce w 1922 r.*, Przegląd Historyczny 74/2, 1983, s. 281-299.
- ROTHSCHILD, Joseph. *East Central Europe between the two World Wars*, History of East Central Europe, Seattle: University of Washington Press, 1974.
- ROTHSCHILD, Joseph, *Piłsudski's Coup d'Etat*, New York and London: Columbia university press, 1966.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa: (evropské "dlouhé" 19. století)*: Praha: Triton, 2003.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Za naši a vaši svobodu: století polských povstání (1794-1864)*, Praha: Argo, 2006.
- SCHIRMER, Marcin K., *Arystokracja: Polskie rody*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
- SIADKOWSKI, Marcin. *Szlachcicen: przemiany stereotypu polskiej szlachty w Wiedniu na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2011.
- SIKORSKA- KULESZA, Jolanta, *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*, AJAKS, 1995.
- SMOCZYŃSKI, Rafał a ZARYCKI, Tomasz, *Totem inteligencji – Arystokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2017.
- SOMMER, Jiří, *Malé dějiny sportu: sporty našich předků*, Olomouc: Fontána, 2003.
- SZYMANOWSKI, Maciej (eds.). *Pravým okem: antologie současného polského politického myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila a kol., *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha: NLN, 2018.
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *Mýtus šlechty u nás a v nás: paměť a šlechta dvacátého století*, Praha: NLN, 2012.

- TAZBIR, Janusz, *Kultura szlachecka w Polsce: rozkwit – upadek*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1998.
- TINDALL, George Brown a SHI, David E. *Dějiny Spojených států amerických*, 4., opr. a dopl. vyd., Praha: NLN, 2000.
- VYDRA, Zbyněk, *Aristokracie a lov v pozdně-carském Rusku*. In: LENDEROVÁ, Milena, *Zvířata a jejich lidé* (eds.). Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2023.
- WANDY CZ, Piotr S., *Střední Evropa v dějinách: od středověku do současnosti*, Praha: Academia, 1998.
- WARNER, Philip, *První světová válka*, Ostrava: OLDAG, 1997.
- WASSON, Ellis Archer. *Aristocracy and the modern world*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
- WASSON, Ellis Archer, *Dějiny moderní Británie: od roku 1714 po dnešek*, Praha: Grada, 2010.
- WIDELSKA, Magdalena, *Konstanty Zamoyski w kręgu rodziny*, Muzeum Zamojskich w Kozłowce, 2025.
- WILLIAMS, Harold Whitmore, *Russia of the Russians*, New York: Sir I. Pitman & Sons, 1920.
- WINNICKI, Zdzisław Julian, *Rada Regencyjna królestwa Polskiego i jej organy (1917-1918)*, Wrocław: Wektory, 2017.
- WOJTKOWSKA, Zofia, *Wiek ambasadora: Opowieść o życiu Edwarda Raczyńskiego*, Warszawa: Iskry, 2017.
- WOLSKA, Agata, *Ziemianie – Pomiędzy rzeczywistością a wspomnieniem*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 1998.
- ZAJĄCZKOWSKI, Andrzej, *Główne elementy kultury szlacheckiej w Polsce (Ideologia a struktury społeczne)*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum, 1961.
- ZAJĄCZKOWSKI, Andrzej, *Szlachta polska. Kultura i struktura*, Warszawa: Semper, 1993.
- ZAMOYSKI, Adam, *Varšava 1920: Leninovo neúspěšné dobývání Evropy*, Praha: Academia, 2023.
- Zamoyski Kwartalnik kulturalny*, nr. 1(19), PKWN, 1989.
- ZDRADA, Jerzy, *Historia Polski 1795–1914*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.
- ZIĘTARA, Wojciech, *Společný czy ekonomiczny charakter reform rolných w Polsce w okresie między - i powojennym*, *roczniki naukowe ekonomii rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich*, 2015, č. 102, s. 31-45.

ŽUPANIČ, Jan. *Rakousko-Uhersko a polská otázka: za první světové války*, Praha: Karolinum, 2006.

Internetové zdroje

BAJDA, Piotr, *Polsko-rumunské vztahy: pod oficiálním nátěrem schází hloubka*. In: Demokratický střed: nezávislý čtvrtletník o střední Evropě. [online]. [2022-05-12] Dostupné z: <https://www.demokratickystred.cz/polsko-rumunske-vztahy-pod-oficialnim-naterem-schazi-hloubka/>

Cuda Polski: Pałac Radziwiłłów w Nieborowie In: NATIONAL GEOGRAPHIC Polska. [online]. Dostupné z: <https://www.national-geographic.pl/arttykul/cuda-polski-palac-radziwillow-w-nieborowie>

FIS.com. [online]. Dostupné z: <https://www.fis-ski.com/DB/general/results.html?sectorcode=NK&raceid=292>

FRĄCZYK, Jacek, *Gospodarka a'la Piłsudski: państwowe monopole, drożyzna i korupcja. A budżet opierał się na cukrze*. In. money.pl. [online]. [2016-11-11] Dostupné z: <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/gospodarka-przedwojenna-pilsudski-historia,193,0,2186177.html>

MINTZBERG, Aneta, *Zapomniany mecenas odrodzonej Rzeczypospolitej Maurycy Zamoyski (1871–1939)*. In. Przystanek Historia [online]. [2021-11-13] Dostupné z: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/ruch-narodowy/75898,Zapomniany-mecenas-odrodzonej-Rzeczypospolitej-Maurycy-Zamoyski-18711939.html>

NISIOBĘCKA, Aneta, *Polsko-francuski sojusz wojskowy w latach 1919–1939*. In: Przystanek Historia.pl. [online]. Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej, Centrum Edukacyjne IPN im. Janusza Kurtyki, [2022-08-18] Dostupné z: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/francja/94267,Polsko-francuskisojuszwojskowy-w-latach-19191939.html>

PROKOPIČOVÁ, Jitka, *Jazz Age Fashion - revoluční dvacátá léta v módě*. In: Lidové noviny. [online]. [2017-12-19] Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/design/jazz-age-fashion-revolucni-dvacata-leta-v-mode.A171218_112358_In-bydleni_ape

RAMZI, Lilah, *Flapperky i mikádo: Trendy, které definovaly bouřlivá 20. léta*. In: Vogue cs. [online]. [2024-04-9] Dostupné z: <https://www.vogue.cz/clanek/fashion/lilah-ramzi/flapperky-i-mikado-trendy-ktere-definovaly-bourлива-20-leta>

Rzady sanacji. In: Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji Narodowej. [online]. Dostupné z: <https://zpe.gov.pl/a/rzady-sanacji/Ddyz0BFCh>

SZCZEPANIAK, Anna, *Janina z Potockich Konstantowa Potocka*. In. Muzeum Zamoyskich w Kozłowce [online]. Dostupné z: <https://www.muzeumzamoyskich.pl/janina-z-potockich-konstantowa-potocka>

The History of Nieborów Palace In: Museum Nieborów a Arkadia. [online]. Dostupné z: <https://www.nieborow.art.pl/en/about-the-museum/history-of-palace/>

TYSZUK, Waldemar, *Działalność Romana Dmowskiego i Komitetu Narodowego Polskiego na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r.*. In. Przystanek Historia [online]. [2024-06-28] Dostępne z: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/roman-dmowski/107766,Dzialalnosc-Romana-Dmowskiego-i-Komitetu-Narodowego-Polskiego-na-konferencji-pok.html>

Zdroje obrazové přílohy

Narodowe Archiwum Cyfrowe: NAC, [online] z <https://www.nac.gov.pl/>

ResearchGate

Vogue CS

Wikimedia Commons

<https://radioplus.com.pl/radom/34311-kobiety-niepodleglosci-maria-z-kuznickich-walewska>

<https://www.pspkowala.pl/2493-2/>

<https://yesbelarus.com/de/attractions-culture/castles-manor-houses/priluki-castle/>

https://www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/1845/Siedliska_Pierwsze/

Vyobrazení erbů (zdroj: Wikimedia Commons)

Seznam tabulek

Tabulka 1	Seznam největších vlastníků půdy v Polsku v roce 1922.....	49
Tabulka 2	Vybraní vlastníci půdy v Polsku v roce 1922.....	75

Mapy

Mapa č. 1

Mapa Polsko-litevské unie v době jejího největšího rozmachu cca. 1619.

(zdroj: Wikimedia Commons)

Mapa č. 2

Trojí dělení Polska v letech 1772, 1793 a 1795.

(zdroj: Wikimedia Commons)

Mapa č. 3

Varšavské knížectví v roce 1809 po obsazení Krakova.

(zdroj: Wikimedia Commons)

Mapa č. 4

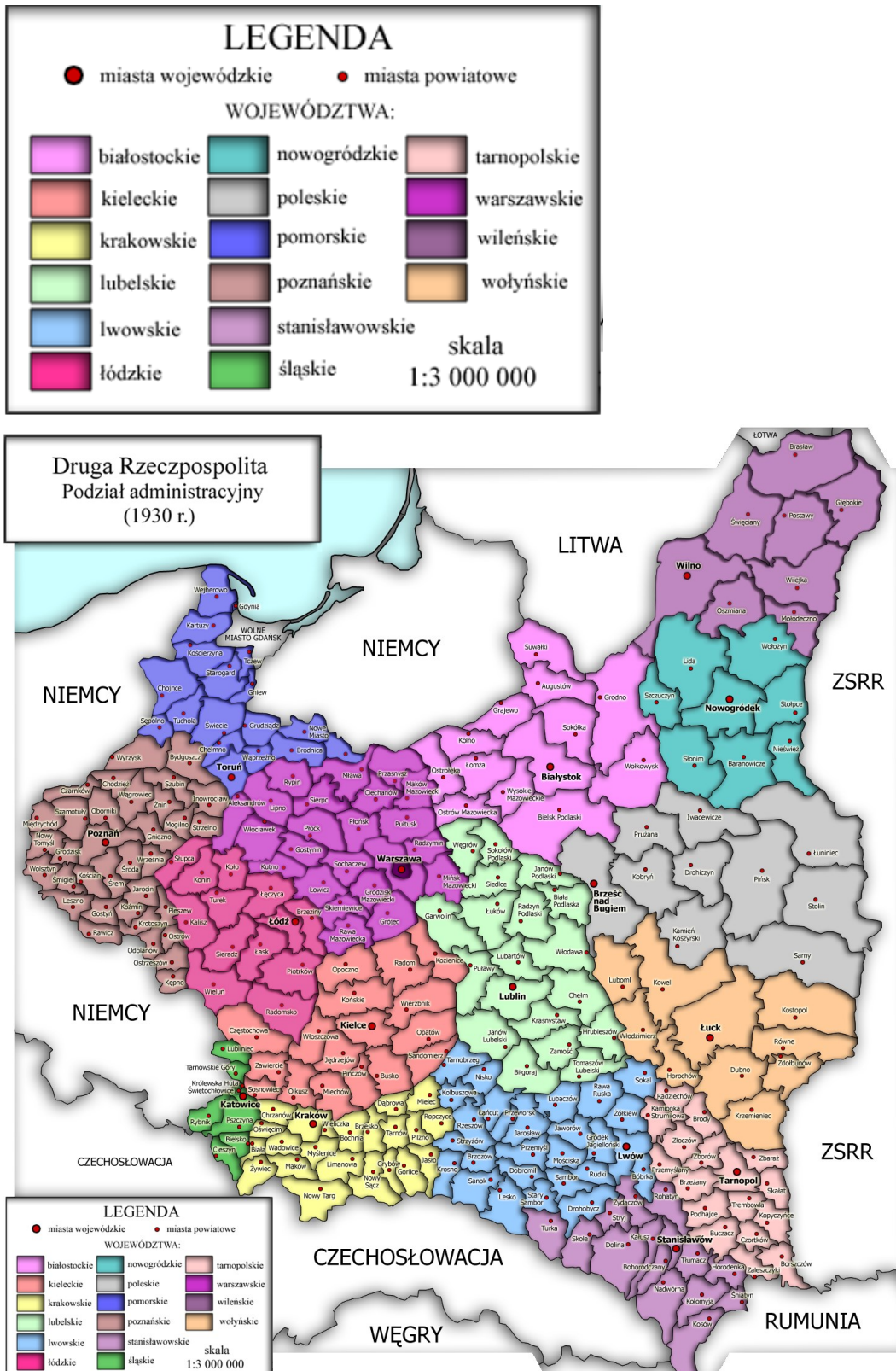

- 1** Conflict with Ukraine over Lviv/East Galicia, 1918–19
 - 2** Conflict with Lithuania over the Vilnius area, 1919–20
 - 3** Conflict with Germany over Poznan/Greater Poland, 1918–19
 - 4** Conflict with Germany over Upper Silesia, 1919–21
 - 5** Conflict with Czechoslovakia over Cieszyn Silesia, 1918–20
- Border of the Polish–Lithuanian Commonwealth, 1772
- Polish controlled territory:
- November 1918
 - April 1920
- Front Line Poland–Russia, April 1920
 - o-o-o-o-o Front Line Poland–Russia, August 1920
 - Final border of the Second Polish Republic

Poválečné Polsko a vývoj hranic mezi lety 1918-1921.

(zdroj: ResearchGate)

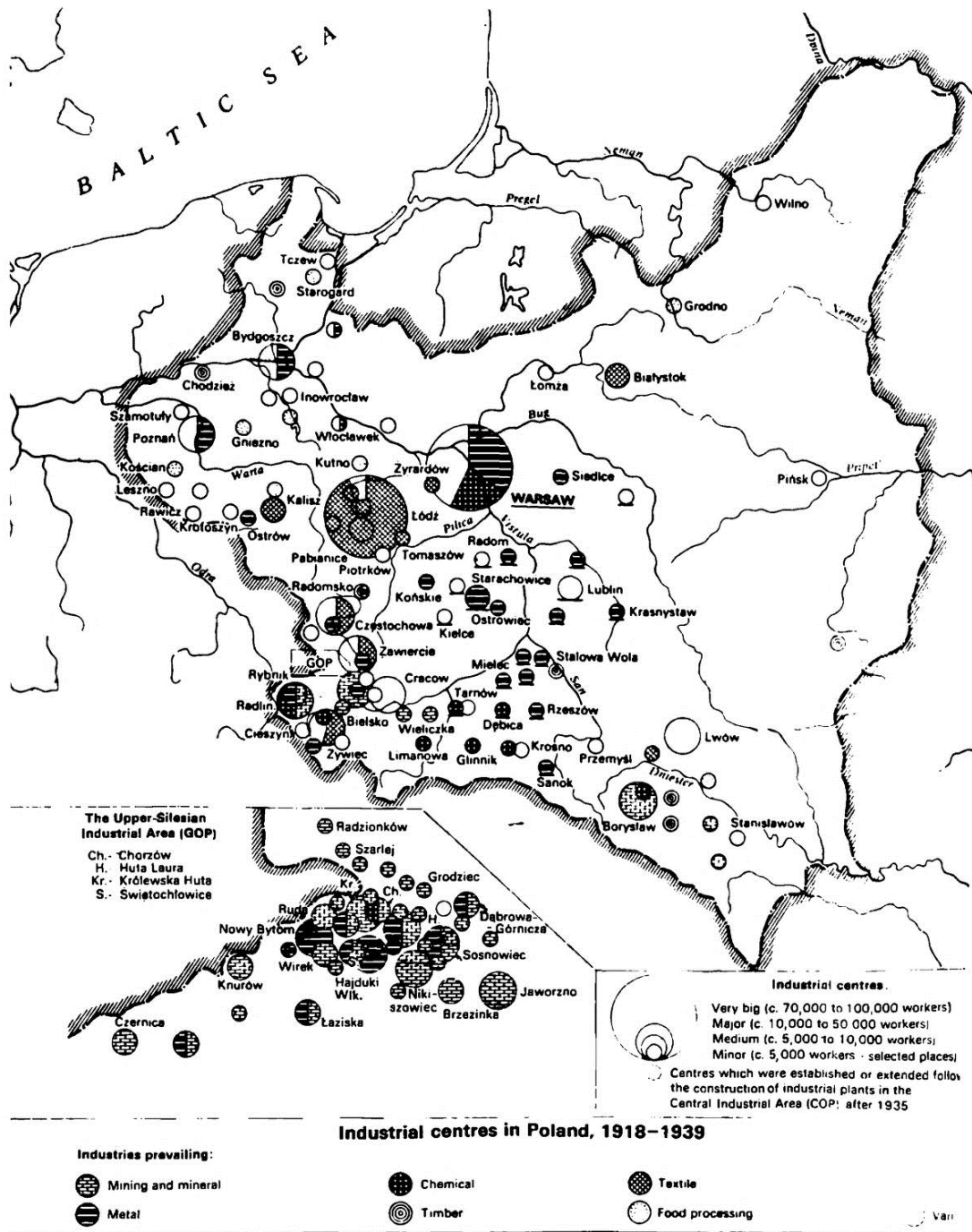
Mapa č. 5

Administrativní členění druhé Polské republiky v roce 1930.

(zdroj: Wikimedia Commons)

Mapa č. 6

Polská průmyslová centra 1918-1939.

(zdroj: GIEYSZTOR, KIENIEWICZ a ROSTWOROWSKI, *History of Poland*, cit. d., s. 594.)

Mapa č. 7

Mapa státních a soukromých železničních tratí v roce 1939.

(zdroj: Wikimedia Commons)

Mapa č. 8

Plánované a skutečné hranice rozdělení polského území stanovené SSSR a třetí říší v roce 1939.

(zdroj: PANTO a ŁUKASZUN, *Sovětská okupace polského území v letech 1939-1941.*)

Obrazová příloha

Obrázek č. 1

Móda polských magnátů 1576-1586. (mal. Jan Matejko)

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 2

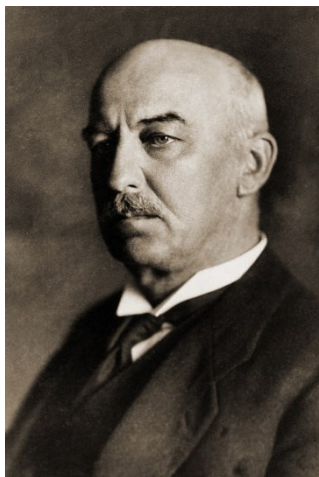

Móda polských magnátů 1697-1795. (mal. Jan Matejko)

(zdroj: Wikimedia Commons)

Prezidenti druhé polské republiky

Obrázek č. 3

Gabriel Narutowicz

Obrázek č. 4

Stanisław Wojciechowski

Obrázek č. 5

Ignacy Mościcki

(zdroje: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 6

Józef Piłsudski

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 7

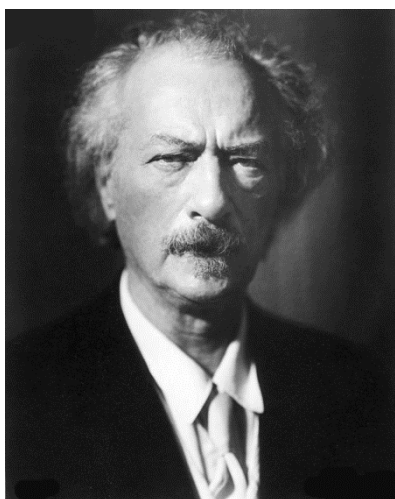

Józef Piłsudski na schůzce s prezidentem Narutowiczem (1922)

(zdroj: Wikimedia Commons)

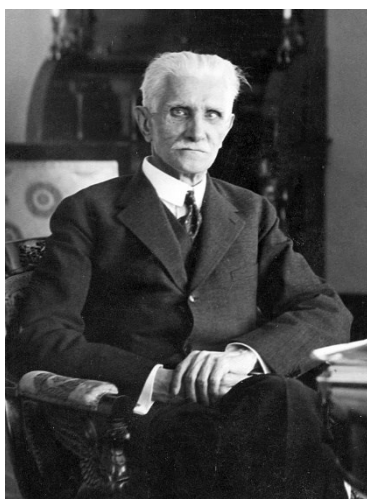
Přední političtí představitelé země

Obrázek č. 8

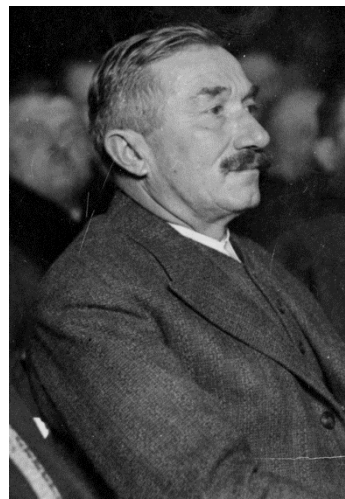
Ignacy Paderewski

Obrázek č. 9

Ignacy Daszyński

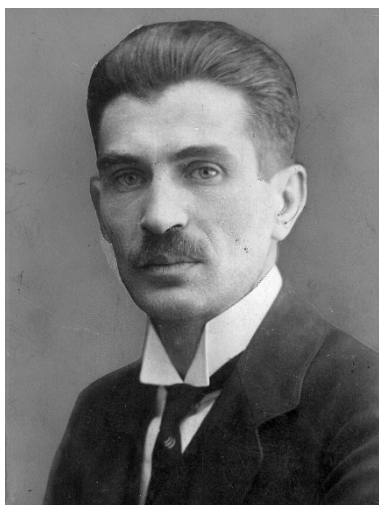
Obrázek č. 10

Wincenty Witos

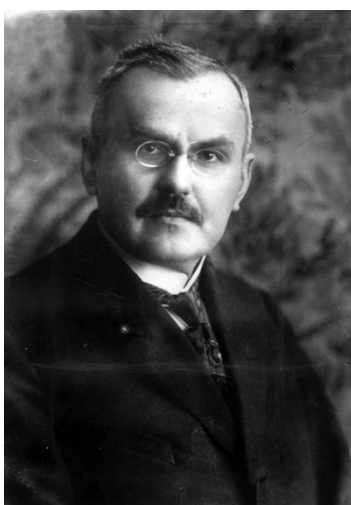
(zdroje: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 11

Maciej Rataj

Obrázek č. 12

Władysław Grabski

Obrázek č. 13

Aleksander Skrzyński

(zdroje: Wikimedia Commons)

Přední političtí představitelé země - pokračování

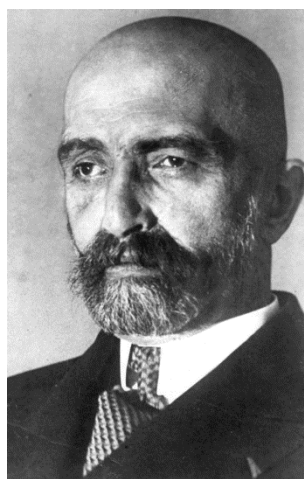
Obrázek č. 14

Kazimierz Bartel

(zdroje: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 15

Walery Sławek

Obrázek č. 16

Marian Zyndram Kościalkowski
(zdroje: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 17

Józef Beck

Vojenské špičky polského státu

Obrázek č. 18

Władysław Sikorski

Obrázek č. 19

Józef Haller

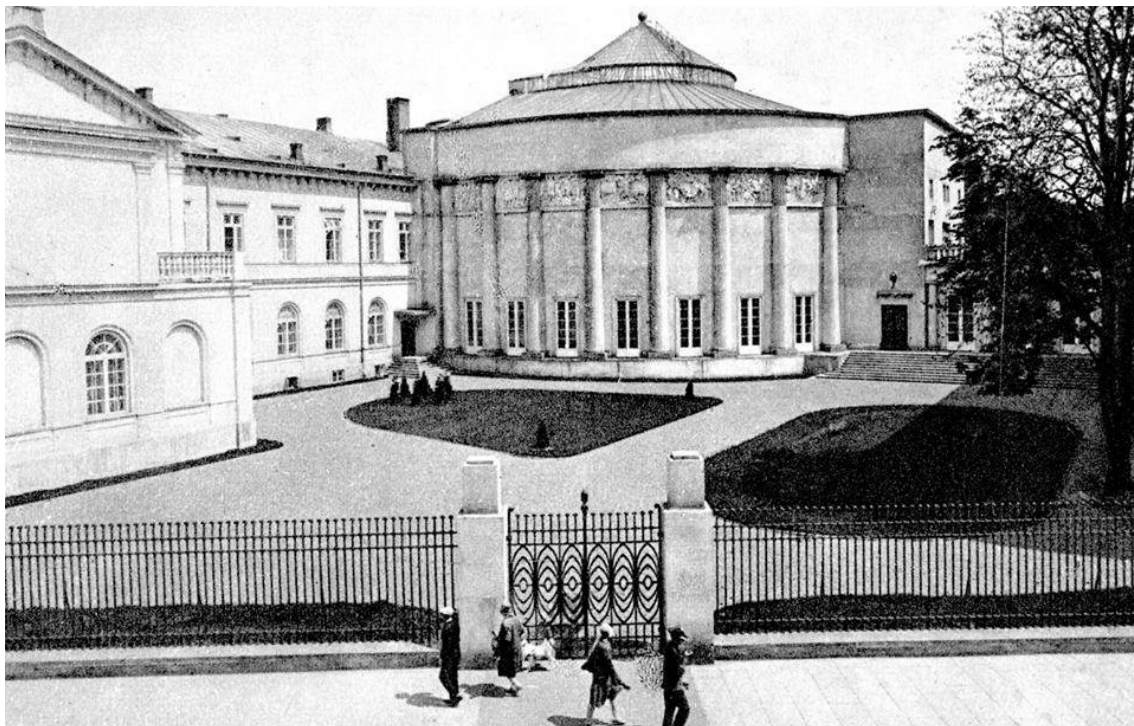
Obrázek č. 20

Edward Śmigły-Rydz

(zdroje: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 21

Nová budova Sejmu, Warszawa. (1930)

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 22

Noční Varšava. (1935)

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 23

Národní muzeum ve Varšavě. (1938)

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 24

Nově vybudovaný přístav Gdyně. (1938)

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 25

Průčelí paláce Belweder (Varšava) na konci 20. let 20. století.

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 26

Dámská móda 20. let 20. století

(zdroj: Vogue CS)

Obrázek č. 27

1920'S FASHION

Evening
Men's Fashion
Day

Tuxedo

- *Tail coat or single button dinner jacket (tuxedo coat) with satin stripe flat front pants
- *White plain front wingtip collar dress shirt with cuff links
- *White vest (formal)/ Black vest (semi-formal)

Accessories

- *White gloves
- *White bow tie (formal) / Black bow tie (informal)
- *Walking stick
- *Pocket watch on chain
- *Top Hat

Shoes

Black patent leather oxford shoes

Hat

Homburg (pictured), Bowler, Fedora, Straw Boater, Straw Optimo Panama, or Tweed Newsboy cap (working class)

Suit

- *Striped, plaid, tweed, or herringbone pattern fitted suit with matching trousers and vest.
- *Striped shirt with white collar (round club collar or straight collar)
- *Necktie or bow tie and coordinating pocket square

Shoes

Black or brown lace up oxfords, Two tone brown and white for sportswear, White with summer whites.

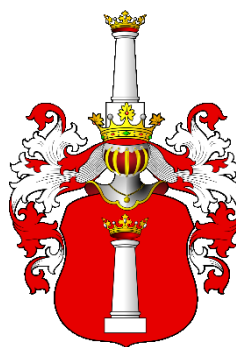
The men of the early 1920's were gradually leaving traditional stiff suits and adapting to the new, softer, casual fashion trend. Formal suits called for tailcoats with white tie accessories but the new semi formal dinner jacket, now called a tuxedo, with black tie accessories was becoming common. Day wear too was losing its post WW1 drab colors in favor of brighter textured wool suits with bold stripes, checks or tweed. What sets a 1922 suit apart from the modern is the slimmer fit, snazzy shirt collar and a well chosen hat. Learn about 1920's menswear and buy everything you need for your 1920's look at:

Create Your Look at: VintageDancer.com/1920s

Pánská móda 20. let 20 století.

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 28

Portrét Marie Walewské (1919)

(zdroj: <https://radioplus.com.pl/radom/34311-kobiety-niepodleglosci-maria-z-kuznickich-walewska>)

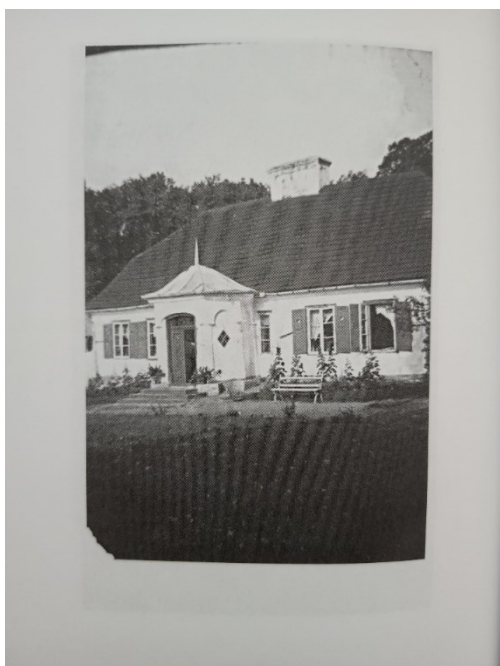
Obrázek č. 29

Portrét Marie Walewské s dětmi

(zdroj: <https://www.pspkowala.pl/2493-2/>)

Obrázek č. 30

Panství v Kowali Marie Walewské (1938)

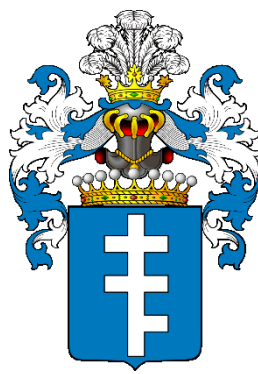
(zdroj: WALEWSKA, *Rok 1918: wspomnienia*, cit. d., s. 138.)

Obrázek č. 31

Portrét Janiny Zofie Potocké

(zdroj: <https://www.muzeumzamojskich.pl/janina-z-potockich-konstantowa-potocka>)

Obrázek č. 32

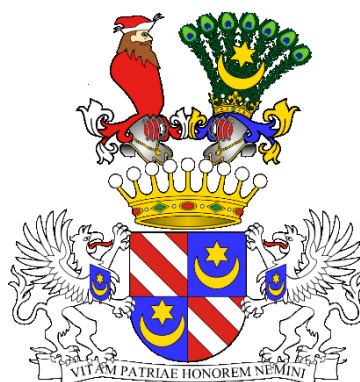
Janina Zofia Potocka při vyšívání (1923)
(zdroj: POTOCKA, *Peczara*, cit. d., s. 201.)

Obrázek č. 33

Panství Peczara ve vlastnictví rodiny Potockých
(zdroj: POTOCKA, *Peczara*, cit. d., s. 217)

Obrázek č. 34

Portrét Marie Czapské na přebalu českého vydání jejích vzpomínek
(zdroj: CZAPSKA, *Evropa v rodině*.)

Obrázek č. 35

Portrét Marie Czapské z pozdějších let jejího života
(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 36.

Palác Czapských v Prylukách dnes

(zdroj: <https://yesbelarus.com/de/attractions-culture/castles-manor-houses/priluki-castle/>)

Obrázek č. 37

Portrét Marie Lubomirské s dítětem

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 38

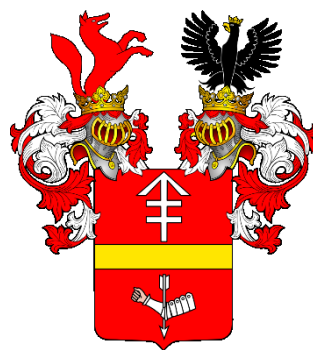
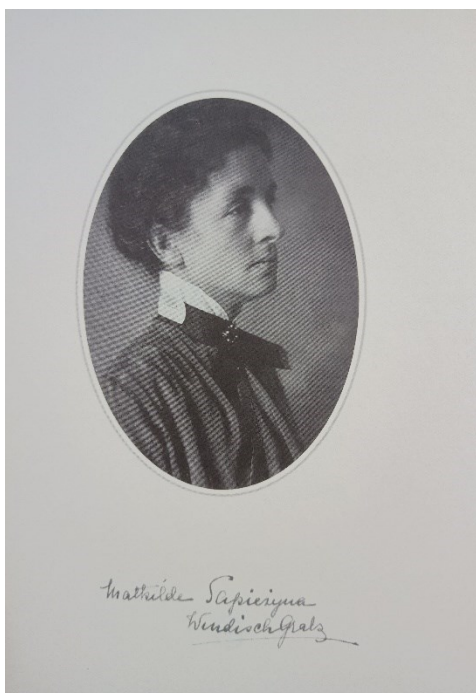
Fotka na pláži kněžny Marie Lubomirské
(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 39

Palác Mała Wieś rodiny Lubomirských dnes
(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 40

Portrét Matyldy Sapieżyni z přední strany jejich vzpomínek
(zdroj: SAPIEŽYNA, *My i nasze Siedliska.*)

Obrázek č. 41

Matylda Sapieżyna se svým manželem Pawełem Sapiechou
(zdroj: SAPIEŽYNA, *My i nasze Siedliska.*)

Obrázek č. 42

Rodinné sídlo Matyldy Sapieżyny Siedliska v dnešní době

(zdroj: https://www.polskiezabytki.pl/m/obiekt/1845/Siedliska_Pierwsze/)

Obrázek č. 43

Portrét Edwarda Raczyńského (1932)

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 45

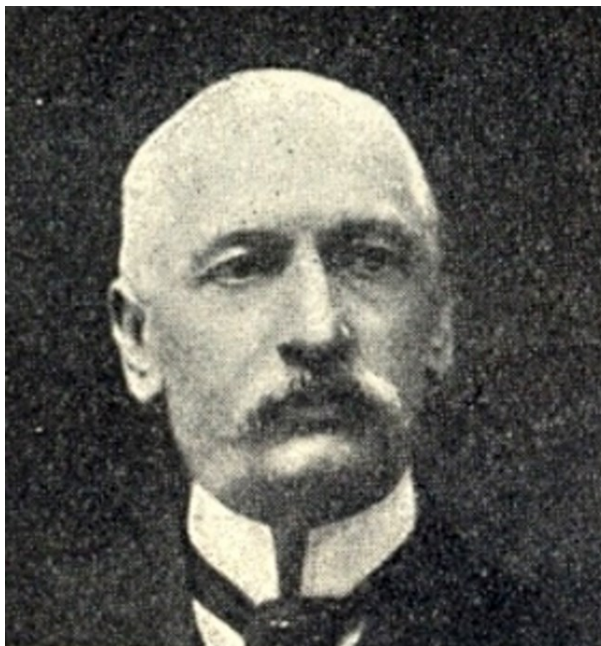
Edwarda Raczyński spolu se svojí druhou ženou Cecylií Marií Jaroszyńskou
(zdroj: Narodowe Archiwum Cyfrowe: NAC, [online] z <https://www.nac.gov.pl/>)

Obrázek č. 46

Rodové sídlo Raczyńských Rogalin na současné fotografii. (Autor Bartosz Morag)
(zdroj: Wikimedia Commons)

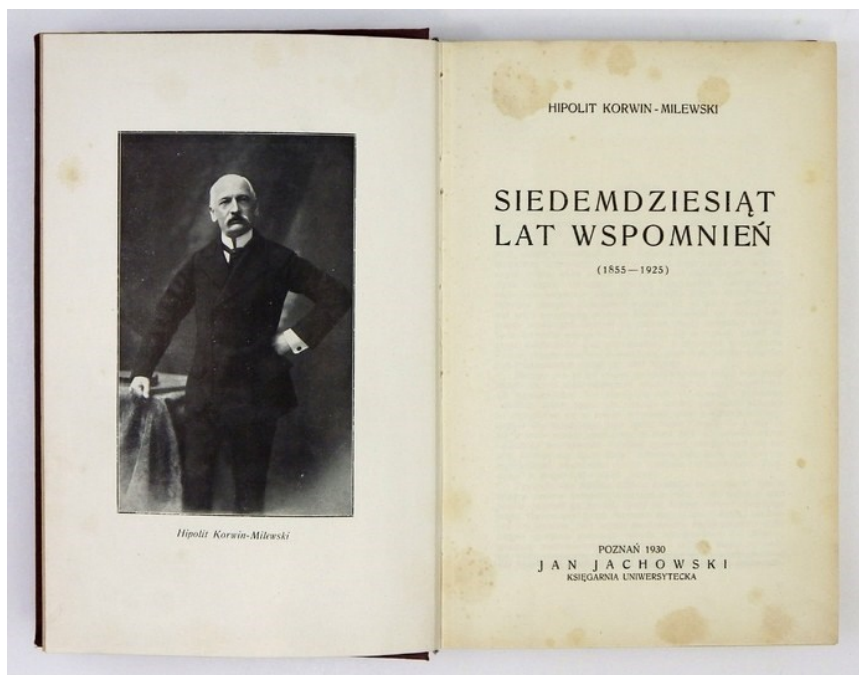
Obrázek č. 47

Portrét Hipolita Korwina-Milewského

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 48

Úplný portrét Hipolita Korwina-Milewského na první straně jeho vzpomínek

(zdroj: KORWIN – MILEWSKI, *70 lat wspomnień.*)

Obrázek č. 49

Dobová fotografie paláce Łazduny ve vlastnictví Hipolita Korwina-Milewského
(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 50

Portrét Janusze Radziwiłła
(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 51

Janusz Radziwiłł na cestě do budovy sejmu (1931)

(zdroj: Narodowe Archiwum Cyfrowe: NAC, [online] z <https://www.nac.gov.pl/>)

Obrázek č. 52

Současná podoba paláce Nieborów, kterou obýval Janusz Radziwiłł

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 53

Portrét Maurycy Zamoyského

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 54

Skupina účastníků lovu při rozhovoru. Maurycy Klemens Zamoyski (třetí zprava).
(1927)

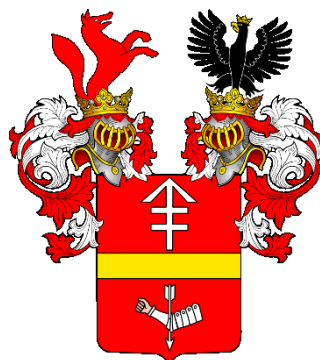
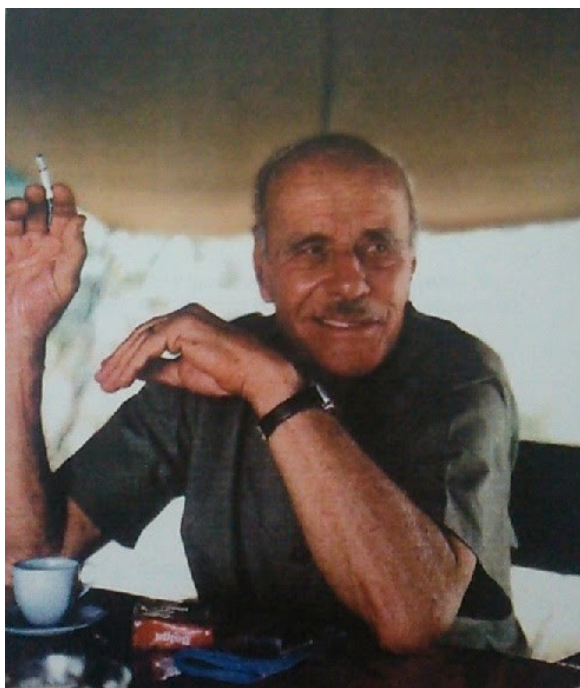
(zdroj: Narodowe Archiwum Cyfrowe: NAC, [online] z <https://www.nac.gov.pl/>)

Obrázek č. 55

Palác Błękitny, sídlo Zamojských ve Varšavě na současné fotografii

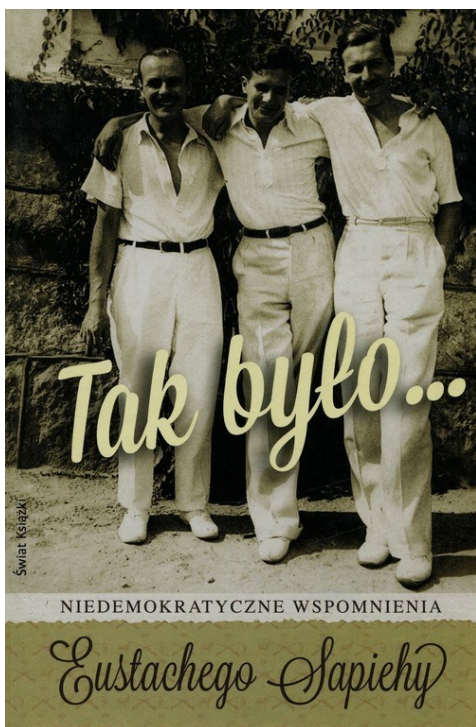
Obrázek č. 56

Novější fotografie Eustachy Sapiehy

(zdroj: Wikimedia Commons)

Obrázek č. 57

Fotografie na přebalu vzpomínek Eustachy Sapięhy (první z leva)

(zdroj: SAPIEHA, *Tak było. Niedemokratyczne wspomnienia Eustachego Sapięhy.*)

Obrázek č. 58

Rodný dům v obci Spusza Eustachy Sapięhy na dobové fotografii

(zdroj: Wikimedia Commons)